

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**OSMANLI DÖNEMİ FETVA MECMUALARINDA CENİNLE
İLGİLİ HÜKÜMLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeinep PADALI MEMET

BURSA 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

**OSMANLI DÖNEMİ FETVA MECMUALARINDA CENİNLE
İLGİLİ HÜKÜMLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeinep PADALI MEMET

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR

BURSA 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701823027 numaralı Zeinep Padalı Memet'in hazırladığı **“Osmanlı Dönemi Fetva Mecmualarında Ceninle İlgili Hükümler”** konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 02/12/2022 günü-.....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....başarılı/başarısız olduğuna.....oy birliği / oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Abdurrahim KOZALI

Marmara Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih

02.12.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/11/2022

Tez Başlığı/Konusu: “Osmanlı Dönemi Fetva Mecmualarında Ceninle İlgili Hükümler”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin, 04/11/2022 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04/11/2022

Adı Soyadı:	Zeinep PADALI MEMET
Öğrenci No:	701823027
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	İslam Hukuku
Statüsü:	Yüksek Lisans

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Dönemi Fetva Mecmualarında Ceninle İlgili Hükümler**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Zeinep PADALI MEMET

Öğrenci No : 701823027

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : İslam Hukuku

Tezin Türü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı Ve Soyadı	: Zeinep PADALI MEMET
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: İslam Hukuku
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x+106
Mezuniyet Tarihi	: / / 2022
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR

OSMANLI DÖNEMİ FETVA MECMUALARINDA CENİNLE İLGİLİ HÜKÜMLER

“Osmanlı Dönemi Fetva Mecmualarında Ceninle İlgili Hükümler” adlı çalışmamız, 17-19. yüzyıl Osmanlı hukukuna ait temsil gücü yüksek bazı fetva mecmualarının incelenerek ceninle ilgili fetvaları tespit ve tahlil amacıyla yapılan bir çalışmadır.

Tezimiz, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ceninin anne karnındaki oluşumunun hukuki açıdan önemi belirtilip nasslar ve tıbbi veriler ışığında açıklanmaktadır.

İkinci bölümde ise, Osmanlı fetva literatüründen ceninin yaşam, nesep, miras, vasiyet ve vakıfla ilgili hakları, ıskât-ı cenin ve ceninin iddet ile ilişkisi konuları incelenmiştir. Son olarak, çalışmanın değerlendirilmesi yapılmış olup gerekli fetvaların güncel halleri zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Osmanlı Fetva Mecmuaları, Cenin, Çocuk Düşürme

ABSTRACT

Name And Surname : Zeinep PADALI MEMET
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science
Institution Field : Basic İslamic Sciences
Branch : İslamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number : x+106
Degree Date :/..../2022
Supervisor : Dr. Seyit Mehmet UĞUR

PROVISIONS REGARDING FETUS IN OTTOMAN PERIOD FATWA COLLECTIONS

Our thesis titled “Provisions Regarding Fetus in Ottoman Period Fatwa Collections”, is a study conducted to identify and analyze fetal fatwas by examining some outstanding fatwa journals belonging to the 17th-19th century Ottoman law.

Our study consists of an introduction and two parts. In the first part, the legal importance of the formation of the fetus in the mother’s womb is stated and explained in the light of texts and medical data.

In the second part, the rights of the fetus related to life, lineage, inheritance, testament, foundation, abortion and the relation between fetus and iddah from Ottoman fatwa literature were examined. Finally, the evaluation of the study has been made and the current versions of the necessary fatwas are mentioned.

Keywords

İslamic Law, Ottoman Fatwa Collections, Fetus, Abortion

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızla günümüzdeki akademik çalışmalarda hakettiği ilgiyi henüz görememiş olan Osmanlı fetva külliyyatından her döneme damgasını vuran, cenin ile ilgili hükümleri, İslam hukuku açısından yapılan açıklamalarıyla birlikte müstakil bir eserde toplamaya gayret ettik. Gelecek çalışmalar için araştırmacıların istifade edebilmeleri en büyük arzumuzdur.

Tez konumun belirlenmesinde önemli katkıları olan Doç. Dr. Abdurrahim KOZALI'ya, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ'e ve her alanda bilgi birikimini, hayat tecrübesiyle önerilerini ve yönlendirmelerini hiç eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Seyit Mehmet UĞUR'a ve ilmî olarak gelişmeme katkı sağlayan tüm hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yazım sürecinde yardımcı olan değerli kız kardeşim, Kevser PADALI MEMET'e ve ağabeyim Ahmet PADALI MEMET'e, ayrıca ilmî ve ahlakî olarak yetişmemde bugüne kadar maddi ve manevî desteklerini hiç esirgemeyen çok kıymetli Babam Mehmet PADALI MEMET'e ve biricik annem Sadıka ŞERİF DAMADOĞLU'na teşekkür ederim.

Zeinep PADALI MEMET

Bursa, 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
I. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM	1
II. LİTERATÜR	2
A. Fetâvâ-yı Ali Efendi	4
B. Fetâvây-ı Feyziye.....	5
C. Behcetü'l-fetâvâ.....	6
D. Netîcetü'l-fetâvâ	7
E. Ceride-i İlmiyye Fetvaları	8
III. OSMANLI HUKUKUNDA FETVA	9
A. Fetva	11
B. Müftî	13
C. Müsteftî.....	15
D. Fetvanın Kaynağı ve İşlevi	15

BİRİNCİ BÖLÜM

NASSLAR VE TIBBÎ VERİLERE GÖRE CENİN VE OLUŞUMU

I. CENİNİN TANIMI	19
II. NASSLARDA CENİN	21
A. Toprakdan Yaradılış	21
B. Biyolojik Yaradılış.....	23
1. Çamurdan alınmış bir öz: “سُلَالَةٌ مِنْ طِينٍ”	24
2. Nutfe dönemi: “نُطْفَةٌ”	24
3. Alaka dönemi: “عَلَقَةٌ”	28
4. Mudğa dönemi: “مُضْغَةٌ”	31
5. Kemikleşme, Et ve Adale Oluşumu.....	34
6. Bambaşka bir varlık hali: “خُلُقًا آخَرَ”	35

III. TIPTA CENİN.....	37
A. Zigot Dönemi (Hücre-Dölüt 0-2 Haftalar Arası).....	37
B. Embriyo Dönemi (3-8 Haftalar Arası).....	38
C. Fetüs Dönemi (9. Haftadan Doğuma Kadar).....	40
IV. CENİNE RUHUN ÜFLENMESİ.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDA CENİNE DAİR FETVALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. CENİNİN HAKLARIYLA İLGİLİ FETVALAR.....	46
A. Nesep Hakkı	47
1. Sahih Evlilik	49
2. Fâsid Evlilik.....	54
3. İkrar.....	56
4. Beyyine	59
5. Zina Sonucu Nesebin Tesbiti.....	60
B. Mali Haklar	61
1. Miras	62
2. Vasiyet	69
3. Vakıf	70
II. İSKÂT-I CENİN VE CEZASIYLA İLGİLİ FETVALAR	75
A. İskât'ın tanımı:.....	76
B. İskât'ın Çeşitleri.....	76
1. Doğal Düşük	76
2. Dıştan Müdahale	76
C. İskât-ı Ceninle İlgili Fetvalar	80
1. Ceninin Ölü Olarak Düşürülmesi	80
2. Ceninin Canlı Olarak Düşürülmesi.....	86
III. İDDET VE CENİNLE İLİŞKİSİNE DAİR FETVALAR	90
A. İddetin Tanımı	90
B. İddetin Çeşitleri.....	90
C. İddetin Cenin ile İlişkisi.....	91
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
HAK	: Hukuk-i Aile Kararnamesi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.Ö.	: Milattan önce
md.	: Madde
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
thk.	: Tahkik
TMK	: Türk Medeni Kanunu
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

I. KONU, AMAÇ ve YÖNTEM

Hukuk insan hayatını düzenleyen ve güvence altına alan bir yapıdır. Her türlü hukuki problemin çözümü için, haksızlık söz konusu ise hakkın iadesi veya telafisi için bir otoriteye başvurulur. Osmanlı döneminde bu otorite, ehliyet ve liyakat sahibi müftüler ve kadılardır. İfta ve kaza ise, hukuki meselelerin çözümünde etkili olan temel fikhî faaliyetlerdir.

Cenin ile ilgili konular her dönemde fikhî bir mesele olarak gündemde yer edinmiştir. Gerek klasik fıkıh eserlerinde gerekse Osmanlı fetva külliyyatında bu durumun yansımaları gözlemlenmektedir. Güncel fikhî meselelere dair verilen dini-hukuki cevapların derlemesi niteliğindeki Osmanlı fetva literatürünün incelenmesi aşamasında ceninle ilgili fetvaların yoğunluğu dikkat çekicidir.

Osmanlı fetva külliyyatı, araştırmacıların ihmal ettiği bir alandır. Oysaki, bu eserler, başta hukuk olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek niteliktedir. Bu çalışma Osmanlı fetva mecmualarında geçen ceninle ilgili fetvaları konu edinmektedir. Ceninin anne rahmine düştüğü andan doğuma kadarki geçen süre zarfına kadarki durumu farklı açılardan fetvalara konu olmuştur. Başta yaşam hakkı olmak üzere nesep, miras, vasiyet ve vakıfla ilgili hakları; cenine yönelik haksız müdahalelerin hükmü ve iddetin sona ermesi hususunda ceninin etkisi, hakkında fetva verilen ceninle irtibatlı meselelerin başlıcalarıdır. Bu çalışmanın amacı ise zikredilen konularla alakalı fetvaları tespit ve yer yer Hanefî fıkıh kitaplarındaki hükümlerle karşılaştırarak tahlil etmektir.

Çalışma sürecinde yöntem olarak, belirlenmiş olan fetva mecmualarından konuyla ilgili olabilecek her türlü kelime ve kavram taranarak çalışmaya başlanmıştır. Daha sonra her bir eserden konuyla ilgili fetvalar belirlenerek konularına göre tasnif edilmiştir. Fetva mecmualarında dağınık halde yer alan ilgili fetvalardan tekrar edenler hariç tamamına, sistematik bir şekilde ve latinize edilmiş olarak tezimizin ilgili başlıklarında yer verilmiştir. Fetva metinlerinin latinizesinde herhangi bir sadeleştirmeye gidilmemiş ve transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. Tezimizde toplam yüz yirmi dört fetva

incelenmiştir. Fetvalarla klasik fıkıh eserlerindeki bilgiler meczedilerek konular ele alınmaya gayret edilmiştir.

Girişte Osmanlı hukukunda fetva müessesesi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra konumuzun daha iyi kavranabilmesi için tezimizin birinci bölümünde cenin kavramı ve ceninin oluşum evreleri, nasslar ve tıbbi veriler ekseninde açıklanmış, ayrıca bununla bağlantılı olarak cenine ruhun üflenme zamanı meselesi de değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise, ana kaynak olarak belirlenen Osmanlı fetva mecmualarında ceninle ilgili fetvalar tespit edilip ceninin, anne karnındayken eksik vücûb ehliyetiyle sahip olduğu haklar ve ceninin yaşama hakkına karşı yapılan haksız müdahaleler detaylı bir şekilde incelenerek, ıskât-ı cenine yönelik cezalar ele alınmıştır. İddet süresinin bitimi ile cenin arasında ilişkiye dair fetvaların tahlili de bu bölümde incelenen bir diğer konudur.

Sonuç bölümünde konunun genel bir değerlendirilmesi yapılmış ayrıca gerekli görülen konulara dair güncel fetvalarla Osmanlı dönemindeki fetvalar mukayese edilmiş ve bu konuların pozitif hukuktaki karşılığına temas edilmiştir.

II. LİTERATÜR

Araştırmamızla ilgili konuları ele alırken ana kaynağımız Osmanlı fetva literatürü olmakla beraber, konuların açıklaması hususunda ilk referansımız, klasik fıkıh eserleri olmuştur. Tezimizdeki fetvaların, Osmanlı İmparatorluğunun resmi mezhebi kabul edilen Hanefî mezhebine bağlı kalarak verilmeleri hasebiyle ağırlıklı olarak bu mezhebin eserlerine başvurmakla beraber, gerekli durumlarda diğer mezheplerin eserlerine de müracaat edilmiştir. Ayrıca konunun daha iyi açıklanabilmesi için ilgili âyet ve hadislerle de başvurulmuş, tefsir ve hadis kaynaklarından ve konuyla ilgili günümüzde kaleme alınan kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Birinci bölümde nasların tefsirleri için, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923), Câmîü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân ve Ebül-Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kuraşî ed-Dımeşkî İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* eserlerinden; tıbbi veriler ve İslamî kaynaklarla mukayesesini için Muhammed Ali el-Bâr'ın *el-Halku'l-İnsân Beyne't-Tıbbi ve'l Kur'an*, Keith L. Moore vd.'nin *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi* ve Thomas W. Sadler'in, *Langman's Medical Embryology* eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca

günümüzde ceninle ilgili yapılan çalışmalardan, özellikle de Ülfet Görgülü'nün *Fıkhta Cenin Hukuku* ve Nail Çam'ın *İslam hukunda Cenin Ahkâmı* eserlerinden de istifade edilmiştir.

İkinci bölümde ise Hanefi mezhebine dair klasik kaynaklardan, genellikle Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cağfer b. Hamdan Ebu Hüseyin el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Serahsî'nin (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefi el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191), *Bedâiü's-sanai' fî tertibi's-şerâi'*, Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li-ta'lîl-l-Muhtâr* eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca son dönem alimlerinden Vehbe ez-Zuhaylî'nin *el-Fıkhu'l-İslâmî* ve *Edilletuhu* eserinden de faydalanılmıştır.

Osmanlı dönemindeki bütün fetva literatürünü incelemek mümkün olmadığı için bu hususta bir sınırlamaya gidilmiş ve 17. ile 19. yüzyıllarda en çok itibar gören, fetvâhane ve fakihlerce en muteber kabul edilen Fetâvâ-yı Erba'a şeklinde nitelenen *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Feyziye*, *Behcetü'l-fetâvâ*, *Netîcetü'l-fetâvâ* ve *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları* tez konumuzun ana kaynakları olarak belirlenmiştir.

Tezimin şekillenmesinde fikir veren tez ve makaleler şunlardır: İlk olarak Merve Özdemir'in *Osmanlı Fetva Mecmualarında Tıp*¹ isimli yüksek lisans tezi, 16-19. yüzyıl Osmanlısına ait temsil gücü yüksek bazı fetva mecmualarını inceleyerek Osmanlı tıp pratiği ve fetvalar arasındaki karşılıklı etkileşimini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu tez şekilsel olarak ve fikri manada tezimize yön veren bir çalışmadır. Özdemir'in özellikle *Osmanlı Fetvalarında Iskât-ı Ceninin Cezâi Sonuçları*² makalesi, tezimizin içerisinde incelemiş olduğumuz bir konudur. Tezimizde bu çalışmada yer alan ortak fetvaların yanında konuyla ilgili başka fetvaların da tespiti yapılmıştır. Fikri manada yararlandığımız başka bir çalışma ise Tuğba Duru'nun doktora tezi olan, *İslâm Hukukunda Cenine Müdahale*³ tezidir. Bu çalışmada insanın yaratılış aşamaları Kur'an ve Sünnet metinleri ve tıbbi veriler ekseninde aktarılmaktadır. Duru, cenine müdahalenin

¹ Merve Özdemir, *Osmanlı Fetva Mecmualarında Tıp*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

² Merve Özdemir, "Osmanlı Fetvalarında Iskât-ı Ceninin Cezâi Sonuçları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 956-65.

³ Tuğba Duru, *İslâm Hukukunda Cenine Müdahale*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

farklı çeşitlerini ele alarak hükümleri İslam hukuku açısından açıklamaktadır. İki çalışmadan daha söz etmek gerekirse İsmail Bilgili'nin *İslam Hukukunda Cenin hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler*⁴ makalesi ve Mehmet Dirik'in *İslam Hukuku'nda Ceninin Mal Varlığı Hakları*⁵ makalesidir. Her iki çalışmada da anne karnındaki ceninin şahsiyet hakkından ve ehliyetinden bahsedilmekte olup İslam hukukuna göre ceninin sahip olduğu malî haklar incelenmektedir. Bilgili, makalesinde ceninin hayat hakkı ve onuruyla ilgili haklarını da ele almaktadır. Fatma Şimşek, Haldun Eroğlu ve Güven Dinç'in *Osmanlı İmparatorluğunda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)*⁶ makalesi de bu alanda yapılan araştırmalar arasında yer almaktadır. İlgili çalışma Osmanlı imparatorluğunda çocuk düşürmenin yasaklandığını ifade eden ceza kanunnamelerindeki hükümleri aktarmaktadır.

Konuyu incelemeye başlamadan önce çalışmamızda istifade ettiğimiz ana kaynaklar olan Osmanlı fetva mecmuaları ve Osmanlı hukukunda fetva müessesesi hakkında özet bilgiler aktarmanın uygun olacağını düşünüyoruz.

A. Fetâvâ-yı Ali Efendi

Şeyhülislâmlık yaptığı tarih açısından ilk sırada yer alan Çatalcalı Ali Efendi'nin (1041/1631-32-1103/1691) "*Fetâvâ-yı Ali Efendi*" adıyla meşhur fetva mecmuası, Fetâvâ-yı Erba'anın ilk eseri olup başvurulmuş muteber kaynakların başında gelmektedir.⁷ Ali Efendi'nin on iki yılı aşkın şeyhülislâmlık görevi esnasında vermiş olduğu fetvalarını bir kitap haline getirmek için gayret sarfeden, Salih b. Ahmed el-Kefevî (ö. 1137/1724) olmuştur.⁸ Tertîbi; "kitap, bâb, fasıl, nevî ve muhtelif meseleler" şeklinde olup, konular soru-cevap biçiminde düzenlenmiş ve cevap kısmından sonra kaynak fıkıh kitaplarından

⁴ İsmail Bilgili, "İslam Hukukunda Cenin hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 219-240.

⁵ Mehmet Dirik, "İslam Hukuku'nda Ceninin Mal Varlığı Hakları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 211-235.

⁶ Fatma Şimşek – Haldun Eroğlu – Güven Dinç, "Osmanlı İmparatorluğunda Iskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research* 2/6, (2009), 593-609.

⁷ Emine Arslan, "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5 (2008 Bahar), 131-153.

⁸ Şükrü Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 298-300.

aynen alınan metinler, kitabın adı ile yazılmıştır. Nakil belirtildiği için nukûllu fetva mecmualarından sayılmaktadır.⁹

Klasik fıkıh eserlerinin sistematığıyla tertip edilen *Fetâvâ-yı Ali Efendi* ilk olarak tek cilt halinde daha sonraları da iki cilt halinde basılmış olup, toplam 4412 fetva ihtiva etmekte,¹⁰ elli üç kitaptan meydana gelmektedir. Eserin bölüm başlıkları Arapça'dır. "Kitabu't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz"le son bulmaktadır. Tezimizde *Fetâvâ-yı Ali Efendi* eserinden ceninin hükümleriyle ilgili yirmi altı fetva yer almaktadır.

Fetvâ emîni Çeşmîzâde Mehmed Hâlis (ö. 1297/1879), şehir ve kasabalarda İslam hukunun icra hizmetiyle meşgul olan müftî ve kadılar için gerekli hükümlere ve delillerine ulaşım kolaylığı sağlamak adına en muteber kabul edilen eserleri bir araya toplayarak *Hulâsatü'l-ecvibe* adlı eseri ortaya çıkarmıştır. Bu eserde *Fetâvâ-yı Ali Efendi* fetvalarının da mevcut olduğu altı fetva eseri bir araya toplanıp özetlenerek neşredilmiştir.¹¹

Bu çalışmamızda kaynak olarak Esra Kılavuz Eser tarafından neşredilmiş olan eserden¹² yararlanılmıştır. Bu neşir, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin iki matbu nüshası ve bir yazma nüshasına dayanmaktadır. Kallek'in belirttiği 4412 fetva muhtemeldir ki Kefevî'nin derlemesindeki fetva sayısıdır. Eser'in hazırlamış olduğu bu eserde Çatalcalı Ali Efendi'ye ait tespit ettiği toplam 4649 fetva mevcuttur.¹³

Araştırma konumuz olan cenin ile ilgili birçok farklı kitap başlığı altında fetvalar mevcut olmakla birlikte, "Kitabu'd-Diyât" başlığı altında müstakil olarak "Faslun fi'l-cenin" ve "Kitabu'l-Ferâiz" başlığı altında "Faslun fi'l-haml" başlığı mevcuttur.

B. Fetâvây-ı Feyziye

Fetâvây-ı Feyziyye, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin (1048/1639-1115/1703) sekiz yıl süren ikinci şeyhülislâmlığı döneminde (25 Mayıs 1695-27 Temmuz 1703)

⁹ Mehmet İpşirli, "Çatalcalı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/234-235.

¹⁰ Cengiz Kallek, "Fetâvâ-yı Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/438.

¹¹ Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", 276-277.

¹² Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, nşr. Esra Kılavuz Eser (İsar, 2021).

¹³ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/32.

verdiği fetvalardan oluşan eserdir.¹⁴ Feyzullah Efendi’yi aynı isimdeki diğer şeyhülislâmlardan ayıran, “Seyyid” lakabıdır.

Fetâvâ-yı Feyziye, toplam 2865 fetvadan oluşmaktadır. Tezimizde bu fetvalardan yirmi beş tanesi ele alınmıştır. Eserin tasnifi, fıkıh eserlerinin sistematigine göre hazırlanmıştır. Kitap, bab, fasıl şeklinde başlıklara ayrılarak¹⁵ sistematize edilmiştir. Eserin bölüm başlıkları Arapça’dır. Toplam elli kitap başlığından oluşmaktadır. Eser, “Kitabu’t-Tahâre” bölümü ile başlayıp, “Kitabu’l-Ferâiz” bölümünden sonra “fi’l-Arazi” başlığı ile sona ermektedir. Fetvâ emîni Çeşmîzâde Mehmed Hâlis’in *Hulâsatü’l-ecvibe* adlı eserinde özetlenerek neşredilen fetvalar arasında *Fetâvâ-yı Feyziye* fetvaları da bulunmaktadır.¹⁶

Araştırma konumuz olan ceninle ilgili fetvalar, birçok farklı kitap başlığı altında mevcut olmakla beraber, “Kitabu’d-Diyât” başlığı altında müstakil olarak “Fi’l-Cenin” başlığında bulunmaktadır. Bu çalışmamızda kaynak olarak Süleyman Kaya tarafından neşredilmiş olan eserden¹⁷ yararlanılmıştır.

C. Behcetü’l-fetâvâ

Yenişehirli Abdullah Efendi’nin (ö.1156/1743) on iki buçuk yıllık Şeyhülislâmlık döneminde verdiği fetvalar, daha o görevdeyken bir araya getirilmiştir.¹⁸ Kendisine fetva emîni olarak hizmet etmiş olan Mehmet Fıkhî el-Aynî (ö.1147/1735),¹⁹ ilk derlemeyi düzensiz bulduğundan eseri yeniden tertip etmiş ve esere “Behcetü’l-fetâvâ” ismini vermiştir. Eserin mürettibi Aynî, mukaddimede belirttiği gibi, eserden daha kolay faydalanılması için kitabı bâb ve fasıllara ayırarak yeniden düzenlemiş, fetvalara hâkim

¹⁴ Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafları* (İstanbul: Kitabevi, 2003), 11.

¹⁵ Salim Ögüt, “Fetâvâ-yı Feyziye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/443.

¹⁶ Özen, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, 276-277.

¹⁷ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, nşr. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik, 2009).

¹⁸ Mehmet İpşirli, “Abdullah Efendi Yenişehirli,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/100-101; Özen, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, 302-304.

¹⁹ Mehmet Fıkhî el-Aynî’nin doğum ve vefat tarihleri tam bilinmemekle birlikte farklı seneler zikredilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Emine Arslan, *Nukûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî’nin el-Ecvibetü’l-Kâni’a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 137.

ve müftülerin itimad etmesi ve daha kolay faydalanmaları için Hanefî ulemâsının muteber kaynaklarından nakiller eklemiştir.²⁰

Behcetü'l-fetâvâ'nın bölüm başlıkları Arapça'dır. İhtiva ettiği 3474 fetvadan, cenin hükümleriyle ilgili olan otuz yedi tanesi tezimizde incelenmiştir. İlk bölüm diğer fetva mecmualarından farklı olarak "Tahâret" başlığı ile değil inanç konularıyla ilgili olan "el-Mesâilü'l-müteallika bi'l-i'tikâd" başlığıyla başlar,²¹ "Kitabu't-Tahâre" başlığıyla devam eder ve "Kitabu'l-Ferâiz" başlığından sonra "Fi'l-Arazi" başlığıyla sona erer. Toplam elli dokuz kitap başlığı mevcuttur. Çeşmîzâde Mehmed Hâlis'in *Hulâsatü'l-ecvibe* adlı eserinde özetlenerek neşredilen fetvalar arasında *Behcetü'l-fetâvâ* fetvaları da bulunmaktadır.²²

Araştırma konumuz olan ceninle ilgili fetvalar birçok farklı kitap başlığı altında mevcut olmakla beraber "Kitabu'd-Diyât" başlığı altında "Faslun fi'l-Cenin", "Kitabu'l-Ferâiz" başlığı altında "Faslun fi'l-Haml" başlığı mevcuttur.

Bu çalışmamızda kaynak olarak Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu ve Asuman Erkan tarafından neşredilmiş olan eserden²³ yararlanılmıştır.

D. Netîcetü'l-fetâvâ

Eser, Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin azlinden (1143/1730) Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'nin (ö.1215/1800) ikinci Şeyhülislâmlık dönemine kadar (1210/1795) görev yapmış Şeyhülislâmlara ait fetvaların derlenmesinden ibarettir. *Netîcetü'l-fetâvâ*'nın müellifine dair üç isim zikredilmektedir: es-Seyyid Ahmed Efendi (ö.1215/1800), Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsi (ö.1253/1837), Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi.²⁴

Seyyid Ahmet Efendi, fetvaları derledikten sonra nukûlünü de fetvaların hizasına çıkarmıştır. *Netîcetü'l-fetâvâ*, Gedizli Mehmet Efendi'nin hazırladığı Arapça nukûl ile

²⁰ Ahmet Özel, "Behcetü'l-fetâvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/346.

²¹ Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", 302-304.

²² Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", 276-277.

²³ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, nşr. Süleyman Kaya vd. (Vefa, İstanbul: Klasik, 2011).

²⁴ Saffet Köse, "Netîcetü'l-fetâvâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/26-27.

1237/1827 ve 1265/1849 yıllarında İstanbul'da yayımlanmış olup matbaanın kurulmasından sonra basılan ilk fıkıh kitabı olma özelliğini taşımaktadır.²⁵ Ayrıca Çeşmîzâde Mehmed Hâlis'in *Hulâsatü'l-ecvibe*'sinde *Netîcetü'l-fetâvâ* fetvaları da özetlenerek neşredilmiştir.²⁶

Netîcetü'l-fetâvâ, fıkıh kitaplarının kitap, bab, fasıl sistematığına göre tertip edilmiştir. Eserin bölüm başlıkları Arapça'dır. "Kitabu't-Tahâre" ile başlayıp, "Kitabu'l-Ferâiz" başlığından sonra "Faslun fi'l-Arazi" ile tamamlanmaktadır. Toplam kırk altı kitaptan oluşmaktadır. Cenin ile ilgili bir başlık bulunmamakla birlikte, "Kitabu'l-Ferâiz" başlığı altında "Faslun fi'l-Haml" başlığı bulunmaktadır. Ayrıca ihtiva ettiği 2127 fetvadan yirmi tanesi tezimizde yer almaktadır.

Bu çalışmamızda kaynak olarak Süleyman Kaya, Betül Algın, Ayşe Nagehan Çelikçi ve Emine Kaval tarafından latinize edilmiş olan eserden²⁷ yararlanılmıştır.

E. Ceride-i İlmiyye Fetvaları

Ceride-i İlmiyye, Bâb-ı Meşîhat tarafından 1914-1922 yılları arasında, "Osmanlı Devleti'nin dinî ve idarî kurumlarından biri olan Bâb-ı Meşîhat ile buna bağlı kuruluşlardan Fetvahâne ve şer'î mahkemelerin dinî meselelerle ilgili fetva, hüküm ve kararlarının, medrese ve tekkelerle Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye gibi dinî kuruluşlara ait talimat, nizamnâme ve haberlerin duyurulması maksadıyla İstanbul'da yayımlanan dergidir."²⁸ Fetvalar, "Fetâvâ-yı Şerîfe" başlığı altında yayınlanmıştır.²⁹

Bu çalışmada kaynak olarak İsmail Cebeci tarafından neşredilmiş olan eserden yararlanılmıştır.³⁰ Eserin giriş bölümünde Cebeci'nin ifade ettiğine göre *Ceride-i İlmiyye*'nin yayımlanan 79 sayısı içinde 2310 fetva bulunmaktadır. Bazı fetvalar bazen lafız ve mâna olarak, bazen de aynı şekilde tekrar yayımlanmıştır. Cebeci tekrarlanan

²⁵ Arslan, "Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları", 147.

²⁶ Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", 276-277.

²⁷ Hafız Mehmed bin Ahmed Gedûsî, *Netîcetü'l-fetâvâ*, nşr. Süleyman Kaya - Mustafa Demiray (İstanbul: Klasik, 2014).

²⁸ Nesimi Yazıcı, "Ceride-i İlmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/407.

²⁹ Özen, "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", 280-282.

³⁰ İsmail Cebeci (ed.), *Ceride-i İlmiyye Fetvaları* (İstanbul: Klasik, 2009).

fetvaları çıkartarak 1794 fetvadan oluşan bu eseri neşretmiştir.³¹ Tezimizde bu fetvalardan on altı tanesi yer almaktadır.

Cerîde-i İlmiyye, Meşihat kurumunun resmî dergisi olması sebebiyle, bu kurumun idarî ve ilmî faaliyetleri hakkında bilgi vermekte ve derginin bütün taşra birimlerine gönderildiği de dikkate alınırsa önemli sayıya ulaştığı tahmin edilmektedir.³² Toplumun bütününü hedeflemekte olan dergi, Osmanlı devletinin resmî kurumları arasındaki işleyişi, dönemin ilmî seviyesini ve halk için yapılan irşad faaliyetlerini içermesi sebebiyle önemli bir kaynaktır. Ayrıca fetvaların sadece müsteftîlere değil, *Cerîde-i İlmiyye*'de yayımlanarak bütün müslümanların istifadesine sunulması büyük önem arz etmektedir.³³

İsmail Cebeci tarafından fıkıh bablarına göre tasnifi yapılan bu eser, “İbadât”, “Muâmelât” ve “Ukûbât” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Fetvaların çoğu fıkıhın muamelât alanında olduğu ve ibadât, ukûbât konularında fetvaların az olduğu gözlenmektedir.

III. OSMANLI HUKUKUNDA FETVA

Fetva kurumu İslâm tarihi boyunca müslümanların gerek ibadet hayatında gerekse ictimâî, siyasî, iktisadî, aile vb. alanlarda karşılaştıkları problemlere dini-hukuki çözümler/cevaplar sunması sebebiyle önemli bir yere sahip olmuştur.

Fetva faaliyeti, sahabenin soruları ve Resûlullah'ın bunlara cevaplarıyla başlamıştır. Hz. Peygamber sahabeyi ve daha sonra gelecek ümmetini, Kur'an ve sünnet yolundan ayrılmadan fetva ve hüküm vermeye teşvik etmiştir. Burada Kur'an ve Sünnet ışığında gelişen fetva metodu, muhtelif yerlere dağılan sahabe tarafından uygulanmıştır. Netice itibariyle toplumların çeşitliliği, coğrafi bölgelerin farklılığı beraberinde çeşitli problemler ve sorular ortaya çıkarmıştır. Fetva müessesesi altın çağını, verdikleri fetvalarla İslam toplumuna büyük katkıda bulunan müctehid imamlar döneminde hicrî 2-

³¹ Geniş bilgi için bkz. Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, XXIV-XXVI.

³² Sadık Eraslan, *Şeyhülislam Kurumu ve Ceride-i İlmiyye*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 176.

³³ Eser hakkında ilmî değerlendirme için bkz. Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, XIII-XXIV.

4, miladî 9-11 asırlarda yaşamıştır.³⁴ Bu dönemde oluşan birikimin tedvini için büyük gayretler sarfedilmiş ve bundan sonra gelen hukukçular da mezhep imamlarından birine tabi olarak fetva vermeye devam etmişlerdir. Böylelikle fetva müessesesi hiçbir kesintiye uğramamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren fetva verme faaliyeti var olmakla birlikte, bu ağır sorumluluğu olan ilmî görevi yürüten Şeyhülislamlık makamının teşkili hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yaygın olan kanaat II. Murat devrinde dönemin âlimlerinden Molla Fenâri'nin (ö. 834/1431) bu göreve ilk getirilen kişi olduğu yönündedir. Şeyhülisamların bulundukları makama “Meşihat Dairesi” denirdi. Meşihat'ta daha başka birçok daireler bulunmakta ve fetva meseleleri ile ilgilenen bir daire (Fetvâhane) de burada yer almaktaydı.³⁵

Osmanlı döneminde fetva kurumu son derece sistematik bir yapıya sahip olmuştur ve alanla ilgili bol miktarda birinci el kaynak bulunmaktadır. Örneğin Osmanlı fetva mecmuaları, Batılıların da araştırma konularına dahil olmuştur. Bunda elbette orijinal belge ve kayıtların muhafazası ve kolaylıkla ulaşılması etkili olmuştur. Somut problemlere somut cevaplar verilmesi, toplumun özelliklerini tarihsel açıdan değerlendirmeye de olanak sağlamaktadır. Osmanlı fetva derlemelerinde sadece şahısların meselelerine cevaplar bulunmamaktadır. Bunun yanında devletin dinî, hukukî, siyasî ve kültürel politikalarına ilişkin yaklaşımlara yön vermiş fetvalar da mevcuttur. Bu duruma İbn Kemal'in (ö. 940/1534)³⁶ Safevîlere ve Rafizîlere karşı cihadın meşruiyeti için verdiği fetvalar örnek olarak gösterilebilir.³⁷ Hukukî yorumlamanın dinamizmini sağlayan temel araçlardan birisi olarak fetvalar, çoğunlukla tarihî-toplumsal bir gerçekliğe tekabül eden olguların çözümlemesi şeklinde tezahür etmiştir.³⁸

³⁴ Atar, “İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 29.

³⁵ Mehmet İpşirli, “Bab-1 Meşihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/362-363.

³⁶ Kemalpaşazâde XVI. Yüzyıl Osmanlı Şeyhülisamlarındadır. Geniş bilgi için bkz. Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/238-240.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Halil İbrahim Bulut, “Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü Kemal Paşazâde Örneği”, *Dini Araştırmalar* 7 / 21 (Haziran 2005): 179-196.

³⁸ Muharrem Kılıç, “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örneği”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13, (2009), 64.

Osmanlı dönemi fetvalarının katı bir taklid anlayışına sahip olduğu ve dolayısıyla fikhî alana katkıda bulunmadığı tespitini yapanlar, Osmanlı asırlarını “gerileme dönemi” olarak adlandırmışlardır. Ancak bu tespitlerini, döneme ait kaynakların, özellikle şeriiye sicilleri, sakk mecmuaları, fetva mecmuaları, fıkha dair risaleler incelenmeksizin yapılmış olduğu dikkat çekmektedir.³⁹ Bu sebeple Osmanlı dönemi fetva kaynaklarının gerekli ilgiyi görmemesi ve bilimsel çalışmaların derinlikli bir şekilde yapılmaması yanlış sonuçlara ulaşımına neden olabilmektedir.

Osmanlı Devleti fetva müessesesinin çalışmalarının sistematüğünü, fetva-müftî-müsteftî üçgeninin başlıca özelliklerini inceleyerek ele almak uygun olacaktır.

A. Fetva

“Fetvâ” kelimesi lügatte “bir olaya karşılık, verilen cevap”⁴⁰ veya “güçlükleri çözen kuvvetli cevap”⁴¹ anlamına gelen bir isimdir. Terim olarak ise, “fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm”⁴² demektir.⁴³ Fetva verene “müftî”, isteyene “müsteftî, fetva sormaya “istiftâ”,⁴⁴ müesseseye de “iftâ teşkilatı” denilir.⁴⁵ Kısaca fetva, İslam dininde hakkında hüküm bulunmayan bir mesele için, Kur’an, sünnet ve diğer şer’î delillerden yararlanılarak, mükellefin hayatını ilgilendiren problemin çözümü noktasında verilen hükümdür.

Osmanlı döneminde fetvası istenen suallere verilen şer’î cevapların, yazılı olarak muhafaza edilmesi yaygınlık kazanmıştır. Lâkin gayriresmî ihtilafların giderilmesinde, yazıya gerek görülmeden sözlü fetvalar da yeterli olmaktaydı. Fetvanın şeklî unsurlarına dair Fahreddin Atar şu sıralamayı yapmaktadır: 1) Dua ve münâcaat, 2) Soru başlangıcı, 3) Soru, 4) Rica ve istirham, 5) “el-Cevab” ibaresi, 6) Cevap, 7) Müftînin adı, 8) İmza, 9) Allah’tan af dileği, 10) Nakil.⁴⁶ Fetva mecmualarında çoğunlukla bu unsurlardan; soru,

³⁹ Süleyman Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 80.

⁴⁰ Asım Efendi, Ahmed, *Kamus Tercümesi*, (İstanbul 1305), 4/1114.

⁴¹ Ebu’l Ulâ Mardin, “Fetvâ”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1977), 4/582.

⁴² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul 1976), 1/246.

⁴³ Fetvanın farklı tanımları için bkz. Osman Şahin, *İslam Hukukunda Fetva Usulü* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 17-20.

⁴⁴ “İstiftâ” tabiri Kur’an’da iki yerde kullanılmıştır (Nisa, 4/127 ve 176). Diğer soru âyetleri ise “sual” lafzıyla kullanılmıştır.

⁴⁵ Fahreddin Atar, “İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı”, 19-48.

⁴⁶ Fahreddin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/487-488.

cevap, müftînin adı ve naklin bulunduğu gözlemlenmektedir. Fetvalarda soru kısmı genellikle konunun iyi anlaşılacağı şekilde uzunca olmakta ve sonunda “...olur mu?”, “ne lâzım olur?” gibi ibareler bulunmaktadır. Ardından kısa ve bazen tek kelimelik “olur” veya “olmaz” şeklinde cevaplar verilmiştir. Gerekliği yerde kısa açıklamalar da bulunmaktadır.

Fetvaların soru-cevap kısmında ilgili kişilerin gerçek isimleri yerine, kadınlar için Hind, Zeyneb, Hatice, Rabia, Meryem vs; erkekler için de Zeyd, Amr, Bekir, Halid vs. gibi hayalî isimler kullanılmıştır. Gayrimüslimler için de aynıları kullanılmakla birlikte, Nikola, Yorgi gibi isimlere, Hristiyan ya da Yahudi olduğu belirtilerek yer verilmiştir. Osmanlı şeyhülislamlarının fetvalarının ekseriyeti Türkçe yazılmış olmakla birlikte hem mes’elesi hem de cevabı Arapça kaleme alınan fetvalar da mevcuttur.⁴⁷ Fetvaların sonunda “nakil” yani “kaynak” belirtmek de zikredilen görüşün doğruluğuna delil olması açısından kullanılan bir yöntem olmuştur. Soru ve cevaplardan başka, verilen fetvaların dayandığı delillerin de zikredildiği fetvalar, nukûllü fetva mecmualarında derlenmiştir.⁴⁸

Atar fetvanın bağlayıcı olmadığını, soyut ve genel olduğunu, yani sadece soranı değil aynı durumda olan herkesi ilgilendirdiğini; fetva vermenin ilmî bir meleke gerektirdiği ve bu melekeye sahip herkesin fetva verebileceği; müftînin fetva verme hususunda zaman, mekân, konu gibi herhangi bir açıdan sınırlandırılmayağını belirtir.⁴⁹ Fetva kaza gibi bağlayıcılık özelliği taşımayıp aynı zamanda soyuttur, yani dünyevi bir yaptırımını mevcut değildir. Müftî hükmünü bildirir; ancak tarafları bu hükme uyma noktasında zorlayamaz. Kadı ise verdiği kazaya uyulmadığı takdirde tarafları zorlayabilir ve aksi durumda ceza uygulayabilir.⁵⁰ Fetvalar, şer’i kaynaklardan çıkarıldığından kişiye özel değil aynı durumda olan herkes için genel bir hükümdür. Fetva veren kişinin ilmî bir birikime ve birtakım özelliklere sahip olması gerekir ki bu konu aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

⁴⁷ Örnek olarak, İlmiyye Salnâmesi, 363 alt, 382.

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Arslan, “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları”, 131-153.

⁴⁹ Atar, “Fetva”, 12/487-488.

⁵⁰ Atar, “Fetva”, 12/487-488.

B. Müftî

Osmanlı Devleti'nde fetva verme vazifesi müftîler, medrese müderrisleri ve merkezde bulunan Şeyhülislam tarafından yerine getirilmekteydi. Müftîlerin en önemli görevi kendisinden bilgi istenen meselelerde fetva vermeleridir. Fıkıh kitaplarının bilgiye ulaşma açısından karışık vaziyette oluşu, kadıların ve halkın gerekli durumlarda pratik ve güvenilir bir şekilde cevap bulmaları için müftîleri sıkça başvurulmuş bir konuma getirmektedir.⁵¹ İslam hukukunda fetva ehliyetine sahip kimselerde bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir. Serahsî, fetva yeterliliğine sahip olabilmek için gerekli şartları “Müslüman, akıl-baliğ, müctehid ve adaletli olmak” şeklinde ifade etmektedir.⁵² Aynı şekilde Mehmed Fıkhî el-Aynî de (ö. 1147/1735) *Risale fî edebi'l-Müftî* eserinde müftî olmanın şartlarını bu şekilde sıralamış ve İmam Ebû Hanîfe'nin içtihad hakkındaki sözünü⁵³ naklederek müftîdeki müctehid olma şartının önemini vurgulamıştır.⁵⁴ Ayrıca müctehid müftîde olması gereken ilmi yeterlilikleri şöyle sıralamıştır: Hükmü şer'î delillerden istinbat edebilmek için Kur'an, sünnet, icma' ve kıyas bilgisine sahip olmalı, fetva verilecek meseleyi iyi bilip muhalif görüşlere de bakmalıdır. Ayrıca Serahsî'nin *Mebûsû*'unu ezberlemeli, nâsih – mensûh, örf ve âdet bilgisine sahip olmalıdır.⁵⁵

Osman Şahin de fetva ehliyetine sahip kimselerde bulunması gereken sekiz ahlakî özelliği şöyle sıralamaktadır. 1) İyi niyet: “Ameller niyetlere göredir” buyuran Hz. Peygamber, niyetin önemini vurgulamaktadır. Müftînin de görevini icrası esnasında dünya menfaati, makam mevki planları yapmadan samimi ve iyi niyetli olması gerekmektedir. Aksi halde müctehid seviyesinde de olsa fetvası güvenilir olmamaktadır. 2) Güzel ahlak: Alimler tarafından, fetva verecek olan kimsenin, güzel ahlak sahibi, alçak gönüllü ve namuslu olması adalet şartını tamamlayan özellikler olarak benimsenmektedir. 3) Soğukkanlılık: Fetva, Allah adına hüküm vermek olduğundan, müftînin olaylar karşısında soğukkanlı olmasını ve olayların iç yüzünü araştırmadan fevri davranmayıp ağırbaşlı, yumuşak sözlü ve güler yüzlü olmasını gerekli kılmaktadır. 4) Güvenilirlik: Fetva veren şahıs, emin

⁵¹ Seda Örsen, *Osmanlı Hukunda Fetva*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 9.

⁵² Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Serahsî, *el-Mebûsû* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 16/109.

⁵³ “Nereden söylediğimizi (hükmümüzün delil ve kaynağını) tetkik edip bilmeden rey'imizle fetva vermek hiçbir kimse için helal değildir.”

⁵⁴ Mehmed Fıkhî el-Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, thk. Osman Şahin (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı-İSAM, 2018), 55-58.

⁵⁵ Aynî, *Risâle fî edebi'l-müftî*, 59-60.

sıfatına sahip olmalıdır. İnsanlara sözüyle, davranışıyla güven sağlayan kimseye halk itimat etmektedir. 5) İleri görüşlülük: Müftînin olaylar karşısında acele etmeden, tarafları dinleyip, tarafları tanıyarak olayları iyice araştırarak hüküm vermesi gerekmektedir. Aksi halde bazı durumlarda art niyetli olan tarafların hilelerine maruz kalınıp doğru olmayan bir hüküm verilmesine sebebiyet verilmektedir. Böyle bir durumda fetva veren şahsın insanları iyi tanınması ve onlarla doğru iletişim kurabilmesi gerekmektedir. Bu da tecrübe ile mümkündür. 6) Tecrübe: Fetva veren kimse, halk ile iletişimini kuvvetli tutmalı, insanları, toplumu, kültürü iyi bilmelidir. Bu özellik olayları iyi okumaya ve isabetli hüküm vermeye imkân sağlamaktadır. 7) Malî yeterlilik: Müftînin, ailesinin geçimini sağlayacak ölçüde malî yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Bunun hikmeti, müftînin halk karşısında psikolojik eziklik duygusuna kapılmasını ve insanların olası rüşvet tekliflerini engellemektir. 8) Görev ve konumuna uygun bir kıyafet: İnsanlar dış görünüşe önem verdiğinden, müftînin de temiz, sade ve konumuna uygun bir kıyafet giymesi gerekmektedir. Güzel fizikî görünüş insanlarda olumlu intiba oluşturur.⁵⁶

Osmanlı hukukunda müftîler, fetvalarında Hanefî mezhebindeki hâkim görüşe göre fetva vermişlerdir. İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar* eserinde bu meseleyi şöyle açıklamıştır: Müftînin Hanefî mezhebindeki “esahh-ı akvâl’e” göre fetva vermesi gerekmektedir. Mezhep içerisinde ulemanın ihtilaf ettiği hususlarda ilk İmam Ebû Hanîfe’nin, sonra İmam Ebû Yusuf’un, sonra İmam Muhammed’in görüşü ile fetva verilmesi gerekir. Şayet İmam Ebû Hanîfe farklı İmameyn farklı görüşe sahiplerse müctehid olan müftî muhayyerdir. Ancak müftî müctehid değil ise İmam Ebû Hanîfe’nin görüşüne göre fetva vermelidir.⁵⁷ Bu dönemin Hanefî fıkhnın tatbikatı olarak değerlendirilmiş olması, Hanefî fıkıh geleneğinin sürekliliğinin etkisini göstermektedir. Elbette geçmiş birikimin tevarüs edilmesi ile değişen hayat şartlarına kayıtsız kalınmamış; zaruret, ihtiyaç, maslahat, kolaylık gibi unsurlar dikkate alınarak, değiştirilmesi gereken hükümler gelenek içinde kalınarak belli bir usûl içerisinde değiştirilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Osman Şahin, *İslam Hukukunda Fetva*, 62-67.

⁵⁷ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyînî ed-Dımaşkî, İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1992), 1/ 69-75.

⁵⁸ Süleyman Kaya, “Akifzâde’nin Mecelletü’l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2011), 93-108.

C. Müsteftî

Müsteftî, problemlerini açıklığa kavuşturmak, karşı karşıya kaldığı dini-hukuki meseleye çözüm bulmak için soru soran kimsedir.⁵⁹ Fetvaya ihtiyaç duyan ve problemlerin halli için başvuranlar sadece halk kesiminden değildir. Askerî zümre, taşra idarecileri ve padişah gibi yönetimle ilgilenen grupların da bazı icraatlerinde fetvaya müracaat ettikleri görülür.⁶⁰ Fetva mecmualarının muhteviyatı incelendiğinde, bireysel ve toplumsal hayatın bütün safhalarının fetvaya konu olduğu gözlemlenir.

D. Fetvanın Kaynağı ve İşlevi

Osmanlı döneminde müftülerin, fetva verirken üç ana kaynaktan istifade ettiği gözlemlenmektedir: Birincisi, “şer’î hukuk” diye isimlendirilen ve Hanefî fıkıh geleneği ile şekillenen kaynaktır. Müftüler, kendilerine arz edilen durumlarda Hanefî fıkıh eserlerine başvurup olay ile ilgili hükümleri inceleyerek fetva vermişlerdir. Osmanlı döneminde taşra müftülerinden verdikleri fetvanın muteberliğinin göstergesi olarak nukûl ile temellendirilmesi istenmiştir. Şeyhülislamın böyle bir zorunluluğu bulunmamakla birlikte onların fetva mecmualarına sonradan nakiller eklenmiştir. Nitekim fetvalardaki nukûllerde Hanefî fakihlere atıf yapılmakta olup bu fakihlerin önemli ölçüde Orta Asya’da yetişmiş oldukları yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.⁶¹

İkinci yararlanılan kaynak “örfî hukuk” yani kanunlardan, fermanlardan oluşan, kadı ve müftüler için ilgili meselelere dair fetvalarda kaynak olarak başvuru ve bağlayıcı olan hukuktur. Bazı durumlarda şer’î hükümlere aykırı olup zarurete binaen sâdir olan kanuna göre fetva verildiği ifade edilmiştir.⁶²

Üçüncüsü ise, örf yani dönemin âdet ve yerleşik teâmülleridir. Nitekim zamanın değişimiyle yeni problemler oluşmakta ve hükümlerin de yeni ihtiyaçlara göre değişmesi gerekebilmektedir. Durum böyle olunca örfün fetvaya kaynaklık etmesi kaçınılmazdır.⁶³

Fetvanın işlevi hakkında şunlar söylenebilir:

⁵⁹ Atar, “Fetva”, 12/487.

⁶⁰ Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, 86.

⁶¹ Atar, “Fetva”, 12/487-488; Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, 97-99.

⁶² Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, 99.

⁶³ Kaya, “Osmanlı Fetvası Üzerine”, 99-100.

Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe Sûresi 122. âyet-i kerîmede, toplumun bir kesiminin dinî ilimlerde köklü ve derin bilgiye ulaşmasına ve böylelikle dinin iyi anlaşılmasıyla bireysel ve toplumsal hayatta insanlara dünyevî ve uhrevî mânâda faydalı olunmasına işaret edilmektedir. Ayrıca Kur'an'da, "Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun"⁶⁴ âyetinde de danışılacak, sorulacak, yardım istenecek makamların ehliyet, ihtisas ve liyakat sahibi olmalarına dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda fetva, insan hayatını ilgilendiren her alanda (hukukî, siyasî, sosyal vs.) aktif rol oynadığı için, ferdi ve toplumsal dini-hukuki hayatta fetvanın önemli işlevlerinin olduğu söylenmelidir. Osmanlı dönemi şer'iyye sicilleri, mahkemelerde kadıların da fetvaya göre hüküm verdiklerini göstermektedir. Nitekim Muharrem Kılıç ve Nâsi Aslan, fetvaların yargılama sürecinde kanun boşluklarını dolduran özelliğe sahip olmasıyla kadılar için bilgi ve yürürlük kaynağı işlevine sahip olduklarını dile getirirler.⁶⁵ Seda Örsten de fetva mecmualarının kadıların çok sık başvurdukları bir kaynak olduğunu belirtir.⁶⁶

Ayrıca fetva, kanunun şekillenmesinde ve meşruiyetin sağlanmasında da rol oynamıştır. Kanunların sonunda yer alan bazen sadece şeyhülislama, bazen ilaveten nakîbü'l-eşrâf ve kazaskere ait imzalar⁶⁷ bu konuda ipuçları vermektedir.

Diğer yandan fetva, insan hayatına yön verme özelliği sebebiyle sosyal hayatı da şekillendirmiştir. Halkın müftî, kadı, imam gibi ilmî derinliği olanlar tarafından bilgilendirmeleriyle problemlerin çözümü daha kolay olmaktaydı. Öyle ki bazen mahkemeye bile intikal etmeden anlaşmazlıkların çözümü sağlanmaktaydı. Bu açıdan fetva kurumunun mahkemenin iş yükünü azaltmak gibi bir işlevinin olduğu da görülmektedir.⁶⁸

Fetvanın işlevi bağlamında Hanefî fıkıh geleneğine yaptığı katkılar da zikredilmelidir. Her ne kadar bu fıkıh geleneğine bağlı kalınarak fetvalar çıksa da zaman, mekân, muhatap, coğrafya değişiklikleri yine fıkıh içinde güncellemelere sebep olmuştur.

⁶⁴ en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7.

⁶⁵ Kılıç, "Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme", 66; Nâsi Aslan, "İslam-Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti", *Dini Araştırmalar* 2 / 4 (1999), 99.

⁶⁶ Seda Örsten, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 4 (Güz 2007), 29-40.

⁶⁷ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, (İstanbul: Kitabevi, 2003), s. 171-176.

⁶⁸ Kaya, "Osmanlı Fetvası Üzerine", 103-104; Fethi Gedikli, "Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi", *Osmanlı Hukukunda Fetva*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 201-226.

Muharrem Kılıç da Osmanlı fetvasının Hanefî fıkıh geleneğini beslediği, geliştirdiği ve güncelleştirdiği tespitinde bulunmaktadır.⁶⁹ Aynı şekilde Süleyman Kaya da hayat şartlarının değişimine paralel olarak hukukun da değiştiği, geliştiği vurgusunu yapmaktadır.⁷⁰

Osmanlı fetva mecmuaları döneminin sosyokültürel, siyasî, iktisâdî, ahlâkî yapısını yansıtmakla geçmişten geleceğe bilgi aktarımını sağlayarak günümüzde de bu anlamda işlevselliğini sürdürmektedir.

⁶⁹ Kılıç, “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme”, 66-67.

⁷⁰ Kaya, “Akifzâde’nin Mecelletü’l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, 107-108.

BİRİNCİ BÖLÜM

NASSLAR VE TIBBÎ VERİLERE GÖRE CENİN VE OLUŞUMU

I. CENİNİN TANIMI

Cenin “جن” kökünden türemiş olup, “örtmek, örtünmek, gizlenmek, kaplamak, kalkan, anne karnındaki çocuk, gizli olan şey” anlamlarına gelir.⁷¹ Cinler gizli olmaları ve gözle görülmemeleri sebebiyle “cin”, aklî melekelerini kaybetmiş kimseler aklın gizlenmesi sebebiyle “mecnun”, çocuk anne karnında gizlenmesi sebebiyle “cenin” olarak isimlendirilmişlerdir.⁷²

Cenin, anne karnında kalbi atan, beslenen, büyüyen canlı (küçük) bir insandır. Kur'an-ı Kerim'de Necm suresi 32. ayet-i kerimede “ecinne” kelimesi, anne karnındaki çocuk anlamında geçmektedir.

...هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ

“Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de, annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O’dur.”

Çocuk hayata gelebilmek için birçok oluşum ve gelişim sürecini, anne karnında saklı bir şekilde sürdürmesi sebebiyle “cenin” olarak tasvir edilmiştir. Anne karnındaki çocuğu ifade etmek için “haml” kelimesi de kullanılmaktadır.⁷³ Nitekim Osmanlı fetva mecmualarında da “Bâbün fi’l-haml” başlıkları mevcuttur.

Hukuk, insan hayatını kolaylaştıran ve koruyan, belirli haklar ve vazifeler tayin eden, toplumu düzenleyen, kural ihlali sonucunda müeyyidenin mevcut olduğu kurallar bütünüdür. Hukukun düzenlediği kurallara, sağladığı haklara, uyguladığı müeyyidelere muhatap olan insandır. İnsanın var olması, canlı olması hak sahibi olmasını sağlar. Hukuk insanın, oluşumundan ölümüne kadarki tüm haklarını düzenler ve korur. İnsanın sahip olduğu kişilik hakkının anne karnındayken başladığı hususunda tüm hukukçular hemfikirdir. Ancak bu hakkın, anne karnındaki hangi dönemde başladığı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

⁷¹ Mustafa Uzunpostalıcı, “Cenin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/369-370.

⁷² Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr-u Sadır, t.y.), 92-95.

⁷³ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, 11/176-178.

Fıkıh âlimlerinin cenin kelimesine verdikleri anlam, sözlük anlamıyla aynıdır. Fıkıhî yönden anne karnındaki varlığın cenin, dolayısıyla bir kişi sayılabilmesi için sadece yumurtanın döllelenmesini (nutfelerin birleşmesini) yeterli gören âlimlerin yanında, anne karnındaki varlığın oluşum yönünden belirli bir evreye ulaşmış olma şartını gerekli gören âlimler de mevcuttur.

Genel görüşe göre cenin için anne karnında yumurtanın döllelenmesiyle oluşan bir varlık tanımı yapılmaktadır. Nail Çam *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı* eserinde cenin için özel bir tanım yapmaktadır. Çam, rahim dışında eşlerin nutfelerinin birleştirilme tekniği olan tüp bebek tekniğine dikkat çekip cenin için “Oluşturulma yöntemine, yeri ve aşamasına bakılmaksızın sperm ve yumurtanın döllelenmesi ile oluşan yeni canlıya cenin denir.”⁷⁴ demektedir. O’na göre rahmin dışında yapılan dölleme sonucu oluşan embriyo cenindir ve lehine olan haklara sahiptir.

Klasik fıkıh döneminde ceninin oluşum evrelerinin gözlemlenmesi mümkün olmadığından ya da kısıtlı olduğundan, ceninin anne karnındaki varlığının bilinmesi günümüzdeki gibi kesin verilerle mümkün değildi. O dönemde düşük ya da doğum ile sonucu gözlemlenebilen durumlar, gebeliğin mevcut oluşunu kesinleştirmekteydi. Anne karnındayken gelişimi durmuş ya da dıştan bir müdahale sonucu düşen ceninin hükmü, anneden gelen kanın, parçanın yapısına bağlı olarak değişmekteydi. Anneden düşen, insan şekli olmayan kanlı yapının mahiyetinin o dönemde bilinmemesi sebebiyle bazı fıkıhçılara göre cenin hükmü taşımazdı.⁷⁵

Ceninin kişilik hakkını, organlarının belirip, insan şeklini almasına bağlanmasının başka bir sebebi de ruhun üflenme meselesidir. Ruhun üflenme vakti nasslarda ile kesin olarak sabit olmamakla beraber hadislerden yapılan çıkarımlara göre ruh cenine, anne karnındaki yaratılışı tamamlandıktan sonra yani insan şeklini aldıktan sonra üflenir. Hadislerde kırk, kırk iki, kırk beş, yüz yirmi gün gibi farklı süreler belirtilmiştir.⁷⁶ Dolayısıyla fıkıhî açıdan ceninin organlarının belirmiş olması, düşük yapan kadının ve düşen/düşürülen çocuğun hükmünü etkilemektedir.

⁷⁴ Nail Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 254.

⁷⁵ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fî tertibi’s-şerai’* thk.: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut, (Beyrut: Dar’ul-Kitâbu’l-Arabiyye, 1974), 7/325.

⁷⁶ Müslim, “Kader”, 2, 4, 5.

Osmanlı fetva mecmualarında bu husus, uzuvları oluşmuş, insan şekline girmiş olan anlamındaki “müstebînü’l-hılka” veya “halk-ı müstebîn olma” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hanefi fikhında dolayısıyla Osmanlı fetvalarında, düşük yapan annenin nifas ve iddet durumu ve müdahale sonucu çocuk düşürmenin cezai yaptırımı, ceninin halk-ı müstebîn olmasına bağlanmıştır.

Cenin oluşumunun bilinmesi, hükümlerin daha iyi anlaşılmasına ve fetvaların daha isabetli verilmesine olanak sağlar. Bu sebeple aşağıda öncelikle çalışmamızın temel taşı oluşturarak ceninin anne karnındaki oluşum evreleri hem nassların ışığında hem de tıbbi açıdan incelenmeye çalışılacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de ceninin oluşumu hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de ilk insanın yaratılışının topraktan başladığını ifade etmektedir. Devamında da insanın, biyolojik olarak erkek ve kadının sularının birleşmesi sonucu anne karnında belirli süreçlerden geçerek dünyaya gelip hayat bulduğundan bahsetmektedir. Bu bağlamda ilk olarak nasslardaki ceninin oluşumu sırasıyla aktarılacak, devamında da tıbbi yönden oluşum açıklanacaktır. Bölümün son başlığı olarak da ruhun üflenme konusu ele alınacaktır.

II. NASSLARDA CENİN

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın oluşumu hakkında iki çeşit yaradılıştan bahsedilmektedir. İnsanın topraktan, çamurdan elde edilmiş bir özden yaratıldığını ifade eden ayetlerle birlikte insanın, üreme yoluyla, döllenerek yaratıldığını ifade eden birçok ayet mevcuttur.

A. Topraktan Yaradılış

Allah Teâlâ insanın yaratılış serüvenini topraktan başlatmakta ve ona kendi ruhundan üflemesiyle can verdiğini bildirmekte ve nu İnsanı “ahsen-i takvîm”⁷⁷ üzere yarattığını haber vermektedir. İnsan toprak, su (çamur) ve ruhtan oluşan meleklerle secde emrinin verildiği yücelikte ve güzellikte bir varlıktır.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَالِقُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (71) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (72)

⁷⁷ et-Tîn 95/4.

*“Hani Rabbin meleklere demişti ki: Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.”*⁷⁸

İnsanın topraktan yaratılış merhaleleri ve keyfiyeti hakkında geniş bilgi bulunmasa da çeşitli ayetlerde toprağın yapısı hakkında birtakım bilgiler mevcuttur. Allah Teâlâ'nın özenle *“kendi ellerimle yarattığım..”*⁷⁹ ifadesini kullandığı ilk insan Âdem (a.s)'dır. Topraktan yaratılan insan odur.⁸⁰ Kur'an-ı Kerim'de geçen insanın hammaddesi olarak toprak,⁸¹ çamur,⁸² yapışkan çamur⁸³, çamurdan süzölmüş bir öz⁸⁴, hame-i mesnun⁸⁵, salsal (ateşte pişirilmiş toprak gibi ses çıkaran, kuru çamur)⁸⁶ ifadeleri kullanılmaktadır. Bu bilgiler ve rivayetler değerlendirildiğinde müfessirler insanın topraktan yaratılışını şu şekilde izah etmektedir:

Taberî, *Câmiü'l-beyân*'ında, insanın yaratılışı hakkındaki ayetleri tefsir ederken, İbn Abbas'tan (ö.68/687-688) rivayet edilen görüşü de zikretmektedir. Ona göre insanın ilk yaratılışı üç şeyden olmuştur. Bunlar “taze yapışkan çamur”, “hame-i mesnun” ve “salsal” yani ateşte pişirilmiş ses çıkaran topraktır.⁸⁷

Âdem (a.s)'ın topraktan yaratıldığı konusunda bir ihtilaf yoktur. Kur'an-ı Kerim'de Havvâ (a.s)'ın yaratılışından da bahsedilmektedir. Havvâ'nın Âdem'den yaratıldığı bilgisi mevcuttur. *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının.”*⁸⁸ Bazı hadis kaynaklarında da Havvâ'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı⁸⁹ bildirilmektedir. Ayette de bildirildiği üzere önce Âdem ve Havvâ yaratılmış, sonrasında da onların sulbünden tüm insanlık üreme yoluyla çoğalmıştır.⁹⁰

⁷⁸ Sâd 38/71-72.

⁷⁹ Sâd 38/75.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/59.

⁸¹ el-Hac 21/5, el-Kehf 18/37.

⁸² es- Secde 32/7, Sâd 38/71.

⁸³ es-Sâffât 37/11.

⁸⁴ el-Mü'minûn 23/12.

⁸⁵ el-Hicr 15/26.

⁸⁶ er-Rahmân 55/14.

⁸⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an* (Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebi ve Evladuhu, 1968), 14/27-30.

⁸⁸ en-Nisâ 4/1.

⁸⁹ Buhârî, “Nikâh”, 80; İbn Mace, “Tahâret”, 77.

⁹⁰ en-Nisâ 4/1, el-A'râf 7/189, ez-Zümer 39/6.

B. Biyolojik Yaradılış

Allah'ın yaratma sıfatının bir eseri olarak insan, topraktan yaratılıp fiziksel ve biyolojik değişim ile gelişim sürecine sahip bir varlık olduğu ifade edilmiştir.⁹¹ Toprak ile başlayan bir yaradılışın, biyolojik olarak gelişip nesiller oluşturmaya, hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın kudretinin ve azametinin bir göstergesidir. Kur'an-ı Kerim'deki ikinci çeşit yaradılış biyolojik yönden insanın oluşumu hakkındadır.

Ayetlerin indirildiği dönemdeki toplumun biyoloji bilgisi sınırlıdır. Allah, insanın yaradılışından bahsederken “*Biz onları, şu bildikleri şeyden yaratmışızdır*”⁹² diyerek onlara, bildikleri bir maddeden yarattığını hatırlatmakta, başka ayetlerde de insanın oluşum şeklini ve sürecini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere ceninin oluşumu hakkında Kur'an ve sünnetten elde ettiğimiz bilgilerin karşılığını günümüz tıbbında da görmekteyiz. Anne karnındaki bir insanın oluşum merhalelerinin tıbbi yönden açıklaması bir sonraki tıpta cenin başlığı altında olacaktır.

Birçok ayette ceninin anne karnındaki evreleri aynı tabirler kullanılarak anlatıldığı için bu çalışmada tüm gelişim sürecini kapsayan Mü'minûn suresi 12-14. ayetler üzerinden detaylı inceleme yapılmıştır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfeye haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi alakaya çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”⁹³

Allah Teâlâ, toprak sürecinden bahsettikten sonra adım adım biyolojik gelişim aşamalarını şöyle sıralamıştır: İnsanın, “nutfe”, “alaka”, “mudğa”, “kemikler”,

⁹¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an yolu: Türkçe meâl ve tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 3/347.

⁹² el-Meâric 70/39.

⁹³ el-Mü'minûn 23/12-14. bkz. el-Mü'min 40/67, el-Hac 21/5.

“kemiklere et ve adale giydirilmesi” ve sonuç olarak bir damla su ile başlayan yolcuğun bambaşka bir şekilde bürünüp dünyaya gelmesi anlatılmıştır.

1. Çamurdan alınmış bir öz: “سُلَالَةٌ مِنْ طِينٍ”

Allah, ayetin bu kısmında biyolojik oluşum sürecine geçmeden önce insanın topraktan alınmış bir özden yaratıldığını yinelemektedir. Âdem ile başlayan insanlığın aslının toprak olduğu bir kez daha vurgulanmaktadır.

Modern dönemde hayatın başlangıcıyla alakalı bazı teorilerin İslam dinindeki görüşleri usul farklılığıyla birlikte desteklediği görülmüştür. Modern dönemdeki hakim teori “evrim” olsa da bazı görüşlere göre hayatın başlangıcı çamurda bulunan birtakım gazlardan meydana gelmiştir.⁹⁴

“Çamurdan alınmış bir öz” ifadesiyle, Kâdı Beydâvî’ye (ö. 685/1286) göre iki şey kastedilmiş olabilir. Birincisi, “insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık” derken insandan kasıt Hz. Âdem’dir. O çamurdan yaratılmıştır. “Sülale” ise onun menisidir. İkincisi ise, insan kelimesi cins isim olup bundan kasıt, bütün insanlar olmuştur. Çünkü insan nesli çeşitli safhalardan sonra meniye dönüşerek yaratılmıştır.⁹⁵ Her iki şekilde de insanın aslının toprak oluşu bildirilmektedir. İkinci görüşü değerlendirecek olursak iki çift insanın (erken-kadın) toprak oluşu ve ikisinin özlerinin birleşmesiyle yeni bir insanın oluşumu bu ayeti anlayışımızı daha kolaylaştıracaktır.

2. Nutfe dönemi: “نُطْفَةٌ”

Allah, insanın oluşumunu anne babanın vesilesiyle bir nutfeyle başlatmıştır. Bu nutfenin oluşumu biraz önce bahsettiğimiz iki görüşle de uyumludur. Nutfe kelimesi “نطف” kökünden türemiş olup Kur’an-ı Kerim’de on iki ayette geçmektedir.⁹⁶ Genel olarak nutfe bir damla su, meni, sperm, döllenmiş hücre (zigot) anlamlarında kullanılmıştır.⁹⁷ Kelime

⁹⁴ Fatih Özgökman, “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2013), 59-62.

⁹⁵ Kâdı Nasîrüddin Beydâvî, *Envarü’l-tenzîl ve esrarü’l-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, (Beyrut: Daru İhya’i Turas’il-Arabî), 1418, 4/83.

⁹⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu’cemu’l-mufehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Beyrut: Müessesetü Menahili’l-İrfân, ty.), 705; en-Nahl 16/4, el-Kehf 18/37, el-Hac 22/5, el-Mü’minûn 23/13-14, Fâtır 35/11, Yâsîn 36/77, el-Mü’min 40/67, en-Necm 53/46, el-Kıyâmet 75/37, el-İnsân 76/2, Abese 80/19.

⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 9/335; Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/713.

olarak “atılan su, bel suyu, meni” anlamları taşımaktadır. Nutfe, meninin (erkeklik suyu) içinde bulunan sperm yani bilimsel adı ile spermatozoa, erkeklere ait üreme hücresidir. Nutfenin iki çeşit olduğunu söyleyenler olduğu gibi, bu çeşitleri üçe çıkaranlar da mevcuttur.

1. Erkek nutfe: Erkeklik bezinde (husyelerde) bulunan meninin içindeki sperm hücreleridir.

2. Dişi nutfe: Kadının yumurtalıklarının ayda bir üretilip saldıdığı yumurtadır.

3. Katışık nutfe: (Nutfetu’n-Emşac) Spermin yumurtayı döllemesiyle oluşan dölllenmiş yumurtadır (Fertilized own).⁹⁸ Buna günümüz tıbbında zigot denir.

Kur’an-ı Kerim’de insan yaratılışından bahsedilirken nutfe kelimesi yerine “değersiz su”⁹⁹ ifadesi de kullanılmıştır. İnsanın böbürlenip kötülükler yapmaması, kibirlenip asileşmemesi için hakir görülen, atılan bir sudan yaratıldığı ifade edilmiştir. Bir hadiste şöyle geçmektedir. “Ebu Hureyre anlatıyor: Ey Allah’ın Resûlü! Canlılar neden (hangi maddeden) yaratılmışlardır? diye sordum. Resûlullah, “sudan” buyurdu.”.¹⁰⁰ Ayrıca insandaki, insanı oluşturan bu atık suyun insan vücudunda nerede oluştuğu da bildirilmektedir. “İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar.”¹⁰¹ Müfessirlere göre, belden kastın erkeğin omurga kemiği, göğüs kafesiyle de kadının kaburgasıdır. Bel (omurga) ve göğüs kafesi vücudun sınırlarını belli eder ve en önemli organları içinde saklar.¹⁰² İnsanı oluşturacak bir özün insan vücudunun en önemli yerleri arasından çıktığı muhakkaktır. el-Bâr ise tıbbi verileri kullanıp bu ayeti şu şekilde açıklıyor. Anne karnındaki cenin altı yedi aylık olunca erkek bebekteki husyenin, kız bebekteki yumurtalığın oluşumu gerçekleşmektedir. Husye ile yumurtalığın gelişebilmesi için cenin, annenin belkemiği ve ege kemiği arasında bulunan böbrek düzeyindeki damarlardan ve sinirlerden beslenir. Böylece de bu suyun

⁹⁸ Muhammed Ali el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbı ve’l-Kur’ân* (Cidde: ed-Dâru’s-suudiyye, 1984), 109.

⁹⁹ es-Secde 32/8, el-Mürselât 77/20.

¹⁰⁰ Tirmîzî, “Sıfatü’l-cenne”, 2.

¹⁰¹ et-Târik 86/5-8.

¹⁰² et-Taberî, *Câmiü’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, 24/354-356; Karaman vd., *Kur’an yolu*, 5/597-598; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 26.

daha anne karnındayken o bölgelerden elde edinilen besinlerle oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁰³

İnsan suresinin ikinci ayet-i kerimesinde ise insanın “katışık bir nutfе”den yaratıldığı bildirilmiştir. Böylelikle de nutfenin üç çeşit olduğu anlaşılmaktadır. Eril nutfenin dişi nutfeyi döllemesiyle oluşan karışık bir nutfe.¹⁰⁴ İki farklı nutfenin karışımı olan katışık nutfe, insanın DNAsını oluşturmaktadır. Hangi fiziksel özelliklere sahip olacağı, kız mı erkek mi olacağı, kalıtsal bir hastalığın mevcut olup olmayacağı katışık nutfede yani zigotta oluşmaktadır. İnsanın cinsiyetini erkek nutfesindeki spermin özelliği belirlemektedir. Hangi özellikteki spermin anne nutfesine ulaşacağıyla alakalıdır. İnsanı, anne ve babasından aldığı özler oluşturur. Onların bazı özellikleri çocuğa da geçer. Hz. Peygamber bunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Allah Teâlâ, Âdem’i yeryüzünün her tarafından aldığı bir miktar topraktan yarattı. Bu sebeple Âdemoğulları (renk ve tabiat yönünden) yeryüzü kadar (değişik şekillerde vücuda) geldiler. Onlardan kimi kızıl, kimi beyaz, kimi siyah, kimi de bunların karışımı (melez); kimi yumuşak, kimi sert, kimi kötü, kimi de iyi (huyly olarak dünyaya) geldi*”¹⁰⁵ buyurmaktadır. Adem’in toprağının çeşitliliği onun sulbünden gelen insanlarda çeşitlilik meydana getirmiştir.

Ayetin devamında “فِي قَرَارٍ مَكِينٍ” *Sağlam bir korunakta nutfe haline getirdik*” ifadesindeki sağlam korunak, annenin rahmidir. Babanın nutfesi annenin nutfesine ulaşp katışık nutfeyi oluşturmaktadır. Bu da annenin rahminde gerçekleşir.¹⁰⁶ Zümer suresi altıncı ayet-i kerimede “*O, sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır.*” buyrulur¹⁰⁷ “Üç karanlık” tabiriyle annenin karnındaki korunağın ne derece sağlam olduğu vurgulanmaktadır. Üç karanlık, genel anlamda annenin karın duvarı, rahim duvarı ve cenini kuşatan zar olarak anlaşılmıştır.¹⁰⁸ Moore da bu görüşe sahip olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹ El-Bar ise bu üç karanlığın rahim içindeki cenini kuşatan üç kat zar olabileceğini açıklamıştır. Cenine en yakın onu saran

¹⁰³ el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbı ve’l-Kur’ân*, 114-121.

¹⁰⁴ Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 25.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16.

¹⁰⁶ Ülfet Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 24.

¹⁰⁷ ez-Zümer 39/6.

¹⁰⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmı’l-Kur’an* (Beyrut: müessese menahili’l-İrfan, t.y.), 15/236.

¹⁰⁹ Abdülmecid Zindani, *Kur’anda İlmî Mucizeler*, çev. Resul Tosun (Kayıhan Yayınevi, 1995), 25.

birinci karanlık “amniyon” zarıdır. Amniyon içindeki sıvıyla ceninin hem beslenmesini gerçekleştirir hem de cenine hareket alanı oluşturur. Amniyon zarını kuşatan ikinci karanlık “koriyon (eş)” zarıdır. Koriyon zarının iç ve dış yapısı farklıdır. Her iki yüzey de cenine farklı faydalar sağlamaktadır. Koriyon zarı, anneyle cenin arasındaki gıda, oksijen karbondioksit transferini sağlar. Herhangi bir zararlı maddenin cenine geçmesini engeller. Cenin için hayati bir önem taşır. Koriyon zarını da kuşatan üçüncü karanlığı oluşturan zarın adı “Decidua (düşen eş)dır”. Bu eş zarına düşen denmesinin sebebi doğumla birlikte lohusa kanamasıyla bedenden düşmesidir. Tüm zarları içine alıp ceninin tamamını kuşatan, rahimde asılı kalan zardır.¹¹⁰

Allah Teâlâ insanı nutfelerin birleşmesi sonucunda birbirini takip eden evreler zarfında, “üç karanlık” diye adlandırılan bu benzersiz güzellikteki zarlar ile katışık nutfeyi sarıp, oluşumunu ve gelişmesini en korunaklı şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. Böylelikle de anneyle ceninin arasında kuvvetli bir bağ kurdurmuştur. İnsanın bundan sonraki süreci bu zarlar içerisinde gelişecektir.

İnsanın nutfe dönemini genel hatlarıyla aktaracak olursak, erkek nutfenin dişi nutfeyi döllemesi sonucu katışık nutfenin oluşumuyla nutfe dönemi başlamış olur. İnsan vücudundaki hücrelerde kırk altı kromozom bulunmaktadır. Ancak erkek nutfe (sprem) yirmi üç kromozom, kadın nutfesi yirmi üç kromozomdur. Zigottaki ilk birleşme anında bu kromozomlar kırk altıya ulaşır ve böylelikle de insanın ilk hücresi oluşur. Bu kromozomlar anne babanın DNA’sını taşır.¹¹¹ İki DNA’nın birleşimi gerçekleşir ve yepyeni bir insan hücresi ortaya çıkar. İşte bu nedenledir ki hiç kimse birbirine benzemez, herkes özel yaratılmıştır.¹¹² Birleşme gerçekleşir gerçekleşmez hücre bölünmesi başlar. İki üç gün içerisinde önce ikiye sonra dörde sonra sekize sonra da on altıya bölünür. Bu hücreler bölünüp dut şeklini alır ki modern tıpta buna morulla denir.¹¹³ Bu bölünme gerçekleşirken zigot anne rahmine doğru yola koyulur ve rahime ulaştığında uygun bir

¹¹⁰ el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbı ve’l-Kur’ân*, 423-430; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 23.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz. Keith L. Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi* (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2008), 15-35; Thomas W. Sadler, *Langman’s Medical Embryology* (Philadelphia: Wolters Kluwer, 2010), 15.

¹¹² Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 33.

¹¹³ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 35; Sadler, *Langman’s Medical Embryology*, 41; el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbı ve’l-Kur’ân*, 197-198.

yere tutunup asılı kalır. Böylece artık alaka dönemi başlamış demektir. Ceninin şekillenmesi bundan sonra başlayacaktır.

3. Alaka dönemi: “عَلَقَة”

Allah Teâlâ, birleşmenin gerçekleşmesinden yaklaşık altı gün içerisinde katışık nutfenin yani zigotun bölünerek eşzamanlı olarak rahim kanalından ilerleyip rahme ulaşmasını sağlamaktadır.¹¹⁴ Rahme ulaşan zigot dış yapısının sümüksü, yapışkan olmasıyla rahmin en uygun yerine yapışarak implante olup asılı kalır.¹¹⁵ Bu da nutfenin alakaya dönüşmesi demektir.

Alaka kelimesi “عَلَقَ” kökünden türemiş olup Kur'an-ı Kerim'de beş yerde geçmektedir.¹¹⁶ Kelime olarak; “yapışmak, asılmak, bağlanmak, takılmak, sülük (kan emen kurtçuk), gebe olmak” anlamlarına gelir.¹¹⁷ Müfessirler alaka kelimesine, “donmuş kan, kıpkırmızı kan,¹¹⁸ pıhtılaşmış kan, rahme asılan döllelenmiş hücre ve embriyon”¹¹⁹ olarak yorumlamışlardır.

Alaka, dıştan gözlemlendiğinde rahim duvarına yapışmış küçük bir kan pıhtısı şeklindedir. Bu yüzden ilk dönem müfessirleri alakaya bu anlamı vermişlerdir. Kurtûbî (ö. 671/1273), *el-Câmi* 'nde, Hacc suresi beşinci ayetinde geçen alakayı tefsir ederken “Alaka” “donmuş kan” demektir; “el-alak” ise “taze kan” anlamına gelir ve “oldukça kırmızı kan” demek olduğu da ifade edilir, demiştir. Ayrıca Alak suresinin ikinci ayetinin tefsirinde “Alaka, yaş kandan bir parçadır. Ona bu ismin veriliş sebebi, ıslaklığı sebebiyle üzerinden geçtiği şeye yapışmasıdır. Kurduğu takdirde ona alaka denilmez.”¹²⁰ diyerek alakanın dış görünüşüyle ilgili bildiklerini aktarmaktadır. O dönemin gözlem imkanları bu kadarına müsaade etmektedir.

¹¹⁴ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 2; Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 25.

¹¹⁵ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 37-38; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 41-43; el-Bâr, *el-Halku'l-insân beyne't-tıbbi ve'l-Kur'ân*, 200.

¹¹⁶ Abdülbâkî, *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 469; el-Hac 22/5, el-Mü'minûn 23/13-14, el-Mü'min 40/67, el-Kiyâmet 75/38, el-Alak 96/2.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/266-268.

¹¹⁸ Ebül-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm* (Kahire: Darü'r-Reyyan li't-Tûras, t.y.), 3/206.

¹¹⁹ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 3/713.

¹²⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 12/6, 20/119.

İbn Kesîr, “Nutfe, kadının rahminde yerleştiği zaman o halde orada kırk gün kalır. Ona kendisinden toplanacağı şeyler ilâve edilir, sonra bu, Allah'ın izni ile kırmızı bir kan pıhtısına döndürülür. Bu durumda kırk gün kalır. Sonra şekil değiştirir, şekli ve hatları olmayan bir parça ete dönüşür.”¹²¹ diyerek hadislerden ve ayetlerden aldığı bilgiler doğrultusunda alakanın kendi içinden bir şeylere bölünüp toplandığını ve toplandığı şeylerin önce bir kan pıhtısı şekline sonra da bir parça ete dönüşeceğini aktarmaktadır. Burada İbn Kesîr'in görüşü ile günümüz tıbbi veriler karşılaştırıldığında ortak noktaların mevcut olduğu gözlemlenmektedir.

Nutfe rahim kanalından rahim duvarına yapıştığında hem yapışması hem de beslenmesi için etrafının kanla çevrili olması gerekmektedir. Böyle olunca da dışarıdan pıhtılaşmış bir damla kan gibi gözükmetedir. Müfessirlerin bu yöndeki yorumları zahiren doğrudur. Ancak bu tür tıbbi bilgiler içeren ayetlerin bir de bu konuda ihtisas sahibi hekimler tarafından da aydınlatılması gerekmektedir.

Günümüz tıbbının gözlemlmelerine bakıldığında nutfe birleşmeden sonra bir hafta içerisinde dut tanesi şeklini alır ve bir küre oluşturur. Küre, rahim duvarına yapışmasıyla sıvı ile dolar, hücreleri iç ve dış olmak üzere iki tabaka oluşturur. Dış tabaka, dıştan gözlemlenebilen rahim duvarına yapışmış, kan pıhtısı şeklindedir.¹²² Alakanın bir diğer anlamı da kan emen kurtçuk, sülük hayvanı demektir.¹²³ Rahim duvarına yapışıp asılan bir zigot, yapıştığı yerden rahim hücrelerini kemirip kan emerek beslenmektedir.¹²⁴ Bu da dış tabakanın görevidir. İç tabaka ise, cenini oluşturacak olan iç hücrelerin bulunduğu küre şeklindeki bir yapıdır. Daha sonra bu küre, armut şeklini alıp ektoderm, entoderm, mezoderm gibi üç farklı tabakaya ayrılmaktadır.¹²⁵ Tabakalardaki hücreler, ceninin organ ve doku gelişimini sağlar. Böylelikle de ceninin ilk şekillenmesi başlamış olur. Her hücre oluşturacağı şeye yoğunlaşır. Her birinin kendi özel görevi mevcuttur, hiç sapma veya karıştırma yapmazlar. Bu tabakaların hangi doku ve organları oluşturduğu tıpta cenin konusunda detaylı olarak incelenmiştir.

¹²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/206.

¹²² Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 2, 55.

¹²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/266-268; Karaman vd., *Kur'an yolu*, 5/652.

¹²⁴ el-Bâr, *el-Halku'l-insân beyne't-tıbbi ve'l-Kur'ân*, 205.

¹²⁵ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 55; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 55; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 27.

Alaka, zigotun rahim duvarına asılıp oradan kan emerek gelişimini sürdürmesi halidir. Zigot insan vücudunda en hızlı büyüyüp gelişen hücredir. Alakanın mudğaya geçiş süresi hakkında ihtilaflar vardır. Mudğaya geçiş ceninin, belli bir büyüklükteki bir et parçası halini almasıyla gerçekleşir. Tıbbi verilere bakıldığında nutfenin rahme asılmasından bir çiğnemlik et parçasına geliş süresi birleşmenin dördüncü haftasına (28 günlük) denk gelmektedir.¹²⁶ Böylelikle ana hatlarıyla oluşmuş ve kalp atışı başlamış olan cenin, alaka halindeyken mudğa merhalesine geçmiş bulunmaktadır.

Huzeyfe b. Esîd, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: “Nutfenin üzerinden kırk gün geçti mi, Allah ona bir melek gönderir. Melek ona şekil verir; kulağını, gözünü, cildini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra: ‘Ya Rabbi, erkek mi olacak, dişi mi?’ diye sorar. Rabbin dilediğine hükmeder, melek de yazar. Sonra: ‘Ya Rabbi eceli?’ der. Rabbin dilediğini söyler. Melek yine yazar. Sonra: ‘Rızkı?’ der. Rabbin dilediğine hükmeder. Melek yine yazar. Sonra melek, yazılan sayfa elinde olduğu halde çıkar. Emrolunduğunun üzerine hiçbir ekleme yapmaz ve ondan hiçbir şey eksiltmez.”¹²⁷ Bu hadiste nutfe halinin kırk gün içerisinde tamamlanıp, şekillendirmenin ise kırk günün sonunda yani yaklaşık olarak ikinci ayın ortalarına doğru başladığı bildirilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) *Fethu’l-bârî*’de iki görüşü şöyle açıklar: “Bazılarına göre muhtemeldir ki, ilk kırk günün bitiminde nutfe alaka şeklini alınca melek onu organları sayısınca kısımlara ayırır; ya da bir kısmını deriye, bir kısmını ete ve bir kısmını da kemiğe tahsis eder. Bütün bunlar daha cenin yaratılmadan önce programlanır. İkinci kırk günde bunun hazırlığı yapılır. Üçüncü kırk günde de tamamlanır.”¹²⁸ Bu görüş, ceninin uzuvlarının belirginleşme sürecini belirtmektedir. Alaka dönemi ceninin kemikleşecek uzuvlarının oluşmaya ve belirmeye başlayacağı bir dönemdir. İbn Hacer’in aktardığı diğer görüş ise şöyledir, “doktorlardan alınan bilgilere göre, meni rahme ulaşınca, rahimden hiçbir yardım almadan altı gün içinde bir öz ve köpük oluşur, ardından rahmin yardımıyla üç gün içinde ceninin bazı hatları çizilmeye başlar. Sonrasında da on beş gün içinde kan ceninin her yerine sirayet eder ve alaka haline dönüşür. Akabinde omurilik soğanı ve diğer organlar belirir, baş omurgadan, yan organlar da bedenden

¹²⁶ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 73.

¹²⁷ Müslim, “Kitabü’l-Kader”, 1.

¹²⁸ Ahmed b. Ali Askalânî İbn Hacer, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, t.y.), 11/583-594; el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbî ve’l-Kur’ân*, 397.

ayrılır. Bütün bunlar en az otuz ve en çok kırk beş gün içerisinde tamamlanır.”¹²⁹ Bu görüşe göre cenin ilk kırk günün sonunda epeyce oluşmuş olur, böylelikle mudğa haline geçişi gerçekleşir.

Cenin alaka döneminde tabakalara ayrılması meleğin görevlerinden biridir. Cenin rahme asılı, tabakalara ayrılmış, ana hatlarıyla vücudu şekillenmiş bir vaziyette küçük bir et parçası halini aldığı vakit mudğa dönemi başlamıştır.

4. Mudğa dönemi: “مُضْغَةً”

Alaka döneminde ana hatları belli olan ceninin tam şekillenme dönemi mudğa dönemiyle başlar. Cenin anne rahmine asılı alaka halindeyken dördüncü haftada boyutu 4 mm’ye ulaşır ve gelişimi hızlanır. Mudğa dönemi dördüncü ve sekizinci haftalar arasındadır. Anne karnındaki canlı, sekizinci haftanın sonunda 30 mm yani yer fıstığı boyutuna gelmiş olur.¹³⁰ Sekizinci haftanın sonuna kadar olan dönemdeki cenine tıp dilinde embriyo denilmektedir.¹³¹

Mudğa “مُضْغ” kökünden türemiş olup Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçmektedir.¹³² Her geçtiği yerde insanın yaratılış evresindeki alaka döneminden hemen sonraki merhalenin ismi olarak kullanılmıştır. “Çiğnenecek şey, çiğnenmiş lokma, çiğnenmiş bir parça et”¹³³ anlamlarındadır. Mü’minûn suresi on dördüncü ayette mudğa kelimesi sıfatsız, yalın halde kullanılmışken Hac suresinin beşinci ayetinde “şekli belli olan ve şekli belli olmayan” anlamlarında “muhallak” ve “gayri muhallak” olarak nitelendirilmiştir.

Müfessirler, “mudğa” kelimesini, “çiğnenmiş et parçası, cenin” şeklinde tefsir etmişlerdir. Kurtubî “Mudğa, çiğnenebilecek miktardaki az et demektir”¹³⁴ diyerek gözlemleyebildikleri kadarıyla mudğanın görüntüsünü ve boyutunu ifade etmektedir. Aynı şekilde İbn Kesîr, “o, şekli ve hatları olmayan bir et parçası gibidir”¹³⁵ diyerek şekilsiz, şekli tam belli olmayan bir merhale olduğunu aktarmaktadır.

¹²⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 11/583-594; el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbi ve’l-Kur’ân*, 397.

¹³⁰ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 4-5.

¹³¹ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 2.

¹³² Abdülbâkî, *Mu’cemu’l-mufehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 668; el-Hac 22/5, el-Mü’minûn 23/13-14.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 8/451.

¹³⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 12/6.

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/240.

Müfessirler “muhallak” ve “gayr-ı muhallak” kelimelerini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Kurtubî *el-Cami*’inde bu konuyla alakalı birçok müfessirin görüşünü aktarmıştır. el-Ferrâ (ö. 207/822) der ki: “Şekli belli” hilkati tam ve eksiksiz, “belirsiz” ise düşük demektir.¹³⁶ İbn Abbâs (ö. 68/687-88) der ki: “Şekli belli” canlı doğan demektir, “belirsiz” ise düşük demektir. İbn Zeyd, “Şekli belli” yüce Allah’ın başını, ellerini ve ayaklarını yaratmış olduğudur. “Belirsiz” ise hiçbir şeyi yaratılmamış olan demektir. Kurtubî *el-Cami*’inde İbnu’l-Arabî’nin, “Bizler kelimenin asıl köküne (iştikakına) baş vurduğumuz takdirde şunu görürüz: Nutfe, alaka ve mudğanın herbirisi ‘muhallaka’ dır, çünkü hepsi de yüce Allah’ın yaratması (halkı)dır. Ancak şanı yüce Allah’ın: ‘Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik’¹³⁷ ayetinde belirtildiği gibi, hilkatin son aşaması olan suret vermeyi göz önünde bulunduracak olursak, o vakit İbn Zeyd’in, örüşünü kabul etmemiz uygun olur” dediğini ifade etmiştir.¹³⁸

Kurtubî’nin de görüşü; (Şekli belli, belirsiz diye meali verilen “muhallaka ve gayr-i muhallaka” ifadelerinin mastarı olan) *et-tahlîk*; “halk: yaratmak”dan gelmektedir. Bu kipte çokluk anlamı vardır, buna göre ardı ardına değişik aşamalardan geçen, ardı ardına yaratılmış demektir. Nutfe olduğu takdirde de o mahluk demektir. Bundan dolayı yüce Allah: “Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik” diye buyurmaktadır.¹³⁹

Kur’an-ı Kerim’de her kelime yerli yerinde kullanılmıştır. Alaka döneminden hatları çizilen omuriliğin görüntüsü, ısırlmış bir şey üzerinde oluşan diş izleri şeklindedir. Tıbbi verilere göre de dördüncü haftasındaki bir embriyo görüntü itibariyle çiğnenmiş bir et parçası şeklindedir. Bir et parçası olduğundan değil, görünümü böyle olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir. Arap dilinde normal eti ifade etmek için “lahm” kelimesi kullanılmaktadır.¹⁴⁰ Mudğa’nın anlamı ise çiğnenmiş, üzerinde diş izi olan bir parça ettir. Allah Teâlâ Mü’minûn suresindeki ayetin devamında bu çiğnenmiş et görünümündeki parçayı geliştirip kemikler vermekte ve bu kemiklere de et ve adale (kas) giydirdiğini ifade etmektedir.

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 12/9.

¹³⁷ el-Mü’minûn, 23/14.

¹³⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 12/9.

¹³⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 12/9.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 13/451.

Mudğa, zahiri olarak çiğnenmiş bir et parçasını andırsa da hem ayetin devamındaki süreçler göz önünde bulundurulduğunda hem de tıbbi veriler değerlendirildiğinde mudğanın, cenin gelişimindeki bir evrenin ismi olduğu anlaşılmaktadır; tıpkı alakanın da kan pıhtısından ibaret olmadığı ve ceninin rahme asılı bir şekilde durup geliştiği bir evrenin ismi olduğu gibi.

Hac sûresi beşinci ayet-i kerimede¹⁴¹ insanın yaratılış aşamaları toprak, nutfе, alaka, mudğa ve akabinde bebek anlamındaki “طِفْلًا” (tıflen) şeklinde sıralandırılmıştır. Mü’min sûresi altmış yedinci ayet-i kerimede¹⁴² ise zikredilen sıra şöyledir; toprak, nutfе, alaka ve bebek (çocuk) “طِفْلًا” şeklindedir. Sıralamanın bu şekilde olmasının sebebi, alaka döneminden sonra ceninin insan şeklini alması olabilir. Yani mudğa dönemindeki cenin bebek olarak kabul edilmektedir.¹⁴³

Anne karnındaki canlının gelişimi çok hızlı olduğundan alaka döneminden mudğa dönemine geçişin takibi biraz zordur. Alaka döneminde ana hatları oluşturulan yani tasarlanması yapılan ceninin, mudğa dönemindeki gelişim aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz; tasarımı yapılmış olan organların tam teşekkülü bu kırk gün içerisinde gerçekleşir. Kalbin tüm odacıkları tamamlanır, gözler, kulaklar, burun ve dudaklar şekillenir, yüz oluşur. Kol ve bacak çıkıntıları iyice belirlemeye başlar. Sinir sistemi gelişir, beyin oluşur, omurilikte gelişmeye devam eder. Kemikler de bu gelişime uyum sağlayarak oluşmaya başlar.¹⁴⁴ Bu organların oluşumu, gelişme aşaması yani tam anlamıyla insan şekline dönüşümü mudğa döneminde gerçekleşir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّتَبَيِّنَ لَكُمْ وَتُوقَرُ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَسَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يُّتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَّن يُّرَدُّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مَن بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْتَبَتْ مِّن كُلِّ رَوْحٍ بِهِجٍ (5)

Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim; ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşük çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır. el-Hac 22/5

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ثُمَّ لِيَكونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَّن يُّتَوَفَّى مِّن قَبْلِ وَلِتَعْلَمُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ {67}

Sizi toprak, sonra nutfе, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O’dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşınca, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder. Sonuçta belli bir vakte kadar yaşamaktasınız. Umulur ki (bunlar üzerine) akıl yorarsınız. el-Mü’min 40/67.

¹⁴³ Duran Ali Yıldırım, *Kur’ana Göre İnsanın Yaratılışı*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 47.

¹⁴⁴ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 79-81.

Mudğa evresini tamamlamış olan cenin, fetüs olarak isimlendirilmektedir.¹⁴⁵ Bu dönem fetüsün kas ve kemiklerinin oluşumuna hazır olduğu bir evredir.

5. Kemikleşme, Et ve Adale Oluşumu

Kas ve iskelet sistemi, canlılara hareket etme kabiliyeti sağlayan bir sistemdir. Aynı zamanda bedene şekil verdirip, duruş ve dengeyi oluşturmaktadır. Kuran-ı Kerim’de anne karnındaki insanın birçok evreden geçip ete kemiğe bürünmesi şu şekilde ifade edilmektedir;

فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا

“Bu ‘mudğa’ yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik.”¹⁴⁶

Cenin oluşmuş ve artık kendisini ayakta tutacak, kendisine hareket etme imkânı sunacak bir çeşit sağlam yapılar ile güçlenmeye başlamıştır. Kemikler yavaş yavaş sertleşmeye başlamış etrafına et ve kaslar giydirilmiştir. Her şey sırasınca meydana gelmektedir. Günümüz tıbbında gelişimi incelenen ceninin bu sırayla oluştuğu tespit edilmiştir.

Tıbbi verilere göre kemikleşecek olan dokuların oluşumu beşinci ve altıncı haftalardan başlamaktadır. Tıp dilinde Notochord diye ifade edilen, oluşumu alaka döneminde başlayan, omurga kemiğinin ilk planlanma halidir. Notochord, iskelet öncesi yapıdır ve üç merhaleden geçerek insanın iskeletini oluşturur. Kemikleşecek dokunun ilk evresi, ceninin alaka döneminin sonuna doğru omurgasında gözlemlenen kıkırdak doku, ip şeklinde görünür. Daha sonra mudğaya ısırlmış, çiğnenmiş görünümü veren tesbih şeklini alır. Notochordun üçüncü evresinde iskelet gelişir, körelir ve gözden kaybolur.¹⁴⁷ Yani ayette de¹⁴⁸ ifade edildiği gibi kemik, et ve kaslara bürünüp gizlenmiştir.

Allah Teâlâ, kıyametten sonra yeniden dirilişin gerçek olduğunu, tüm vücudun yeniden yaratılacağını ifade ederken kemiklere tekrardan et giydirileceğine hatta parmak uçlarının bile yeniden düzenleneceğini Kıyamet suresi üç ve dördüncü ayetlerde şöyle bildirmektedir:

¹⁴⁵ Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 29.

¹⁴⁶ el-Mü’minûn, 23/14.

¹⁴⁷ el-Bâr, *el-Halku’l-insân beyne’t-tıbbı ve’l-Kur’ân*, 278.

¹⁴⁸ el-Mü’minûn, 23/14.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ (3) بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ (4)

“İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter.”¹⁴⁹

Allah, anne karnındaki ceninin her safhasını özenle oluşturmuştur. Nutfelerin birleşimiyle başlayan oluşum, ceninin tüm organlarının, kemiklerinin, kaslarının hatta parmak uçlarındaki kişilik çizgilerinin oluşumuyla devam etmektedir. Ceninin oluşumu tamamlanınca bambaşka bir varlık olarak inşa edilip dünyaya gelmektedir. Allah Teâlâ her şeye kadirdir. Her insanı parmak uçlarındaki izler dâhil, daha anne karnındayken kişiye özel şekillendirilip öyle yaratılmıştır. Yeniden diriliş esnasında da bu izlere varıncaya kadar tekrar dirilişin bütün bir şekilde gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.

Cenin, anne karnındaki en önemli, en sancılı dönemi kemiklerin ete bürünmesiyle tamamlanmıştır. Yani cenin, biyolojik gelişimi tamamlamış ve tamamen bir insan şeklini almıştır.¹⁵⁰ Ayetin devamında da belirtildiği gibi “bambaşka bir varlık olarak inşa”¹⁵¹ edilme evresine geçilmiştir.

6. Bambaşka bir varlık hali: “خُلِقًا آخَرًا”

Cenin, biyolojik oluşum serüveni tamamlanınca embriyo döneminden fetüs dönemine geçişi gerçekleşmektedir.

“Bambaşka bir varlık halinde inşa ettik”¹⁵² mealindeki ayet, müfessirler tarafından birkaç şekilde tefsir edilmiştir. Taberî, *Câmi’ü’l-Beyân*’ında bazı müfessirlerin görüşlerini belirtmiştir. Bazıları bu ifadeyi ruhun üflenmesi olarak yorumlarken bazıları da yaratılışın bir evresi olan gençlik evresine geçiş olarak ya da anne karnından ayrılış olarak yorumlamışlardır.¹⁵³

¹⁴⁹ el-Kıyâmet, 75/3-4.

¹⁵⁰ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 28.

¹⁵¹ el-Mü’minûn, 23/14.

¹⁵² el-Mü’minûn 23/14. “لَمَّا أَنشَأْنَاهُ خُلِقًا آخَرًا”

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. et-Taberî, *Câmiü’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, 18/9-11.

İbn Kesîr, Ebu Saîd el-Hudrî'nin (ö. 74/693-94) rivayetini de aktararak bu ayet-i kerimeyle, ruhun üflenmesi ve ceninin hareketlenmesinin kastedildiğini ifade etmektedir.¹⁵⁴

Kurtûbî, *el-Câmi*'inde birkaç görüşü aktararak kendi görüşünü de ifade etmiştir. İbn Abbâs'a göre önceleri cansız bir varlık iken daha sonra ona ruhun üflenmesi kastedildiği gibi ceninin dünyaya gelişi de kastedilmiş olabilir. Bazı müfessirler de ceninin saçlarının çıkması, tırnaklarının oluşması, şeklinde yorumlamışlardır. Kurtûbî ise, "tüm bu açıklamalar doğrudur ve bunların dışında kalan konuşmak, idrak, güzel çabalamalar, makul olan şeyleri elde etmek ve ölünceye kadar hayatında görülen gelişmeleri kapsayan umumî bir ifade olarak kullanılmıştır"¹⁵⁵ diyerek kendi görüşünü de bildirmektedir.

Kur'an yolu Meâl Tefsiri'nde "bambaşka bir varlık halinde inşa ettik" ifadesi "insanın fizyolojik oluşum ve gelişimi yanında onu diğer canlılardan ayıran psikolojik ve mânevî donanımını da kazanarak eksiksiz, bağımsız bir kişilik halini almasını ifade eder"¹⁵⁶ şeklinde yorumlanmıştır.

İnsanın bir damla su ile başlayan var oluş yolcuğu, çeşitli merhaleler sonucunda eşref-i mahlûkat suretine bürünmesiyle anlam kazanmaktadır. Anne karnındaki cenin, insan şekline bürünene kadar farklı canlılara benzemektedir. Oluşumunu tamamlayan insan, ruhun bedenine işlemesiyle, idrak ve duyu melekelerinin de gelişimiyle bambaşka bir hal almaktadır. Yaratılan her şeyden farklı bir görüntüye, farklı bir işlevselliğe ve farklı bir sorumluluğa sahiptir.

İnsan ile ilgili belirtilmesi gereken başka bir husus ise rahim içindeki yaratılışın başından sonuna kadar yani nutfelerin birleşiminden doğuma kadarki süreçte insanın cenine bir etkisi, müdahalesi yoktur. Nutfelerin birbirine olan çekimi, birleşip bölünerek çoğalması, rahim kanalından rahme yolculuğu, rahime asılıp gelişmesi, büyüyüp insan şekline girip ete kemiğe bürünmesinde insanın bir iradesi söz konusu değildir. Allah Teâlâ insanın yaratılışını her türlü insani müdahaleden, şüpheden beri tutmuştur.

¹⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/240-241.

¹⁵⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 12/109-110.

¹⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 4/14.

III. TIPTA CENİN

Günümüz tıbbında insanın doğum öncesi oluşum ve gelişimini inceleyen bilim dalı embriyolojidir. Bu bölümde ceninin oluşum süreci tıbbi açıdan, tıbbi terimler kullanılarak, fazla detaya inmeden yüzeysel olarak kısaca açıklanacaktır. Doğum öncesi gelişim, zigot dönemi, embriyo dönemi ve fetüs dönemi olmak üzere üç ana dönemle ifade edilir.

A. Zigot Dönemi (Hücre-Dölüt 0-2 Haftalar Arası)

İnsan oluşumu için erkek ve dişi gametlerinin (germ hücrelerinin) olgunlaşması gerekmektedir. Bunlar erkekten gelen sperm¹⁵⁷ (spermatazoon) ve kadında oluşan oositir¹⁵⁸ (ovum). Genellikle ovum olgunlaşıp uterin tüpüne (rahim kanalına) girince gelen spermle karşılaşır ve fertilizasyon (sperm ile oositin birleşmesi, döllenmesi) gerçekleşir. Embriyonun ilk başlangıcı, sperm ile oositin fertilizasyonu sonucu oluşan zigot¹⁵⁹ ile başlar.¹⁶⁰

Sperm ve oosit vücut hücrelerinin yarısı kadar kromozom taşırlar. Her biri yirmi üç kromozomdan oluşur. Fertilize sonucu (23+23) tek hücreli bir yapı olan zigot oluşur. Zigot yeni bir insanın başlangıcı olarak kabul edilir. Fertilizasyon sırasında bazı mayoz bölünmeler gerçekleşir ve anne babanın DNAları birleşerek genlerin birbirlerine karışması sağlanır. Böylelikle de yeni bir insan türü oluşmuş olur.¹⁶¹

Zigot, uterin tüpünde rahime giderken, mitöz bölünmeler başlar ve hızla hücre sayıları çoğalır. Bu bölünmeler iki, dört, sekiz şeklinde devam eder. Blastomer adı verilen bu hücreler on ikiyi geçince zigot yuvarlak bir dut şekline girer bu da morula evresine geçişi ifade eder. Bu evre fertilizasyondan üç veya dört gün sonra oluşur. Böylelikle zigot

¹⁵⁷ Sperm: Testislerde üretilen erkek germ hücresidir.

¹⁵⁸ Oosit: Kadın yumurtalığının ayda bir üretilip saldıdığı yumurtadır.

¹⁵⁹ Zigot: Oosit ile spermin birleşmesi sonucu meydana gelen bir hücredir.

¹⁶⁰ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 15; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 13.

¹⁶¹ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 15-34; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 15; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları” *Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter?*, *Tıbbi, Dini ve Etik Sorunları*, (İstanbul: İSAR, 2021), 13-15.

rahime ulaşır.¹⁶² Ceninin anne karnındaki nutfe evresi bir haftalık bir süreye tekabül eder. Fertilize olan zigotun morulaya dönüşüp, rahme yapışmasına kadarki süredir.

Rahime ulaşan morula, içi sıvı dolu bir kese haline, blastosiste dönüşür. Blastosist; embriyoblast, blastosist boşluğu ve trofoblasttan oluşur. Merkezde bulunan embriyoblast iç hücreler, embriyoyu oluşturacak olanlardır. Trofoblast, dış tabakadır ve plasentanın embriyonik kısmını oluşturur. Blastosist, birinci haftanın sonunda rahmin en uygun yerine yapışır ve oradan beslenmeye başlar.¹⁶³ Bu implantasyon ikinci haftanın sonunda tamamlanır. Bu dönemde embriyoblast ve trofoblastta hızlı farklılaşmalar meydana gelir. Amniyon boşluğu ve koryonik kese oluşur. Eş zamanlı olarak embriyonik disk oluşmuş olur.¹⁶⁴

Zigot bölünerek ve tabakalara ayrılarak farklılaşma göstermiştir. Böylelikle de zigot dönemi tamamlanmış olur. Kur'an'da geçen ceninin alaka evresi, morulanın rahme yapışıp implante olmasıyla başlar. Bu evrede, bazı tabakalar oluşarak ceninin ilk planlanması yapılır ve hızlı bir büyüme meydana gelir. Mudğa evresine geçiş bu döneme denk gelmektedir.

B. Embriyo Dönemi (3-8 Haftalar Arası)

Zigot dönemini tamamlamış olan cenin için embriyo dönemi üçüncü haftadan itibaren başlamaktadır. Bu dönem sekizinci haftaya kadar (56 gün) sürer.¹⁶⁵ “Embriyo, erken gelişim evrelerinde gelişmekte olan insanı ifade eder.”¹⁶⁶ Üç ve sekizinci haftalar arasında ceninin iç ve dış yapıları oluşmaktadır. Ceninin kalbi dördüncü haftanın başında atmaya başlar.¹⁶⁷

Üçüncü haftada tüm germ dokuların kaynağı olan üç germ tabasının şekillenme süreci olan gastrulasyon süreci başlar. Gastrulasyon esnasında blastosist gastrulaya dönüşerek

¹⁶² Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 35-38; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 41; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 14-16.

¹⁶³ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 36-38; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 41-43; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 16.

¹⁶⁴ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 39-53; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 41-51; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 13-18.

¹⁶⁵ Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 67.

¹⁶⁶ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 2.

¹⁶⁷ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 79.

üç tabakalı embriyonik disk oluşturur. Bunlar ektoderm, mezoderm ve endodermidir. Daha sonraki haftalarda bu tabakalar embriyonun doku ve organlarını oluşturacaktır.¹⁶⁸

Üçüncü haftada tabakalara ayrılmış olan ve yassı şeklindeki embriyonik disk, dördüncü haftanın başında enine ve boyuna katlanarak C şeklini alır.¹⁶⁹ El-Bâr bu katlanmayı armuta benzetmiştir.¹⁷⁰ Böylelikle vücut şeklinin oluşmasındaki en belirgin değişiklik meydana gelmiş olur.

Gasturulasyon sırasında oluşmuş olan ektoderm, mezoderm ve endoderm tabakalarından doku ve organlar oluşur. Her tabakanın kendi görevi mevcuttur. Başlıca şu yapılar oluşmaktadır:¹⁷¹

Ektoderm (Dış tabaka): Beyin, omurilik, göz, kulak ve burundaki duyu epiteli, epidermis, diş minesini, kıl-saç ve tırnakları oluşturur.

Mezoderm (Orta tabaka): Bağ doku, kıkırdak doku, kemik dokusu, çizgili ve düz kas dokusu, kalp, kan ve lenf damarları, böbrekler, dalak ve ovaryumlar ile testisi oluşturur.

Endoderm (İç tabaka): Sindirim sistemi ve solunum yolları epitellerini, karaciğer, pankreas ve mesaneyi oluşturur.

Embriyolojik gelişim bu tabakaların çeşitli doku ve organları oluşturup şekillendirmesiyle devam eder. Sekizinci haftanın sonunda embriyonun dış görünümü beyin, kalp, karaciğer, ekstremiteler,¹⁷² kulaklar, burun ve gözlerin gelişimiyle iyice şekillenir ve insan görünümüne sahip olur.¹⁷³

Embriyo dönemi, mudğa dönemine tekabül eder. Katlanmış olan, armut şekline girmiş olan ceninin ilk görüntüsü çiğnenmiş bir ete (mudğa) benzer. Prof. Moore, bir miktar katı çamuru ağzında çiğnedikten sonra o dönemdeki bir ceninin fotoğrafıyla kıyaslayıp, bu

¹⁶⁸ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 2,55; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 55; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 16.

¹⁶⁹ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 90.

¹⁷⁰ el-Bâr, *el-Halku'l-insân beyne't-tıbbi ve'l-Kur'ân*, 245.

¹⁷¹ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 75; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 88-90; el-Bâr, *el-Halku'l-insân beyne't-tıbbi ve'l-Kur'ân*, 240-242.

¹⁷² Ekstremiteler: Bir organın son ya da uç kısmı anlamına gelir. Kollar ve bacaklar için kullanılır.

¹⁷³ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 72-94; Sadler, *Langman's Medical Embryology*, 88-89; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 17.

dönemi ifade ederken cenin için mudğa kelimesinin kullanımıyla ne kadar isabet edildiğini ispat etmektedir.¹⁷⁴

Embriyo dönemi özetle, ceninin şekillendiği, doku ve organlarının geliştiği bir dönemdir. Yukarıda belirtilen tabakalardaki gelişimler bu dönemde oluşup tamamlanmaktadır. Bu dönemde ceninle birlikte bir de cenini kuşatan zarlar plasenta, koriyon ve amniyon zarları da gelişir. Fertilizasyondan elli altı gün sonra sekizinci haftanın sonunda tüm iç ve dış organları oluşmuş, bacak hareketleri başlamış ve insan şekline bürünmüş olan cenin fetüs dönemine geçmektedir.

C. Fetüs Dönemi (9. Haftadan Doğuma Kadar)

Embriyonik dönemin sonunda organlarının işlev kazanması ve tamamlanmasıyla insan şekline giren cenin fetal döneme geçmiş bulunur. Dokuzuncu haftanın başıyla doğuma kadar ki süreye kapsayan fetal dönem, oluşan organların olgunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemdeki cenine fetüs ismi verilir.¹⁷⁵

Anneyle fetüs arasındaki bağı kuran, aralarındaki besleyici madde değişimini sağlayan plasentanın gelişimi bu dönemde tamamlanır. Fertilizasyon anından itibaren ceninin cinsiyeti belli olmasına rağmen organların oluşup gelişmesiyle fetal dönemin başlarında belirginleşir ve gözlemlenebilir hale gelir.

Fetüs döneminin başlıca özelliklerinden biri ceninin gövde gelişiminin çok hızlı olmasıdır. Fetal iskeletin kemikleşmesi bu dönemde gerçekleşir. Fetüs boy ve kilo olarak hızlıca gelişmektedir. Böylelikle anne, bebeğinin hareketlerini hissetmeye başlar. Kaşlar, saçlar ve tırnaklar oluşur. Gözleri açılır ve parmağını emmeye başlar. Gebeliğin son haftalarına doğru ceninde kilo artışı gözlemlenir. Bu nedenle hareket edecek yeri olmadığından son haftalarda hareketlerinde azalmalar gözlemlenir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Zindani, *Kur’anda İlmî Mucizeler*, 18-19.

¹⁷⁵ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 96; Sadler, *Langman’s Medical Embryology*, 91; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 17-18.

¹⁷⁶ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 96; Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 17-18.

Fetüsün beklenen canlı doğum tarihi fertilizasyondan otuz sekiz- kırk hafta sonradır. Normal fetüslerin uzunlukları 360mm ve ağırlıkları 3400gr'a ulaşır.¹⁷⁷

Tıbbi verilere göre bir bebeğin anne karnı dışında yaşayabilirlik sınırı 22 ile 23 haftadan yani yaklaşık beş buçuk aylık doğum ile başladığı ifade edilir. Gebeliğin en uzun süresi ise beklenen doğum tarihinden en fazla 3-4 hafta uzadığı gözlemlenmektedir.¹⁷⁸

IV. CENİNE RUHUN ÜFLENMESİ

Anne karnındaki cenin yaratılışının ilk anından doğumuna kadar birçok merhaleden geçmektedir. Ancak iki ana merhale ceninin anne karnındaki serüvenini özetlemektedir. Bunlar, biyolojik oluşum ve ruh ile canlanış merhaleleridir.

İslam hukukunda cenin ile ilgili meselelerde ruhun üflenme meselesi kilit noktadır. Cenin, anne karnındaki süreçte biyolojik oluşumunu tamamlayıp insan suretine bürününce hayat ve hareketlilik sahibi olduktan sonra onu özel kılan, hukuki bir şahıs haline getiren ruhun üflenme olgusudur. “*Bambaşka bir varlık halinde inşa ettik*”¹⁷⁹ ve “*sonra ona düzgün bir şekil verdi ve ruhundan ona üfledi*”¹⁸⁰ ayetleriyle ikinci ana safhanın mevcudiyeti kastedilmektedir. Ruhun üflenmesi, hukuki yönden cenin hakkında verilen hükümleri farklılaştırmaktadır. Ruhun üflenme zamanı cenine müdahale edilebilmesinin süresini belirler.

Cenine ruhun üflenme zamanıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu farklılığa sebep olan mesele, ceninin biyolojik yaratılışının tamamlanma zamanıyla alakalıdır. Kuran-ı Kerim’de ruhun üflenme zamanıyla ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Hadislerde ise yüz yirmi ve kırk küsur gün gibi farklı sürelerden bahsedilmektedir. Aslında hadislerin zahirine bakıldığında çelişki varmış gibi görünse de aralarında uzlaşmaya gidilmiştir.¹⁸¹ Konuyla ilgili hadislerden birincisi şudur:

¹⁷⁷ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 102; Sadler, *Langman’s Medical Embryology*, 94.

¹⁷⁸ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 101-104.

¹⁷⁹ el-Mü’minûn 23/14. “تَمَّ أَنْشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ”

¹⁸⁰ es-Secde 32/9 “تَمَّ سَوِيَّهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ”

¹⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Şeref Mahmut el-Kuzât, “Cenine Ruh Ne Zaman Verilir?”, çev. Ekrem Keleş, *Diyanet İlmi Dergi*, 38/2 (Nisan-Haziran, 2002), 119.

Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652) rivayetine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Sizden her birinizin yaratılışı annesinin karnında 40 günde toplanır. Sonra böylece alaka olur. Sonra böylece mudğa olur. Sonra Allah bir melek gönderir ve ona dört sözle emreder: Amelini yaz! Ecelini yaz! Saîd mi şakî mi olduğunu yaz! Sonra ona ruh üflenir. Sizden bir kişi iyi iş yapar, nihâyet kendisiyle cennet arasında yalnız bir zira‘ mesafe kalır. Bu sırada (meleğin yazdığı) yazı gelir, yazısı o kişinin önüne geçer. Bu defa o kişi cehennemliklerin işini yapmaya başlar. Sizden bir kişi de kötü iş yapar. Nihayet kendisiyle cehennem arasında ancak bir zira‘ mesafe kalır. Bu sırada (meleğin yazdığı) o yazı önüne geçer. Bu defa o kişi cennet ehlinin amelini yapar.”*¹⁸² Bu hadis-i şerifte geçen ‘sonra böylece’ ifadelerinden anlaşılan, nutfe, alaka ve mudğa merhalelerinin eşit kırkar günden oluştuğu ve ruhun üflenmesi ile insanın alın yazısının yazılmasının üçüncü kırk günden sonra (120 gün) yani beşinci ayın başında olduğudur. El-Aynî de (ö. 855/1451) *Umdetü’l-kârî şerh-i Sahihi’l-Buhârî* eserinde bu hadisi, ceninin anne karnında kırk gün nutfe, kırk gün alaka ve kırk gün mudğa olarak kaldığı şeklinde açıklayıp ruhun üflenmesinin bu eşit kırkar günden sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹⁸³ Kurtubî de Hac suresi beşinci ayet-i kerimeyi tefsir ederken bu hadisi örnek gösterip, cenine ruhun yüz yirmi günden sonra üflendiği hususunda ulemanın ihtilaf etmediğini bildirmiştir.¹⁸⁴

Öncekine zıt görünen ikinci hadis şöyledir: Huzeyfe b. Esîd’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Nutfe rahimde kırk yahut kırk beş gece kaldıktan sonra melek nutfenin yanına girer de: Ey Rabbim! Şakî midir yahut saîd midir? der ve bunlar yazılır. Akabinde melek: Ey Rabbim! Erkek midir yahut dişi midir? der. Bunlar da yazılır ve böylece onun ameli, eseri, eceli ve rızkı yazılır. Sonra sahifeler dürlülür. Artık o sahifelerde bir artırma ve eksiltme yapılmaz.”*¹⁸⁵

İkinci hadiste nutfe halinin ve şekillenmenin kırk gün içerisinde tamamlandığı bildirilmektedir. Şeref Mahmut el-Kuzât’a göre, bu hadisler arasında şöyle bir uzlaştırmaya gidilebilir. “Ruh cenine, yumurtanın döllenmesinden itibaren değil, nutfenin

¹⁸² Buhârî, “Kitabü Bed’i’l-halk”, 6, “Kader”, 1.

¹⁸³ Ebu Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü’l-kârî şerh-i Sahihi’l-Buhârî*, (Beyrut: Daru ihyâ-i türâsi’l-Arabî, ty.), 23/146, 3/293.

¹⁸⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’an*, 12/8.

¹⁸⁵ Müslim, “Kitabü’l-Kader”, 2644.

rahimde yerleşmesinden itibaren kırk ikinci geceden sonra üflenir. Çünkü nutfe, yaklaşık olarak ancak yedinci günde, rahim cidarına tutunduğu esnada yerleşir. Buna göre ruhun üflenmesi, kırk dokuzuncu geceden sonra yani sekizinci haftanın başında olur.”¹⁸⁶

İbn Kayyim (ö. 751/1350), *et-Tibyan fî aksâmi'l-Kur'ân* adlı eserinde ceninde yaratılışın tamamlanması esnasında meydana gelen hususları şöyle özetler: Rahmin içi sünger gibi gözeneklidir. Suya hasret toprağın suyu istemesi gibi o da meniye çeker. Yaratılışı itibarıyla ona müştaktır. Bu yüzden meniye tutar, sarar, hava ile bozulmasın diye üzerine kapanır. Allah rahme müvekkel meleğe izin verir. Melek burada oluşan cenini kırk gün yoğurur. Kırk gün içerisinde yaratma işini bitirir. İşte Hz. Peygamber'in “ceninin yaratılışı kırk günde toparlanır” sözünün manası budur. Bu hadis mücmel olan diğer hadisin detaylarını ortaya koyar ve “kırk gün de alaka dönemi sürer” cümlesi ile asla çelişkili değildir. Zira alaka her ne kadar bir kan parçası ise de ikinci kırk gün içinde meni şeklinden çıkar ve üzerinde tedrici bir şekilde belli belirsiz çizgiler belirmeye başlar. Üçüncü kırk gün içerisinde ise yavaş yavaş sertleşir, nihayet mudğa haline gelir. Artık çıplak gözle bakıldığı zaman her şeyi belli olur. Nihayet üçüncü kırk gün tamamlanırken hadis-i şerifin de beyan buyurduğu gibi, kendisine ruh üfürülür. Bu da vahiyden başka bir yolla bilinmez.”¹⁸⁷

Hadislerin aralarında çelişki varmış gibi görünse de aslında iki hadis de aynı süreyi kastetmektedir. Aralarındaki uzlaşma şöyle yapılmaktadır: İlk hadisteki üç kırk gün ifadeleri aslında tek bir kırk günü ifade etmektedir. Nutfe, alaka, mudğa evreleri aynı kırk gün içinde oluşmaktadır. Bu kırk günün sonrasında da yani biyolojik oluşumun tamamlanmasıyla cenine ruh üflenir ve canlılık gelir.

Şahin Aksoy'un hadisleri yorumlayarak ruhun üflenme zamanıyla ilgili ifade ettiği hesaplama kanaatimizce isabetlidir. Aksoy, hadiste geçen “nutfenin rahme yerleşmesinden kırk gün sonra” görevli meleğin gelmesiyle ruhun üflendiğini söyler. Nutfenin döllenip, rahim kanalından rahme ulaşp oraya implante olması tıbbi verilere göre dokuz - on gün içinde olur.”¹⁸⁸ Durum böyle olunca hadisteki kırk - kırk beş gün de

¹⁸⁶ el-Kuzât, “Cenine Ruh Ne Zaman Verilir?”, çev. Ekrem Keleş, 124.

¹⁸⁷ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye İbn Kayyim, *et-Tibyan fî aksâmi'l-Kur'ân*, ed. Taha Yusuf Şahin (Dar'ul-Katibi'l-Arabî, t.y.), 211-212.

¹⁸⁸ Keith L Moore vd., *Before We Are Born* (Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1989), 7.

eklenir ve cenine ruhun üflenmesi döllenmeden yaklaşık kırk dokuz - elli beş gün içerisinde gerçekleşmiş olur.¹⁸⁹ Bu süreden sonra cenine yapılan müdahaleler caiz olmaz. Bir sonraki bölümde ceninin haklarından söz ederken daha detaylı bilgi verilecektir.

Mürteza Bedir ve Halil Kılıç'ın ruh üfleme kavramı ile ilgili yapmış oldukları inceleme sonucunda, klasik dönem fıkıh alimlerinin İbn Mesud hadisinden yola çıkarak cenine kırkar günlük nutfe, alaka ve mudğa merhalelerinden sonra ruhun yüz yirmi günün sonunda üflendiği hususunda görüş birliği içinde olduklarını ifade ederken, muasır dönemde ise tıbbi gözlem imkanının gelişmesiyle cenine ruhun yüz yirmi gün sonrasında değil, Huzeyfe b. Esid hadisindeki gibi kırk gün sonrasında üflendiği görüşünün yaygınlık kazandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca İslamın ilk iki yüzyılında cenine ruhun bu günlerde (120 veya 40) verildiğine dair herhangi bir yorumun mevcut olmadığını ve bu yorumların ilk iki yüzyıldan sonra ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Yine Ayrıca tıbbi gözlemlerde ne yüz yirminci ne de kırkıncı günlerde ceninde dönüm noktası sayılabilecek ruhla ilişkilendirilebilir bir farklılık tespit edilmediğini de makalelerinin sonuç kısmında belirtmişlerdir.¹⁹⁰ Hakkında çok az bilgi verildiği ifade edilen ruhun¹⁹¹ ne zaman ne şekilde insana üflendiğini anlamak pek mümkün değildir.

İslam hukukundaki bu tartışmaların asıl sebebi kanaatimizce cenine müdahalenin zamansal çerçevesini belirleme çabasıdır. Osmanlı fetva mecmualarında cenine müdahalenin kriteri olarak ruhun üflenmesi değil, ceninin organlarının belirmiş olması kriter olarak belirlenmiştir. Fetvalardaki hükümler cenininin müstebinu'l-hılka oluşuna bağlanmıştır.

¹⁸⁹ Şahin Aksoy, “İslami Metinler Doğmamış Çocuğun Ahlaki Durumu Problemini Çözmeye Yardımcı Olabilir mi?”, çev. İnanç Özekmekçi, *Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter?, Tıbbi, Dini ve Etik Sorunları* (İstanbul: İSAR, 2021), 28.

¹⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Mürteza Bedir-Halil Kılıç, “İnsan Hayatı Ne Zaman Başlar? Ruh Üfleme Kavramına İlişkin Bir İnceleme”, *Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter?, Tıbbi, Dini ve Etik Sorunları* (İstanbul: İSAR, 2021), 63-102.

¹⁹¹ İsra, 17/85.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLIDA CENİNE DAİR FETVALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fetvalarda hükümler verilirken, ceninin anne karnında varlığının bilinmesi ve fiziksel olarak organlarının belirmiş olması ölçüt kabul edildiğinden, ele alınan fetvalar hakkında yapılan değerlendirmelerin ve tahlillerin daha iyi kavranabilmesi için bir önceki bölümde ceninin oluşum evreleri nasslar ve tıbbi veriler ışığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde ise Osmanlı fetva mecmualarında geçen ceninin başta yaşam hakkı olmak üzere nesep, miras, vasiyet ve vakıfla ilgili hakları, cenine yönelik haksız müdahalelerin hükmü ve iddetin sona ermesi hususunda ceninin etkisi hakkındaki tespit ettiğimiz fetvaların değerlendirilmesi yapılacaktır.

I. CENİNİN HAKLARIYLA İLGİLİ FETVALAR

İnsan varlığının hayat bulmuş en küçük hali olan cenin gerek İslam hukukunda gerekse medeni hukukta henüz anne karnındayken belirli haklara sahiptir. Çünkü cenin, geleceğin potansiyel insanı olarak kabul edilir.

Hukukta ehliyet kavramı ile hükmün muhatabının dini ve hukuki hükümler için elverişli, yetkili ve layık olması kastedilmiştir. Ehliyetin iki kısmı mevcuttur: Kişinin haklara sahip olabilme ve borçlanmasını mümkün kılan vücûb ehliyeti ile kişiyi geçerli tarzda hukuki işlem yapabilmeye elverişli kılan eda ehliyetidir. Buna göre, anne karnındaki cenin ayrı bir birey kabul edildiğinden, anne karnında da olsa canlı olması hasebiyle vücûb ehliyetine sahiptir. Ancak henüz dünyaya gelmediği için bu hakkı eksik olup sırf yararına olan haklar kendisine tanımlanmıştır.¹⁹² Cenin, eda ehliyetine sahip değildir. Çünkü eda ehliyetine sahip olmak için akıllı olmak ve iyiyi kötüyü birbirinden ayırt edebilecek temyiz yaşına gelmiş bulunmak gerekir. Ceninin sahip olduğu sırf lehine olan hakların, zayı olma ihtimaline karşı kendisi için doğumuna kadar saklı tutulması gerekmektedir.¹⁹³

Daha önce ifade edildiği üzere Osmanlıda nicelik ve nitelik açısından zengin bir fetva külliyatı oluşturulduğundan, cenin hakkında da çok sayıda fetvaya rastlanmaktadır. Cenin hakkındaki fetvalar, genel olarak daha anne karnındayken sahip olduğu nesep, hayat, miras, vakıf, vasiyet haklarından oluşmaktadır.

¹⁹² Mustafa Ahmet Zerkâ, *Fıkhu'l-İslamî fi sevbihi'l-cedid: el-medhalü'l-fikhiyyü'l-âm*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1968), 2/748; Uzunpostalcı, "Cenin", 7/369-370.

¹⁹³ Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/533-539.

Fetva mecmualarında, birçok kitap ve bab başlığı altında ceninle ilgili meseleler mevcuttur. Ancak ceninle ilgili fetvalar genellikle “Kitabu’t-Talâk”, “Kitabu’s-Şehâdât”, “Kitabu’l-İkrar”, “Kitabu’l-Cinâyât”, “Kitabu’d-Diyât”, “Kitabu’l-Ferâiz” başlıkları altında geçmektedir. Bazı kitap başlıklarının altında da “faslun fi’l-haml”, “faslun fi’l-cenin”, “fi’l-cenin” gibi cenine özel başlıklar da mevcuttur.

Bu başlıkta Osmanlı fetva mecmualarından tespit edilen cenin hakları ile ilgili fetvalar İslam hukuku açısından değerlendirilip açıklanmıştır.

A. Nesep Hakkı

Nesep, bir kimsenin kan bağıyla oluşan soyunu ifade eder. Dar manada anne-baba, geniş manada hısımlık bağı olan kimselerden oluşur.¹⁹⁴ Aileyi oluşturan ve kan bağı olan kimseleri birbirine bağlayan güçlü ve değerli bir bağ olan nesep, varlığı ile insanda güven, aidiyet ve sorumluluk hissi doğurur. Nesebin sabit olması insana maddi-manevi güç katar. Böyle bir bağ sevgi ve merhameti güçlendirir.

Nesebin anne açısından tespiti doğumla sabit olur. Çocuğun annesi onu doğuran kadındır.¹⁹⁵ Baba ile nesebin sübutu ise şu şekillerde tespit edilebilir; sahih evlilik, fâsid evlilik, ikrar ve beyyine.¹⁹⁶ Nesebin sübutu genellikle evlilikteki meşru olan hamilelik süresinin dışındaki bir doğum sebebiyle, iddet süresinin bitip bitmemesiyle veya cariyelik meselelerindeki nesep iddiası ve kabulün olmadığı durumlarla alakalı olarak problem haline gelebilir.

İslam dininde neslin korunması, zaruriyyat derecesindeki beş maslahattan biridir.¹⁹⁷ İnsanların meşru olan nikâh yoluyla, zinadan kaçınarak nesillerini devam ettirmeleri emredilmektedir. Nesebin sübutu neslin muhafazası için çok önemlidir. İslam, çocukların nesebini inkâr etmeyi babalara yasaklamıştır. Aynı şekilde çocuklarının nesebini başka erkeklere nispet etmeyi de annelere yasaklamıştır. Hadiste şöyle buyrulur: “...Kim göz

¹⁹⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Nesep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/573-575.

¹⁹⁵ el-Mücâdele, 58/2; el-Ahzâb, 33/4.

¹⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’*, 3/215-218, 7/228; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami ve edilletuhu* (Dımaşk: Daru’l-Fikr, 1989), 7/686; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 393.

¹⁹⁷ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi’l-usûl*, thk: Hamze İbn Zübeyr Hâfız, (Medine: Şeriketü’l-Medine-i Münevvere, 1414), 2/482.

göre göre çocuğunu (n kendisine ait olduğunu) inkâr ederse (kıyamet günü) Allah da onu rahmetinden uzaklaştırır ve gelmiş geçmiş herkesin önünde rezil eder.”¹⁹⁸ Ayrıca çocukların da kendi babalarından başka bir kimseye neseb iddiasında bulunması yasaklanmıştır. “Bilerek, babasından başkasına neseb iddiasında bulunan kimseye cennet haramdır.”¹⁹⁹ Bu tür inkâr ve yalanlar neslin bozulmasına, soyların karışmasına ve zinanın artmasına sebebiyet verir.

Nesebin tespitinde hamilelik süresi önemli rol oynamaktadır. Kur’an-ı Kerimde “Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır”²⁰⁰ ve “çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur”²⁰¹ ifadeleri geçmektedir. Sütten kesilmenin yirmi dört ay oluşu hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğunu göstermektedir. Alimler, hamileliğin en az süresinin altı ay olduğunda ittifak etmişlerdir. İhtilafa düşülen mesele ise hamileliğin azami süresidir. Bu konuda iki sene, dört yıl, beş sene gibi çeşitli görüşler mevcuttur.²⁰² Bu meseledeki görüş farklılığının sebebi konu hakkında nassın bulunmayışı, o dönemlerdeki gözlem imkânının kısıtlılığı ve şahsi gözlemlerin farklılığıdır. Bir önceki bölümde görüldüğü üzere günümüzde ceninin tüm oluşum evleri anne rahmine düştüğü ilk andan itibaren detaylı bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Tıp alimleri bu gözlemlere dayanarak, hamilelik süresinin genellikle otuz yedi ve kırk hafta olduğunu ifade etmiş ve bir yıldan uzun olmasının mümkün olmadığı söylemişlerdir.²⁰³

Aşağıda nesebin tesbitiyle ilgili olan sahih evlilik, fâsid evlilik, istilad,²⁰⁴ zina sonucu neseb, ikrar ve beyyine, fetvalarla örneklendirilerek açıklanmıştır. Burada ele alınan fetvalar sadece ceninle ilgili olmayıp, doğmuş olan çocuğun nesebinin tespitiyle alakalıdır. Çünkü nesebin sübutuyla ilgili meseleler genellikle doğum süresiyle ilgilidir. Cenin ile ilgili olan tespit şekli ikrar yoluyla olmaktadır.

¹⁹⁸ Ebû Dâvud, “Talâk”, 29; İbn Mace, “Ferâiz”, 13.

¹⁹⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 5; “Ferâiz”, 29; Müslim, “İmân”, 112, 114, 115; Tirmizî, “Vesâyâ”, 5.

²⁰⁰ el-Ahkâf, 47/15.

²⁰¹ Lokmân, 31/14.

²⁰² Ebu Abdullah b. Muhammed b. İdris Şafî, *el-Ümm* (Beyrut: Dar’ul Ma’rife, 1990), 5/238; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/44-45; Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 595/1198) İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid* (Kahire: Dar’ul Hadîs, 1425), 3/135; Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Alemü’l-Kütüb, 1999), 8/121-122; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/411.

²⁰³ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 103-104.

²⁰⁴ İstilad: Efendinin cariyesinden çocuk sahibi olması.

1. Sahih Evlilik

Nesebin en kolay ve en güvenilir tespit yolu, çocuğun sahih evlilik sonucu doğmasıdır. Çocuğun baba tarafından nesebi, kedisini doğuran kadının kocasına aittir. Bakara suresinde²⁰⁵ sahih bir evlilikle doğan çocuğun babaya nispet edildiği işaretin delaletiyle “المَوْلُودُ لَه” şeklinde açıkça ifade edilmektedir. “Çocuk yatak sahibi olan (nikâhlı erkeğe) aittir”²⁰⁶ hadisi de bu hükmü ortaya koymaktadır.

Hanefî mezhebine göre sahih bir evlilikte çocuğun evlilikten en az altı ay sonra doğmuş olması,²⁰⁷ çocuk ile baba arasında bu ilişkiye uygun bir yaş farkının bulunması²⁰⁸ durumunda, çocuğun nesebi doğrudan babaya sabit olur. Hanefî mezhebine göre sahih evlilikteki nesebin tespiti için nikâh akdinin olması yeterli olup cinsel birleşme imkanının bulunması koşulu aranmamaktadır.²⁰⁹ Yukarıda belirtilen şartlar mevcut ise nesep sabit olur. Uyumlu yaş farkı şartına örnek olarak şu fetva örnek verilebilir: “*Yedi yaşında olan Zeyd-i sagîrin menkûhası Hind bir veled doğurursa ol veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.*”²¹⁰

İncelenen Osmanlı fetva mecmualarında hamileliğin asgari ve azami süreleri belirtilmiştir. “*Hamilelik süresi ne kadardır? Cevap: Hamilelik süresi en az altı ay, en çok iki yıldır.*”²¹¹ Nesebin baba tarafından sabit oluşu bu süreler arasındaki doğumlarda mümkündür. Hamilelik süresi, nikâh akdinden itibaren belirlenir. Nikâh akdi üzerinden altı ay geçmeden doğan çocukların nesebi koca tarafından sabit olmaz. Aynı şekilde talaktan iki yıl sonra doğan çocuğun nesebi de sabit olmaz. Bu durumda adamın nesep ikrarı mevcut ise nesep sabit olur.²¹² Öte yandan iddet bekleyen kadının, iki yıl içinde yaptığı doğumda nesebin sabit olması için önemli bir şart gerekmektedir. Bu süre zarfında

²⁰⁵ el-Bakara,2/233 “Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz.”

²⁰⁶ Buhârî, “Büyû”, 3,100, “Husûmât”, 6, “Vesâyâ”, 4, “Meğâzî”, 53, “Ferâiz”,18, 28, “Hudûd”, 23, “Ahkâm”, 29.

²⁰⁷ Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1937), 3/179.

²⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/53-54; Dönmez, “Nesep”, 32/574.

²⁰⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 17/156.

²¹⁰ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 123.

²¹¹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 82; Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 122; Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 127.

²¹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

kadın, iddetinin tamamlandığına dair herhangi bir beyanda bulunmamış olmalıdır. Aksi halde doğan çocuğun nesebi sabit olmaz. Başka bir ilişki sonucu doğum yaptığı düşünülür. İslam hukuku da böyle bir nesep karışıklığına müsaade etmez.²¹³

Sahih evlilikte nesebin sübutu ile hamilelik süresi (en az altı ay, en çok iki yıl) arasındaki ilişkiye dair fetva örnekleri şöyledir:

- “Zeyd Hindi nikâh-i sahîh ile tezevvüc ettikten sonra Hind’in cariyesi Zeyneb’i Hind’in üzerine tezevvüc ve duhûl edip vakt-i duhûlden altı ay tamamında Zeyneb bir veled doğursa ol veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olur.”²¹⁴
- “Zeyd Hind’i tezevvüc ettikten sonra Hind vakt-i tezevvücden altı aydan ekalde bir veled doğursa ol veledin nesebi Zeyd’den sâbit olur mu? Cevap: Olmaz. Bu surette Zeyd fevt oldukda veled-i mezbûr Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olmaz.”²¹⁵
- “Hind’in zevci Zeyd fevt oldukdan sonra Hind Zeyd’in fevtinden iki sene tamamında bir veled doğursa ol veled Zeyd’e varis olur mu? Cevap: Olmaz.”²¹⁶
- “Hind’in zevci Zeyd fevt oldukdan sonra Hind inkızâ-i iddeti ikrar etmeden Zeyd’in fevtinden yirmi beş ay mürurunda bir veled doğursa veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²¹⁷
- “Zeyd zevce-i medhûlün-bihâsı Hind’i bainen tatlik edip ba’dehu inkızâ-i iddete ikrar etmeden iki sene mürûrunda bir veled doğurdukda ‘Veled Zeyd’indir’ deyip Zeyd da’vet etmese, veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den sâbit olur mu? Cevap: Olmaz.”²¹⁸

Yukarıdaki fetvalardan birincisinde hamileliğin asgari süresi olan altı aydan sonra doğum gerçekleştiği için çocuğun nesebi baba tarafından sabit olmakta, diğer fetvalarda ise doğum hamileliğin asgari ve azami süresi haricinde gerçekleştiği için nesep sabit olmamaktadır. Bununla birlikte nikahtan altı ay önce ve iki yıl sonra gerçekleşen

²¹³ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

²¹⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 124.

²¹⁵ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 127.

²¹⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 126.

²¹⁷ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

²¹⁸ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

doğumlarda kocanın ikrarı varsa nesep sabit olur.²¹⁹ Buna dair şu fetvalar örnek verilebilir:

- “Zeyd mezniyesi Hindi tezevvüc ettikten sonra Hind altı aydan ekalde bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled mutlaka bendendir’ deyip ba’dehu Zeyd fevt olsa veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olur.”²²⁰
- “Zeyd mezniyesi Hindi tezevvüc ettikten sonra Hind altı aydan ekalde bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled bendendir’ demese veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²²¹

Talak iddeti bekleyen kadının, iddetini tamamlandığına dair beyanı olmadan iki sene içerisinde doğurduğu çocukların nesebi, kadının boşandığı kocasından sabit olur.²²² Buna dair örnek fetvalar şöyledir:

- “Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i tatlik ettikten sonra Hind inkızâ-i iddeti ikrar etmeden dokuz ay murûrunda bir veled getirse veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: olur.”²²³
- “Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i bâinen tatlik ettikten sonra Hind inkızâ-i iddete ikrar etmeden iki seneden ekalde bir veled doğursa, veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den sâbit olur mu? Cevap: olur”²²⁴

Ölüm iddeti bekleyen kadın, iddetinin tamamlandığını söylemeden iki yıldan az bir süre içinde doğum yaparsa, çocuğun nesebi ölen kocaya nispet edilir.²²⁵ Böylelikle doğan çocuk nesep hakkı sonucu babasına vâris olur. Bu hükme şu fetvalar örnek verilebilir:

- “Zeyd-i müteveffanın zevcesi Hind’in hamli zahir olup Hind inkızâ-i iddeti ikrar etmeden Zeyd’in fevtinden iki seneden ekalde bir veled getirse veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olur.”²²⁶

²¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

²²⁰ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

²²¹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

²²² Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cağfer b. Hamdan Ebu Hüseyin Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî* (Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997), 170-171.

²²³ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 81.

²²⁴ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/155.

²²⁵ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 171.

²²⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

- “Zeyd-i müslim fevt olduktan sonra zevcesi Hind-i Nasraniyyen Zeyd’in fevtinden on ay tamamında bir veled doğurup Hind inkızâ-i iddete ikrar etmiş olmasa, ol veled Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olur.”²²⁷
- “Zeyd-i müteveffanın zevcesi Hind ‘ilka-i cenin ile iddetim münkaziye oldu’ deyu ikrar etmeden Zeyd’in fevtinden doksan gün tamamında nefsinin Amr’a tezvîc eylese akd-i mezbûr sahih olur mu? Cevap: Olmaz.”²²⁸ - “Bu surette Amr vech-i muharrer üzere Hind’i tezevvüc ve vat’ ettikten sonra Hind Zeyd’in fevtinden iki seneden ekalde ve Amr’ın tezevvücünden altı aydan ekserde bir veled doğursa Hind nefsinin Amr’a tezvîc vaktinde Zeyd’in iddetinde olduğu malum olunca veled-i mezbûrun nesebi Zeyd ve Amr’dan hangisinden sabit olur? Cevap: Zeyd’dendir.”²²⁹

İddetin tamamlandığı beyan edilip ikrar edildiği andan itibaren altı aydan daha az bir süre zarfında doğan çocuğun nesebi ilk evlilikteki kocaya sabit olur. Çünkü iddet tamamlanmamış demektir.²³⁰ “Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i bâinen tatlik ettikten sonra yüz gün murûrunda Hind ‘Hayız ile iddetim münkaziye oldu’ deyu ikrar ve nefsinin Amr’a tezvîc edip ba’dehu vakt-i ikrardan dört ay on beş gün tamamında Hind bir veled doğursa Hind’in inkızâ-i iddet ile ikrarı ve akd-i mezbûr batıl olur mu? Cevap: Olur. Bu surette veled-i mezbûrun nesebi Zeyd ve Amr’dan hangisinden sabit olur? Cevap: Zeyd’dendir.”²³¹

Kadın iddetini tamamladığını ikrar edip iddet ikrarından altı aydan daha sonra doğan çocuğun nesebi sabit olmaz.²³² Çünkü çocuğun başka bir beraberlikten olma ihtimali söz konusudur. “Zeyd-i müteveffanın zevcesi Hind Zeyd’in fevtinden sonra ‘Zeyd’den hamlim yoktur, hâmil değilim’ deyu ikrar edip ba’dehu Zeyd’in fevti vaktinden onbir ay murûrunda Hind ‘Zeyd’den hamlim vardır’ deyip bir veled doğursa Hind tasdik olup veledin nesebi Zeyd’dendir sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²³³ Kadın, iddetinin tamamladığını söyledikten sonra altı aydan fazla bir sürede doğum yaptığı için nesebi kocasına sabit olmaz. Ortak unsurları taşıyan başka bir fetvada da aynı hüküm verilmiştir.

²²⁷ Catalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

²²⁸ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 78.

²²⁹ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 78.

²³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

²³¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 123.

²³² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

²³³ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 124.

“Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i bâinen tatlik ettikten sonra Hind altmış gün murûrunda ‘Üç hayız ile iddetim münkaziye oldu’ deyip ba’dehu vakt-i ikrardan altı aydan ekserde bir veled getirse veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²³⁴

Sahih evlilik içinde doğan çocuğun nesebi babaya sabittir. İslam hukukçuları bu konuda “Çocuk, kadınla evli olan kocaya (sahib-i firâşa) aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır”²³⁵ hadisini dayanak göstermişlerdir. Annenin başkasının çocuğunu aileye sokması ve babanın nesep inkârı dinen kerih görülmüştür.²³⁶ Sahih nikah içerisinde doğan çocuğun nesebinin reddi lian²³⁷ ile gerçekleşmektedir. Bununla birlikte “kadının nikâhtan önce başkasından hamile kaldığının kesin olarak bilinmesi veya nikâh akdinin üzerinden altı ay geçmeden doğumun olması”, “kocanın biyolojik ve fizyolojik kusurlarından dolayı çocuk sahibi olamayacağının anlaşılması”, “karı-koca arasında cinsel ilişkinin imkânsız olması” gibi durumlarda liana gerek kalmadan koca çocuğun nesebini reddetme hakkına sahiptir.²³⁸ Lian olmadan, karşılıklı yapılan red ve tasdik, nesebin iptali için yeterli olmadığı şu fetva örneğinden anlaşılmaktadır. “Hind nefsi Zeyd’e tezvic ettikten sonra on ay mürûrunda bir veled getirdikte Zeyd ‘ol veled benden değildir’ deyip Hind dahi tasdik eylese, Hind Zeyd’i tasdik etmekle veledin nesebi Zeyd’den müntefî olur mu? Cevap: Olmaz.”²³⁹

İddet süresi dolmadan başka biriyle yapılan evlilik akdi geçerli değildir.²⁴⁰ Bu durum Kur’an’da, “Farz olan bekleme müddeti dolmadan onlarla evlenmeye kalkışmayın”²⁴¹ şeklinde yasaklanmıştır. İddet süresi içindeki kadın iki seneden daha az bir süre içinde doğum yaparsa çocuğunun nesebi iddetini beklemekte olduğu ilk kocaya sabit olur.²⁴² Bu konuyla alakalı fetva örnekleri şunlardır:

²³⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 124.

²³⁵ Buhârî, *Buyû*, 3, 100; Müslim, *Rada*, 10; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 33-34; İbn Mace, *Nikâh*, 59

²³⁶ Ebû Dâvud, “*Talâk*”, 29; İbn Mace, “*Ferâiz*”, 13.

²³⁷ Doğan çocuğun nesebinin reddi sonucunda anne babanın karşılıklı lanetleşmesi ve çocuğun nesebinin anneye sabit olmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Âkif Aydın, “*Liân*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/172-173.

²³⁸ Geniş bilgi için bkz. İbrahim Yılmaz, “İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi” *Marife* 14/1 (Bahar 2014), 31-51.

²³⁹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

²⁴⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/87.

²⁴¹ el-Bakara, 2/235.

²⁴² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/179.

- “Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i bâinen tatlik ettikten sonra Hind iddeti içinde nefsi Amr’a tezvîc eylese akd-i mezbur sahih olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁴³ - “Bu surette Amr vech-i muharrer üzere Hind’i tezevvüc ve vat’ edip ba’dehu Hind inkızâ-i iddete ikrar etmeden Zeyd’in tatlikinden iki seneden ekalde ve Amr’ın tezevvücünden altı aydan ekserde bir veled doğurursa Hind nefsi Amr’a tezvîc vaktinde Zeyd’in taht-i iddetinde olduğu malum olunca veled-i mezbûrun nesebi Zeyd ve Amr’dan hangisine sabite olur? Cevap: Zeyd’dendir.”²⁴⁴
- “Zeyd zevce-i medhûlün-bihası Hind’i bâinen tatlik ettikten sonra Hind inkızâ-i iddete ikrâr etmeden Amr Hind’i tezevvüc ve vat’ ettikten sonra Hind Amr’ın vat’ından altı ay ekser ve Zeyd’in tatlikinden iki senden ekalde bir veled doğursa ol veledin nesebi Amr’dan sâbit olmayıp Zeyd’dan sâbit olur mu? Cevap: Olur.”²⁴⁵
- Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i bâinen tatlik edip ba’dehu Hind iddeti içinde nefsi Amr’a tezvîc edip Amr dahi Hind’i vat’ ettikten sonra Hind Zeyd’in tatlikinden iki seneden ekalde bir veled getirirse ol veledin nesebi Zeyd’dan sabit olur mu? Cevap: Olur.”²⁴⁶

2. Fâsid Evlilik

Hanefilere göre fâsid evlilik sonucu doğan çocuğun nesebi, tıpkı sahih evlilikte olduğu gibi doğum yapan kadının kocasına aittir.²⁴⁷ Bunun sebebi çocuğun nesep hakkının korunmasıdır. Fasid evlilikte nesebin sabit olabilmesi için, kocadan hamile kalınabileceğinin düşünülebilir olması,²⁴⁸ zifafın gerçekleşmiş olması ve çocuğun hamileliğin asgari ve azami süre aralığında doğmuş olması gerekmektedir.²⁴⁹ Fasid evlilikte nesebin koca açısından sabit olduğunu bilmek için nikahın hangi hallerde fasid olduğunu bilmek gerekmektedir. Şimdi bu durumlara dair hüküm ve fetva örnekleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

²⁴³ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 123.

²⁴⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 123.

²⁴⁵ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 127.

²⁴⁶ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 78.

²⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2/335; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/104.

²⁴⁸ Hanefilere göre kocanın, baliğ ve mürâhik (kadınlara karşı şehvet duymak, 12 yaşına basmış olmak) olması gerekir. Geniş bilgi için bkz. Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 7/687.

²⁴⁹ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar*, 3/ 134; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 7/686-687.

Bir kimsenin üç talak ile boşandığı karısıyla hulle²⁵⁰ yapmaksızın evlenmesi İmam Ebu Hanîfe'ye göre fasid, imameyne göre batıldır.²⁵¹ “Zeyd zevcesi Hind'i üç talâk ile tatlik ettikten sonra Hind'e hulle ettirmeden tezevvüc ve vat' edip ba'dehu Hind vakt-i vat'dan altı ay mürûrunda bir veled getirirse, veled-i mezbûrun nesebi Zeyd'den sâbit olur mu? Cevap: Olur.”²⁵² Bu fetvada nikahın fasid mi batıl mı olduğu belli olmamakla ve belirtilmemekle birlikte fetvanın İmam Ebu Hanîfe'nin görüşüne göre verilip nikahın fasid olduğu kanaati fetvanın cevabından anlaşılmaktadır.

Hanefî fıkına göre evli bir kadınla bilmeksizin yapılan nikah akdi fasittir.²⁵³ Osmanlı Hukuk-i Aile kararnamesi'nde 13.²⁵⁴ ve 54.²⁵⁵ maddelere göre bu tür bir evlilik fasit sayılmıştır.²⁵⁶ Bu duruma örnek olarak şu fetva gösterilebilir: “Zeyd âhar diyarda iken fevti şâyi' olmakla zevcesi Hind ba'de inkızâ'il-iddet nefsinî Amr'a tezvic edip Amr'dan veled getirdikten sonra Zeyd hayyen gelip Hind'i Amr'dan tefrik ettirse, ol veled Zeyd ve Amr'dan hangisine hükmolunur? Cevap: Amr'a hükmolunur.”²⁵⁷ İddet tamamlandıktan sonra yapılan evlilik sonucu doğan çocuğun nesebi ikinci kocaya ait olur. Fetvadaki gibi fasid bir nikah durumunda ilk kocanın geri dönmesi çocuğun nesebini değiştiremez.

Ebedi evlilik engeli bulunan birisiyle bilmeden yapılan evlilik Ebu Hanife'ye göre fasittir. Çünkü kadının ve çocuğun maslahatı için nikahı batıl değil fasid saymak daha uygundur. Böyle bir evlilik İmameyne göre ise batıldır.²⁵⁸ Hüküm ile ilgili örnek fetva şöyledir: “Zeyd Hind'i tezevvüc edip ve vat' edip Hind Zeyd'den bir veled-i ünsâ getirdikten sonra Hind Zeyd'in firaşından hasıla müteveffâ zevcesi Zeyneb'den mütevellide kızı olduğu zahir olsa ol veledin nesebi Zeyd'den sabit olur mu? Cevap: Olur. Bu surette Zeyd fevt olup Hind'i ve ol veledi ve li-ebeveyn er karındaşı Amr'ı terk eylese kısme-i tereke nicedir? Cevap: Sülüsân Hind'e ve ol veledde Bâki Amr'â değer.”²⁵⁹ Bu fetva İmam Ebu

²⁵⁰ Hulle: Üç talakla boşanan bir kadının başka bir erkekle nikâh akdi yapıp sonrasında boşanıp eski kocasına dönmesidir. Geniş bilgi için bkz. Saffet Köse, “Hulle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/475-477.

²⁵¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/24.

²⁵² Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

²⁵³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/24.

²⁵⁴ HAK Md. 13. “Başkasının menkûhe ve mu'teddesiyle izdivac memnûdur.”

²⁵⁵ HAK Md. 54. “Nikahlarının memnûiyyeti 13, 14, 15, 17, 18, 19'uncu maddelerde beyan olunan kadınlardan birini nikâh fâsiddir.”

²⁵⁶ Orhan Çeker, *Hukuk-i Aile Kararnamesi*, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, ty). Md. 13, Md. 54, 26, 36.

²⁵⁷ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

²⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 2/311; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/24.

²⁵⁹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 125.

Hanîfenin görüşüne göre verilmiştir. Mezhep içerisindeki esas görüş budur. Nikahın batıl değil fasit olduğuna karar verilmiştir. Batıl nikahta nesebin sabit olmadığı yukarıda belirtilmişti.

3. İkrar

Nesebin tesbit yollarından bir diğeri ikrar olup kişinin “bu benim çocuğumdur” ya da “bu benim babamdır” şeklinde ikrar etmesiyle gerçekleşir. İkrarın geçerli olması için şu şartlar aranır: Çocuk ile baba arasında baba-evlat ilişkisine uygun bir yaş farkının bulunması, çocuğun nesebinin meçhul olması, çocuğun zina sonucu dünyaya geldiğinin söylenmemiş olması ve ikrarda bulunanın temyiz gücüne sahip olması. Ayrıca temyiz çağındaki çocuğun da bu ikrarı kabul etmesi gerekir.²⁶⁰

Temyiz gücüne sahip olmayan yani nesebi tasdik edebilecek yaşta ve kabiliyette bulunmayan çocuk için tasdik şart değildir.²⁶¹ Bu hüküm ile alakalı fetva örneği: “Zeyd mevlûdünde meçhûlû'n-neseb olup yedinde olan Hind-i sağîre için 'Kızımdır' deyu ikrar edip lakin Hind nefsinden ta'bîre kâdire olmayıp tasdike ehil olmamakla tasdik etmeyip ba'dehu Zeyd fevt olsa, Hind'in nesebi Zeyd'den sâbit olup Zeyd'e vâris olur mu? Cevap: Olur.”²⁶²

Osmanlı fetva mecmualarında nesebin ikrarı çoğunlukla cariyelerin doğurduğu çocuklar ile alakalıdır.

Cariyenin efendisinden doğum yapması istîlâd kelimesiyle ifade edilir. İstîlâdın geçerli olup nesebin sabit olabilmesi için nesebin, efendi tarafından iddia ve ikrar edilmesi gerekmektedir. Efendi çocuğun kendisinden olduğunu kabul edince cariyeye ümmü'l-veled olmaktadır.²⁶³ İlgili fetva örnekleri şu şekildedir:

- “Zeyd cariyesi Hind için 'Hind hâmil ise haml bendendir' deyu ikrar edip ba'dehu nefyetmeksizin Hind Zeyd'in ikrarından altı aydan ekalde müstebînü'l-hılka bir

²⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 7/228.; Dönmez, “Nesep”, 32/574.

²⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/119.

²⁶² Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/557.

²⁶³ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/31. Hamza Aktan, “İstîlâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/361-362.

cenin-i meyyit ilka ettiği sabit olsa Hind Zeyd'in ümm-ü veledi olur mu? el-Cevap: Olur."²⁶⁴

- “Zeyd cariyesi Hind-i hâmil için ‘Hind’in batnında olan veled bendendir’ deyu ikrar edip ba’dehu nefyetmeksizin Hind Zeyd’in ikrarından iki seneden ekalde bir veled getirse veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den sabit olup Hind ümm-i veled olur mu? Cevap: Olur.”²⁶⁵
- “Zeyd’in ümm-i veledi olmayan cariyesi Hind bir veled getirdikde Zeyd ‘Veled bendendir’ deyu da’vet etmeden evvel veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁶⁶

İlk iki fetvada, efendinin ikrarından sonra meşru hamilelik süresi içinde doğan çocukların nesebinin sabit olduğunu görmekteyiz. Üçüncü fetvada ise efendi tarafından henüz nesep ikrarı yapılmadığı için nesep sabit olmamaktadır. Ayrıca ümm-i veled ile ilgili olan hüküm ayrı bir paragrafta belirtilmiştir.

Efendinin kendisine bir çocuğun nesebinin isnad edilmesini kabul etmemesi nedeniyle nesebin sabit olmayışıda dair fetva örneği şöyledir: “Zeyd’in ümm-i veledi olmayan cariyesi Hind bir veled doğurdukda ‘Veled Zeyd’denir’ deyip, lakin Zeyd da’vet eylemese mücerred Hind böyle demekle veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁶⁷

Efendinin, cariyesini başka birine sattıktan sonra altı ay geçmeden doğan çocuğun nesebini kabul etmesiyle nesebin sabit olduğu²⁶⁸ bir fetvada şöyle ifade edilir: “Zeyd iki seneden beri mülkünde olan cariyesi Hind’i Amr’a bey’ ve teslim ettikten sonra vakt-i bey’den altı ay ekalde bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled bendendir’ deyu da’vet eylese veledin nesebi Zeyd’den sabit olup Hind ümm-i veled olmakla Zeyd bey’i fesh ve semeni reddedip veled ile Hind’i Amr’dan almağa kâdir olur mu? Cevap? Olur.”²⁶⁹

Cariye satıldıktan sonra altı ay ile iki yıl arasında çocuk doğurursa ve satın alan, satıcının nesep iddiasını tasdik ederse çocuk, satıcının olur ve akid feshedilir. Tasdik etmezse

²⁶⁴ Gedüsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 95.

²⁶⁵ Gedüsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 95.

²⁶⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 83.

²⁶⁷ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 81.

²⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/124.

²⁶⁹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 83.

çocuk satın alanın olur.²⁷⁰ Hüküm ile ilgili fetva örneği şöyledir: “Zeyd cariyesi Hind’i Amr’a bey’ ve teslim edip ba’dehu vakt-i bey’den altı ay murûrunda Hind bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled bendendir’ deyip lakin Amr tasdik eylemese veledin nesebi Zeyd’den sabit olup Hind ümm-i veledi olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁷¹

Cariyenin ümm-i veled olması onun diğer cariyeler arasında farklı bir statü kazanmasına sebep olur. Örneğin onun doğurduğu ikinci çocuk için ikrar gerekmeden nesebi sabit olur.²⁷² Bununla ilgili fetva örneği şöyledir: “Zeyd’in cariyesi Hind ibtidaen bir veled doğurdukda Zeyd ‘Ol veled bendendir’ deyu da’vet edip Hind Zeyd’in ümmü veledi olduktan sonra bir müddet mürûrunda Hind bir veled dahi doğurdukda Zeyd da’vet etmeyip nefy dahi etmeyip ba’dehu Zeyd fevt olsa, veled-i mezbûr Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olur.”²⁷³ Ayrıca efendi vefat edince, ümm-i veled hür olur.²⁷⁴ “Zeyd’in cariyesi Hind hâmil oldukda Zeyd ‘Hind’in hamli bendendir’ deyu da’vet edip ba’dehu Hind müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilka ettikten sonra Zeyd fevt olsa Hind azad olur mu? el-Cevap: Olur.”²⁷⁵

Bir kimsenin köllesine/cariyesine “ben öldüğüm zaman sen hürsün” demesi yani kendi ölümüne bağlı olarak cariyesini âzat etmesi durumu “tedbir”²⁷⁶ ile ifade edilir. Bu durumdaki cariyeye müdebber denir. Cariye müdebber iken efendisinden çocuk doğurursa, efendisinin ümmü’l-veledi olur ve müdebber olma durumu kendinden kalkar. Ümmü’l-veled hürriyetini satın almak için çalışıp para kazanmak zorunda değildir.²⁷⁷ Hüküm ile ilgili fetva örneği: “Zeyd cariyesi Hind’i tedbîr-i mutlâk ile tedbîrettikten sonra Hind hâmil oldukda Zeyd ‘Hind’in hamli bendendir’ deyu da’vet edip ba’dehu Zeyd fevt olup vakt-i ikrardan on bir ay murûrunda Hind bir veled doğursa ol veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olur.”²⁷⁸

²⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/125.

²⁷¹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

²⁷² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/31.

²⁷³ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/157.

²⁷⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/32.

²⁷⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 104.

²⁷⁶ Tedbîr: Fıkıhta bir kimsenin kendi ölümüne bağlı olarak kölesini/cariyesini âzat etmesini ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Fahrettin Atar, “Tedbîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/258-259.

²⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/29-30.

²⁷⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 125.

Nesep ikrarı yapıldıktan sonra bundan rücû etmek geçerli değildir.²⁷⁹ Hüküm ile ilgili fetva örneği şöyledir: “Zeyd’in cariyesi Hind bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled bendendir’ deyip nesebi sabit olduktan sonra Zeyd ‘Veled benden değildir, kulum Amr’ın veledidir’ dese böyle demekle veled-i mezbûrun nesebi Zeyd’den müntefî olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁸⁰

4. Beyyine

Nesebin tesbiti için diğer bir yol ise beyyinedir. Talak veya vefat iddeti bekleyen kadın, iki sene içinde doğum yapsa, iddet beklediği kocasının varisleri doğan çocuğun nesebini reddetseler, İmam Ebu Hanîfe’nin görüşüne göre nesep, iki erkek veya bir erkek iki kadın şahitlik etmedikleri sürece sadece ebenin şahitliği ile sabit olmaz. Çünkü ortada açık bir gebelik ve firaş hakkı yoktur. Ancak adam ölmeden önce karısının hamileliğini ikrar etmişse o zaman yalnızca ebenin tanıklığı ile nesep sabit olur. İmameyne göre ise bütün bu durumlarda ebenin şahidliği ile nesep sabit olur.²⁸¹ Hüküm ile ilgili fetva örneği şu şekildedir: “Zeyd fevt olup zevcesi Hind’i ve sair veresesini terk ettikde Hind’in hamli zâhir olmayıp ba’dehu on bir ay murûrunda bir veled-i zeker doğursa ‘Veled Zeyd’dendir’ deyip sair verese ol veledin Zeyd’den olduğunu inkar eyleseler veledin nesebi Zeyd’den sübûtu hususunda hîn-i vilâdetde kâbile olan Zeyneb’in vilâdete şehâdeti kifâyet eder mi yoksa iki racül yahud bir racül ile iki avrat vilâdete şehâdet etmek lazım mıdır? Cevap: Lazımdır.” - “Bu surette iki racül yahud bir racül ile iki avrat ‘Veled-i mezbûru Hind doğurdu’ deyu hâkim huzurunda şehâdet eyleseler şehâdetleri makbule olup ol veledin Hind’den vilâdetine ve Zeyd’den sübût-i nesebine hükmolunur mu? Cevap: Olunur.”²⁸² Bu fetva İmam Ebu Hanîfenin görüşüne göre verilmiştir. Böyle bir durumda maruf olan görüş yalnızca ebenin tanıklığının yeterli olduğudur.²⁸³

Kadının nesep ikrarında ise yalnızca ebenin tanıklığı ve çocuğun tasdiki ile nesep sabit olur.²⁸⁴ Çocuğun tasdikiyle ilgili fetva örneği: “Kimesnenin taht-i nikâhı ve iddetinde olmayan Hind mevlûdünde mechûletü’n-neseb olup sinnen Hind’e oğul olmağa sâlih olan

²⁷⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/418.

²⁸⁰ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 79.

²⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/166; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 2/418.

²⁸² Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 126.

²⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/166.

²⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 17/120.

*Zeyd için ‘Oğlumdur’ deyu ikrar, Zeyd dahi tasdik ettikten sonra Hind fevt olup Zeyd’i li-ebeveyn er karındaşı Amr’ı terk eylese, Zeyd tereke-i Hind’i ihraza kâdir olur mu? Cevap: Olur.”*²⁸⁵

5. Zina Sonucu Nesebin Tesbiti

Zina sonucu doğan çocuğun durumu “*çocuk yatak sahibi olan nikâhlı erkeğe aittir*” hadisinin devamında “*zina eden için ise mahrumiyet vardır*”²⁸⁶ ifadesiyle açıklanmıştır. Zina sonucu doğan çocuğun nesebi zinakâr erkeğe bağlanamaz. Buna dair fetvalar şöyledir: “*Zeyd mezniyesi Hind’i tezevvüc ettikten sonra Hind vakt-i tezevvücden altı aydan ekallde bir veled doğursa, ol veledin nesebi Zeyd’den sâbit olur mu? Cevap: olmaz.*”²⁸⁷ “*Zeyd Hind-i hurreye zina edip Hind’in bir veledi olsa ol veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.*”²⁸⁸

Erkek, doğan çocuğun nesebinin kendisine ait olduğunu ikrar ederse çocuğun baba tarafından nesebi sabit olur. Ancak erkek nesebi ikrar ederken çocuğun zina mahsülü olduğunu söylememelidir. Aksi durumda çocuğun nesebi sabit olmaz. Keza erkek nesep ikrarında bulunmaz ise çocuğun baba tarafından nesebi yine sabit olmaz. Nesebin sabit olmadığı hallerde çocuk ile erkek arasında mirasçılık ilişkisi de cereyan etmez. Bu hükümlere dair bazı fetvalar şöyledir:

- “*Zeyd kimsenin taht-i nikâh ve iddetinde olmayan Hind’e zina edip ba’dehu Hind’i tezevvüc ettikten sonra Hind vakt-i tezevvücden altı aydan ekalde bir veled getirse Zeyd ‘Veled bendendir’ deyip Hind’e zina ettiğin demeyince veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olur.*”²⁸⁹
- “*Zeyd azadlı cariyesi Hind’e zina edip Hind zinadan bir veled getirdikten sonra Zeyd fevt olsa ol veled Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olmaz.*”²⁹⁰

²⁸⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/557.

²⁸⁶ Buhârî, “Büyû”, 3, 100, “Husûmât”, 6, “Vesâyâ”, 4, “Meğâzî”, 53, “Ferâiz”, 18, 28, “Hudûd”, 23, “Ahkâm”, 29; Müslim, “Rada”, 36, 38; Ebû Dâvud, “Talâk”, 34.

²⁸⁷ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/156.

²⁸⁸ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 83.

²⁸⁹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 124; Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 128.

²⁹⁰ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/159.

- “Zeyd Hind-i hurreyi zina edip Hind zinadan bir veled getirdikde Zeyd ‘Ol veled zinadan hâsıl oğlumdur’ deyu ikrar edip ba’dehu fevt olsa ol veled Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁹¹
- “Zeyd mezniyesi Hind’i tezevvüc ettikten sonra Hind, altı aydan ekalde bir veled doğurdukda Zeyd ‘Veled bendendir’ demese veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁹²
- “Zeyd Hind-i hurreye zina edip Hind’in bir veledi olsa ol veledin nesebi Zeyd’den sabit olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁹³ - Bu sûretde ol veled Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olmaz.²⁹⁴ - Bu sûretde Zeyd fevt oldukda ol veled Zeyd’e varis olur mu? Cevap: Olmaz.”²⁹⁵

Öte yandan Hanefilere göre zina durumunda çocuğun nesebi anne tarafından sabit olur. Baba tarafından nesebi sabit olmayacağı ifade edilmişti. Çünkü soy, kendisiyle namus ve şeref kazanılan bir şeydir. Zina edene bağlanmak ve ona ait olmakla şeref kazanılmaz.²⁹⁶ Nesep bir nimettir. Suç ile de nimet kazanılmaz, suç nimeti değil mahrumiyeti gerektirir.

Henüz doğmamış olan çocuğun nesebi reddedilip lian ile biten evliliklerde çocuğun nesebi koca tarafından koparılır ve çocuk sadece anneye nispet edilir olur.²⁹⁷ Miras ve nafaka gibi haklar da buna bağlı olarak ortadan kalkmıştır.²⁹⁸ İncelenen fetva mecmualarında ceninin lian nedeniyle nesebinin reddedildiğine dair fetva örneği tespit edilmemiştir.

B. Mali Haklar

Mali haklar, para ile ölçülebilen, maddi değere sahip haklardan ibarettir. Bu bölümde Osmanlı fetva mecmualarına yansıyan ceninin miras, vasiyet ve vakıf gibi mali haklarıyla ilgili fetvalar, fikhî bilgilerle birlikte aktarılacaktır.

²⁹¹ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 128.

²⁹² Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 82.

²⁹³ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 128.

²⁹⁴ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 128.

²⁹⁵ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 129.

²⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/205.

²⁹⁷ Kudûrî, *Muhtasarı'l-Kudûrî*, 167.

²⁹⁸ Aydın, “Liân”, 27/173.

1. Miras

Miras, “kök, temel; birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye” anlamlarındaki “irs” kelimesinin kökünden türemiş olup, “bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey” manalarında kullanılır.²⁹⁹ Terike ve muhallefât kelimeleri, Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için kullanılmaktadır.³⁰⁰ Fıkhî bir terim olarak miras ise, “kişinin vefatından sonra kalan mal varlığının akıbetini düzenleyen kurallar bütünüdür.”³⁰¹ İbn Âbidîn mirası, “varislerden her birinin terike ve haklardaki hakkını bildiren hesap ve fıkhî esasları bilmektir”³⁰² şeklinde tarif ederek miras hukukunun tanımlamıştır.

Mirasın taksimi, ferâiz ilmiyle gerçekleşir. “Ferâiz”, çoğulu “fariza” olan, “takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş paylar”³⁰³ anlamındaki bir kelimedir. İslam hukukunda miras paylarını belirleyen ilim anlamında “ilmu’l-ferâiz” tabiri kullanılmaktadır.³⁰⁴ Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ilmu’l-ferâiz’i, “Ölünün terîkesine tealluk eden haklardan ve terîkenin muayyen sehimler üzere taksiminden bahseden bir ilimdir”³⁰⁵ şeklinde tanımlamıştır. Hz. Peygamber de “Ferâizi öğrenin”³⁰⁶ buyurarak bu ifadeyi miras taksimi kastıyla ilk defa kullanan olmuştur. Bu konu klasik fıkıh kitaplarında ve Osmanlı fetva mecmualarında “Kitabu’l-Feraiz” başlığı altında ele alınmaktadır.

İslam hukukuna göre, ceninin murise vâris olabilmesi için bazı şartlar taşıması gerekmektedir.³⁰⁷

İlk olarak ceninin, murisin vefatı esnasında anne karnında var olduğunun bilinmesi gerekir. Çünkü veraset hilafettir. Var olmayan biri halife olamayacağı gibi veraseti de

²⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/199-200.

³⁰⁰ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/405-406.

³⁰¹ Hamza Aktan, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/143-145.

³⁰² İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtar ala Dürri’l-muhtar*, 6/ 757.

³⁰³ Ali Bardakoğlu, “Ferâiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/362-363.

³⁰⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 8/243.

³⁰⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 5/207.

³⁰⁶ İbn Mace, “Ferâiz”, 1. Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 8/243.

³⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/384; Zekeriyya b. Muhammed Ensârî, *Esna’l-metâlib şerhu Ravzi’t-tâlib*, (Daru’l-Kitabu’l-İslâmî, ty.), 3/19.

üstlenemez.³⁰⁸ Cenin anne karnındayken nutfe evresinde bile olsa miras hakkına sahiptir. Serahsî bu konuda, ihramlı kimsenin av yumurtası kırdığında cezalandırılması örneğini vererek nutfe halindeki cenine kıyas etmektedir. Yumurtanın da ceninin de gelecekteki durumları dikkate alınır.³⁰⁹

Eşi vefat etmiş olan kadın yeni evliliğinin ilk altı ayından önce doğum yaparsa çocuk ölen kocaya ait kabul edildiğinden vâris olabilir. Aksi durumda cenin vâris olamaz.³¹⁰ Çünkü hamileliğin asgari süresi altı aydır ve altı aydan sonraki bir dönemde doğan çocuğun, murisin ölümünden sonra rahme düşme ihtimali mevcuttur.

Fakihler miras konusunda ihtiyatlı davranmışlar ve murisin vefatı esnasında ceninin anne karnında olduğunun malum olma şartını belirlemişlerdir. “*Hind fevt olup üvey babası Zeyd’in hâlen menkûhesi olup Zeyd’den hâmil olan validesi Zeyneb’i terk eylese kismet-i tereke nicedir? Cevap: üç sehmden iki sehmi Zeyneb’e verilip bir sehmi haml için alıkonulur; eğer veled altı aydan ekallde doğarsa sehmi bâkî ona verilir ve illâ ol dahî Zeyneb’e verilir.*”³¹¹ Bu durum, kişinin vefatından sonra üvey babasıyla nikahlı ve üvey babasından hamile olan annenin karnındaki çocuk, yani anne bir kardeş için geçerlidir.³¹² Şayet hamilelik diğer varisler tarafından bilinmiyorsa, altı aydan fazla bir sürede doğarsa çocuk vâris olmaz. “*Zeyd fevt oldukda üvey babası Amr’ın hâlen menkûhesi olup Amr’dan hâmil olan anası Hind Zeyd’in fevtinden dokuz ay mürurunda bir veled doğursa, ol veled Zeyd’e vâris olur mu? Cevap: Olmaz.*”³¹³ Zira bu durumda Hind, Zeyd’in vefatından sonraki bir zaman diliminde hamile kalmış olabilir. Zeyd’in vefatı anında Hind’in hamileliği kesin olmadığı için doğan çocuk Zeyd’e varis olamaz.

Ancak diğer varislerin tamamı, murisin vefatından önce ceninin anne karnında olduğuna dair ittifak ederlerse, doğum altı aydan daha fazla bir sürede gerçekleşse dahi cenin vâris olur.³¹⁴ “*Zeyd fevt olup anası Hind’i ve sair veresesini terk ettikde Hind “Benim Zeyd’in üvey babasından hamlim vardır” deyu ikrar ve sair verese dahi “Gerçek vardır” deyu*

³⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/51; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 41; Görgülü, *Fıkhta Cenin Hukuku*, 56.

³⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/51.

³¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50.

³¹¹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/797.

³¹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/113-114.

³¹³ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/797.

³¹⁴ Ensârî, *Esna’l-metâlib şerhu Ravzi’t-tâlib*, 3/19; Dirik, “İslam Hukuku’nda Ceninin Mal Varlığı Hakları”, 221.

tasdik ettiklerinden sonra Hind Zeyd'in fevtinden yedi ay tamamında bir veled doğursa veled-i mezbûr Zeyd'e varis olur mu? el-Cevab: Olur."³¹⁵

Yukarıdaki üç fetva doğan çocuğun anne bir kardeşine varis olmasıyla ilgiliydi. Ceninin, annesinin kocası olan kişinin mirasında hak sahip olabilmesi için, baba tarafından nesebinin sabit olması gerekir. Bu nedenle vefat iddeti bekleyen kadın, iki yıldan az bir süre içerisinde doğum yaparsa, ölen kişi ile çocuk arasında soy bağı sabit olacağından bunun bir sonucu olarak aralarında miras hükümleri de geçerli olur.³¹⁶ "Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâmilî terk eylese kismet-i tereke nicedir? el-Cevab: Sekiz sehimden bir sehim Hind'e verilip yedi sehim haml için alıkonulur, Hind inkızâ-i iddete ikrar etmeden iki sene tamamına dek bir veled getirse sehm-i mevkûf ona verilir ve illa sehm-i mevkûfdan bir sehim dahi Hind'e verilip bâkisi emin-i beytü'l-mâle verilir."³¹⁷ Kadın azami sürede canlı bir çocuk doğurursa veraset sabit olur. Azami süreden sonra doğum yapar veya ölü bir çocuk doğarsa ve eşten başka vâris de mevcut değilse, ondan arta kalan mal beytü'l-mâle intikal eder.

Hamileliğin azami süresinin bitiminden sonra yapılan doğumda çocuk vâris olmaz. "Hind'in zevci Zeyd fevt olduktan sonra Hind Zeyd'in fevtinden sonra iki sene tamamında bir veled doğursa ol veled Zeyd'e varis olur mu? Cevap: Olmaz."³¹⁸ Çünkü çocuğun ana rahmine kocanın vefatından sonra düşmüş olması muhtemeldir. Bu durumda çocukla ölen kimse arasında soy bağı tesis edilmeyeceği için mirasçılık ilişkisi de söz konusu olmaz.

Aynı şekilde kadın iddetinin tamamlandığı düşüncesiyle ikinci bir nikah akdi gerçekleştirirse, önceki evliliğinin bitiminden iki yıldan az, yeni evliliğinde ise altı aydan az bir zaman diliminde doğum yaparsa çocuk bir önceki kocaya vâris olur.³¹⁹ Bir önceki bölümde nesebin tespit yolları detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Var olan ve nesebi sabit olan kimse murise vâris olur.

İkinci şart ise ceninin sağ olarak doğmasıdır. Ceninin canlı doğması cumhura göre bebeğin tam olarak doğup, canlılık emareleri olan ağlaması, hareket etmesiyle anlaşılır.

³¹⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 654.

³¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50.

³¹⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 654.

³¹⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 655.

³¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50.

Böylelikle de cenin miras hakkına sahip olur.³²⁰ Hanefi fıkhına göre ise ceninin vücudunun büyük bölümünün sağ doğmasıyla tamamının sağ doğduğuna hükmedilir.³²¹ Akabinde ölse de sağ doğmuş sayılır. Hz. Peygamber, “Çocuk (doğunca) ses çıkarırsa mirasçı olur ve namazı kılınır”³²² buyurmuştur. Hadiste geçen “istihlâl” kelimesi çocuğun canlılık emareleri göstermesi anlamında kullanılmıştır. Kısaca doğan çocuğun ses çıkarması, aksırması, hareket etmesi “istihlâl” manasındadır.³²³

Cenin sağ doğduğu takdirde tam vücûb ehliyetine sahip olacağından mirastan payını alır. Ölü doğduğunda ise mirastan pay alması söz konusu değildir. “Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâмили ve anası Zeyneb’i ve li-ebeveyn kız karındaşı Hatice’yi terk edip kable’l-kısme Hind kimsenin sun’u yokken müstebînül’l-hılka bir cenin-i zeker-i meyyit ilka ettikten sonra Hind dahi bilâ-varis fevt olsa tereke-i Zeyd’in onüç sehimden dört sehim Zeyneb’e, altı sehim Hatice’ye verilip üç sehim beytü’l-mâle vaz’ olursa sahih olur mu? Cevap: Olur.”³²⁴ Bu fetva kendiliğinden normal düşük yapan kadının çocuğunun varis olamayacağını ifade etmektedir.

Fakihler, müessir fiil sebebiyle annenin karnından düşürülen cenini takdiren sağ saymışlardır. Çünkü bu fiil gerçekleşmeseydi cenin sağ bir şekilde doğup hukukun ona tanıdığı haklardan istifade edebilecekti. Hanefi fıkhına göre ceninin düşmesine sebep olana gurre veya diyet cezası ödetildiğine göre cenin, kişilik hakkına sahip bir birey kabul edilir ve bu nedenle de cenin hem muris hem de vâris olur.³²⁵ “Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâмили ve li-ebeveyn kız karındaşı Zeyneb’i terk ettikten sonra Hind vaz’-i haml etmeden Hatice Hind’i darbedip Hatice’nin darbından nâşi Hind müstebînü’l-hılka bir cenin-i zeker-i meyyit ilkâ edip Hatice’ye gurre lazım olsa ol cenin Zeyd’e varis olur mu? el-Cevab: Olur. Bu surette Hind Zeyd’in terekesinden ceninin hissesini ve gurreyi ihrâza kâdire olur mu? el-Cevab: Olur.”³²⁶ Bu fetvada darp sonucu düşen cenin takdiren sağ sayıldığından babaya vâris olur. Üstelik kendisi de hayatta olmadığından gurre tazminatı

³²⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 8/410.

³²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50-51; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 8/410.

³²² İbn Mace, “Cenâiz”, 26.

³²³ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 11/702.

³²⁴ Gedûsî, *Neticetü’l-Fetâvâ*, 445-446.

³²⁵ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 191; Serahsî, *el-Mebsût*, 26/88, 30/46-47; İmam Burhâneddin Ebu Hasan Ali b. Ebu Bekr Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübeddî* (Karaçi: İdaretü’l-Kur’an ve’l-Ulumü’l-İslâmiyye, t.y.), 8/106; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/184-186; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/45; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 6/364.

³²⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 655.

anneye verilir ve bu şekilde ona da vâris olunur.³²⁷ Cumhura göre ise düşen cenin, sağ olmadığından mülkiyet ehliyetine sahip değildir. Bu yüzden vâris olamaz. Ayrıca bir tek gurre ve diyet tazminatları için muris olabilir.³²⁸

Malikî mezhebi hariç cumhura göre ceninin vâris olduğu durumlarda terikenin, diğer vârislerin hakkını geciktirmemek adına bekletilmesine gerek yoktur. Ancak cenin hakkının koruması için payı ayrılıp vârislerden bir kefil belirlenir.³²⁹ Malikî mezhebine göre ise, ceninin varlığı miras taksimi için bir engel sayıldığından, doğuma kadar veraset geciktirilir.³³⁰ Pozitif hukukta da böyle bir uygulama mevcuttur.³³¹

Miras taksiminde ceninin varlığının bilinmesi durumunda miras iki defa taksim edilir. Birincisinde cenin erkek kabul edilip taksim yapılır, sonrasında cenin kız kabul edilip ikinci taksim yapılır. Hangisinde ceninin payı yüksek çıkarsa o pay alıkonulup doğuma kadar saklanır.³³² “Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâмили ve anası Zeyneb’i ve li-ebeveyn er karındaşı Amr ile li-ebeveyn kız karındaşı Hatice’yi terk ettikde tereke-i Zeyd yetmiş iki sehim kılınıp dokuz sehim Hind’e, on iki sehim Zeyneb’e verilip elli bir sehim haml için tevkîf olunur. Eğer Hind inkızâ-i iddete ikrar etmeden iki seneden ekalde bir veled-i zükûr doğursa sehm-i mevkûf ona verilir. Eğer veled-i ünsâ doğursa sehm-i mevkûfdan otuz altı sehim veled-i ünsâyâ, on sehim Amr’a, beş sehim Hatice’ye verilip eğer Hind ol veled-i meyyiten yahud iki seneden ekserde hayyen doğursa sehm-i mevkûfdan dokuz sehim Hind’e, yirmi sekiz sehim Amr’a, on dört sehim Hatice’ye verilse sahih olur mu? Cevap: Olur.”³³³

Diğer vârislerin mirasçı olup olmayacakları doğacak çocuğa bağlıysa, doğumdan önce onlara hisse verilmez.³³⁴ “Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i hâмили ve li-ebeveyn er karındaşı Amr’ı terk ettikde Hind vaz’-ı haml etmeden Amr terekeden hisse namına nesne almağa kâdir olur mu? el-Cevap: Olmaz.”³³⁵ Veyahut terekenin taksimi doğuma kadar ertelenir.

³²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/54.

³²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/62; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 8/253-254.

³²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/52; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 8/412.

³³⁰ Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-şerhi'l-kebîr*, Dâru'l-fikr, t.y., 4/487; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 8/257,412.

³³¹ Türk Medeni Kanun'unun 643. maddesine göre, “Mirasın açıldığı tarihte, mirasçı olabilecek bir cenin varsa paylaşma doğumuna kadar ertelenir.” www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

³³² Serahsî, *el-Mebsût*, 30/52-53; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 8/415.

³³³ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 445.

³³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/52; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, 8/415.

³³⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 407.

Doğan çocuğa göre vâris olduğu anlaşılırsa pay kendisine verilir. “*Zeyd fevt olup zevcesi Hind-i ve li-ebeveyn er karındaşı Amr’ı terk eylese kismet-i tereke vaz’-i hamle teyfik olunur mu? el-Cevab: Olunur.*”³³⁶ Bu fetvada miras taksiminin doğuma kadar bekletilmesine hükmedilmiştir. Çünkü ceninin erkek doğma ihtimali vardır. Şayet kız doğarsa, erkek kardeş ancak o zaman mirastan pay alır.³³⁷

Hanefî mezhebinde İmam Muhammed’in görüşüne göre, miras taksiminde anne karnındaki cenin iki tane olarak kabul edilmesi gerekirken, İmam Ebû Hanîfe’ye göre cenin dört tane kız veya dört tane erkek olarak kabul edilir. İmam Ebû Yusuf’a göre ise cenin bir tane olarak kabul edilir. Çünkü alışıla gelen böyledir. Müftabih olan görüş de budur. Çoklu gebelikler nadirdir.³³⁸ Osmanlı fetvalarında cenin için genellikle bir pay ayrıldığı gözlemlenmektedir. “*Zeyd fevt olup, kızı Hind’i ve zevcesi Zeyneb-i hâmilli terk eylese kismet-i tereke nice olur? Cevap: Kırksekiz sehinden altı sehim Zeyneb’e, on dört sehim Hind’e verilip yirmi sekiz sehim haml için tevkîf olunur. Eğer Hind inkızâ-i iddete ikrar etmeden iki sene tamamına dek erkek doğursa sehm-i mevkûf ona verilir eğer kız doğursa sehm-i mevkûfdan yirmi bir sehim ona verilir yedi sehim Hind’e*³³⁹ verilir.”³⁴⁰ Burada cenin erkek kabul edilip, bir erkek çocuk payı ayrılmıştır. Kız doğarsa diğer kız kardeşle birlikte kalan hisseler yarı yarıya yapılır.

Mezhep içinde ihtilafli olan bu meselede Yenişehirli Abdullah Efendi, İmam Muhammed’in içtihadına binaen anne karnındaki cenin için ikiz payı ayrılmasına dair fetva vermiştir. Örnek fetva şöyledir: “*Zeyd fevt olup üvey babası Amr’dan hâmil olan anası Hind’i ve li-ebeveyn ammi Bekir’i terk eylese kismet-i tereke nicedir? el-Cevab: Altı sehinden bir sehim Hind’e, üç sehim Bekir’e verilip iki sehim haml için alıkonulur, eğer altı aydan ekalde iki veled doğursa sehm-i mevkûfdan birer sehim ol veledlere verilir, altı aydan ekserde doğarsa mevkûfdur, birer sehim Hind ile Bekir’e verilir.*”³⁴¹ Zikredilen fetvalar bu meselede Osmanlı döneminde müftâ bih görüşün istikrar kazanmadığı şeklinde yorumlanabilir.

³³⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 654.

³³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/52.

³³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/52; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/114; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/412-413.

³³⁹ Netîcetü’l-Fetâvâ’da “yedi sehim Zeyneb’e verilir” ifadesi geçmektedir. Kanaatimizce isim yanlışlığı yapılmıştır. bkz. Gedûsî, *Netîcetü’l-Fetâvâ*, 445.

³⁴⁰ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 480.

³⁴¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 654-655.

Ceninle ilgili olan başka miras taksimi örnekleri:

- “Zeyt fevt olup üvey babası Amr’ın hâlen menkuhâsı olan Amr’dan hâmil anası Hind’i ve li-eb er karındaşları Bekir ve Beşir ve Hâlid ile li-eb kız karındaş Zeyneb ve Hatice’yi terk eylese kısmet-i tereke nicedir? el-Cevab: Kırksekiz sehimden sekizer sehim Hind ve Bekir ve Beşir ve Hâlid’e, dörder sehim Zeyneb ve Hatice’ye verilip sekiz sehim haml için alıkonur, eğer haml altı aydan ekalde doğarsa sehm-i mevkûf ona verilir ve illâ sehm-i mevkûfdan dahi ikişer sehim Bekir ve Beşir ve Hâlid’e, birer sehim Zeyneb ve Hatice’ye verilir.”³⁴² Bu fetvada cenin için erkek payı ayrılmıştır. Muris ceninin ağabeyi olduğundan, vefat ettiği esnada anne karnında var olduğunun anlaşılması için altı aydan az bir süre içerisinde doğarsa vâris olabilir.
- “Zeyd fevt olup üvey babası Amr’ın menkûhası olup Amr’dan hâmil olan validesi Hind’i ve li- ebeyn er karındaş Bekir’i terk ettikde tereke-i Zeyd’in altı sehimden bir sehim Hind’e, dört sehim Bekir’e ve bir sehim haml için tevkîf olunup eğer veled altı aydan ekalde doğarsa sehm-i mevkûf ona verilir ve illâ ol dahi Hind’e verilse sahih olur mu? Cevap: Olur.”³⁴³ Bu fetvada anne bir kardeş bir tane ise 1/6 (südüs) hisse aldığından cenine bir sehim ayrılır.³⁴⁴
- “Zeyd’in zevcesi Hind-i hâmil ıskât-ı cenin ederken fevt olup ba’dehu ıskât eylediği cenin için Zeyd ‘Hind’in sair veresesinden cenin-i mezbûr hayyen doğup ba’dehu fevt olmakla tereke-i Hind’dan bi tarîki’l-münâseha dahi hisse alırım’ deyu dava ve sair verese ‘Meyyiten doğdu’ deyu inkâr ettiklerinde Zeyd’in müddeâsına bir racül ile iki avrat şehâdet eyleseler, Zeyd tereke-i Hind’dan bi-tarîki’l-münâseha dahi hisse almağa kadir olur mu? el-Cevap: Olur.”³⁴⁵ Kadın ıskât-ı cenin ederken, çocuk canlı doğup sonrasında öldüğü için vâris ve muris olur. Baba ise kadının terekesinden cenin için münâseha yoluyla pay almaya hak kazanır. Münâseha, “mirasın paylaşılmasından önce vefat eden mirasçının

³⁴² Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 653-654.

³⁴³ Gedûsî, *Netîcetü’l-Fetâvâ*, 446.

³⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/92.

³⁴⁵ Gedûsî, *Netîcetü’l-Fetâvâ*, 231.

payının kendi varislerine intikalinin hesaplanması anlamındaki bir fikhî terimdir.”³⁴⁶

Pozitif hukukta, ceninin mirasçılığı hususu İslam hukukundakiyle benzeşmektedir. TMK madde 28’e göre “Cenin hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder”³⁴⁷ ve TMK 582. maddesine göre, “Cenin, sağ doğmak koşuluyla mirasçı olur. Ölü doğan çocuk mirasçı olamaz.”³⁴⁸ Kısaca ana rahmine düştüğü andan itibaren hak ehliyetine sahip olan cenin sağ doğmak koşuluyla mirasçı olur.

2. Vasiyet

Vasiyet, kelime olarak “bağlamak, bitiştirmek”³⁴⁹ manalarında kullanılan “bir işi birine ısmarlamak” demektir. Çoğulu “Vesâyâ”dır. Fikhî bir terim olarak ise, “bir malı veya menfaati ölümden sonraya izafetle bir şahsa veya bir hayır cihetine teberru (bağışlama) yoluyla yani meccanen (karşılıksız olarak) temlik etmektir.”³⁵⁰ Vasiyet teberru yoluyla verilen bir eşya olabileceği gibi bir menfaat de olabilmektedir.³⁵¹

İslam fıkıh alimleri ceninin lehine olan vasiyetin caizliği konusunda ittifak etmişlerdir.³⁵² Cenin kendisine yapılan vasiyeti kabul edemediğinden ve üzerinde bir velayet olmadığından lehine olan vasiyeti takdiren kabul etmiş sayılır ve musa leh olur.³⁵³ İmam Serahsî, “vasiyet mirasın kız kardeşidir”³⁵⁴ diyerek cenin için miras hükümlerinin geçerli olduğu gibi vasiyet hükümlerinin de geçerli olduğunu belirtmiştir. Pozitif hukukta da cenin vasiyet lehtarları olabilmektedir.³⁵⁵

Cenine yapılan vasiyetin geçerli olabilmesi için bazı şartlar gereklidir:

³⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/117; Davut Yaylalı, “Münâseha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/570.

³⁴⁷ TMK Md. 28. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

³⁴⁸ TMK Md. 582. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

³⁴⁹ Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/552-555.

³⁵⁰ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 5/115.

³⁵¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/7.

³⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/455-456; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/30-32.

³⁵³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 5/128.

³⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/121.

³⁵⁵ Leyla Müjde Kurt, “Cenin Malvarlığı Hakları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2 / 1 (Temmuz 2016): 187.

Birinci şart, mirasta olduğu gibi ceninin vasiyet anında da anne karnında mevcut olduğunun bilinmesi gerekir. Çünkü mâduma vasiyet geçersizdir.³⁵⁶ Hanefî fıkhnına göre hamile kadın nikahlı ise vasiyetten altı aydan az bir sürede, şayet boşanma veya vefat iddeti bekleyen biri ise iki yıldan az bir süre içinde doğum yaptığı takdirde cenin mûsa leh olabilir.³⁵⁷ Ancak bu şekilde, doğan çocuğun vasiyet esnasında anne karnında var olduğu kesin olarak bilinebilir. Çocuk bu sürelerin dışında doğarsa yapılan vasiyet geçerli olmaz.³⁵⁸ Malikî mezhebine göre ise cenin anne karnında olmasa bile gelecekteki insan için de yapılan vasiyet geçerli olur.³⁵⁹

İkinci şart, ceninin sağ doğmasıdır. Var olmayan biri ve ölü doğan çocuk için vasiyet geçerli değildir.³⁶⁰ Ceninin sağ doğması da canlılık emarelerini göstermesiyle anlaşılır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Hanefî mezhebine göre çocuğun yarısından fazlası canlı doğduğu takdirde canlı doğduğuna hükmedilir.³⁶¹ Ayrıca anne karnındaki cenine vasiyet yapıldığında eğer ikiz ya da daha fazla çocuk dünyaya gelirse aralarında kız erkek farketmeksizin vasiyet eşit paylara ayrılır. İkizlerden biri ölü diğeri sağ doğar ise vasiyet sadece sağ doğana verilir.³⁶²

Ülfet Görgülü, tüpte mevcut olan rahme aşılarmayı bekleyen bir embriyo için yapılacak vasiyetin geçerli olması gerektiği fikrindedir. Bu düşüncesini, Hanefîlerin ceninin lehine olan vasiyette kabul şartı aramamalarına ve Malikîlerin henüz var olmayan bir cenin için vasiyetin geçerli olmasına bağlamaktadır.³⁶³

İncelenen fetva mecmualarında cenin için yapılan bir vasiyet fetvasına rastlanmamıştır.

3. Vakıf

Vakıf, sözlükte “durmak, durdurmak, alıkoymak, engellemek”³⁶⁴ manalarına geldiği gibi aynı zamanda “hapsetmek ve sebil kılmak”³⁶⁵ manalarına da gelir. Fıkhnî bir terim olarak

³⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/335.

³⁵⁷ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, 244; Serahsî, *el-Mebsût*, 28/86; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/335-336; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 43-44; Görgülü, *Fıkhta Cenin Hukuku*, 62.

³⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 28/86.

³⁵⁹ Haraşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Muhtasari Halîl*, Daru'l Fikr, Beyrut, ty., 8/168.

³⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 28/87; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/335-336.

³⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50-51.

³⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 28/87; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/337; Çam, *İslam Hukukunda Cenin Ahkâmı*, 44.

³⁶³ Görgülü, *Fıkhta Cenin Hukuku*, 63-64.

³⁶⁴ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, 9/359-362.

³⁶⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/153.

ise, “Bir kimsenin sahibi olduğu malı başkalarının mülkiyetine geçmekten alıkoymasdır.”³⁶⁶ Fakihler vakıf kelimesini üç farklı şekilde tanımlamışlardır;

Birinci tanım, İmam Ebu Hanîfe’ye aittir. “Vakıf, vakfedenin mülkü hükmünde kalmak üzere bir ayn’ı hapsedip alıkoymak ve menfaatini bir hayır yoluna tasadduk etmektir.”³⁶⁷ Bu tanıma göre vakfedilen şey, vakfedenin mülkiyetinden çıkmak zorunda değildir. Mevkûf vâkıfın mülkiyetinde kalıp menfaati Allah için bağışlanır. İmam Ebu Hanîfe’ye göre vakıf, âriyet gibi malın bir kimseye bir süre kullanmak üzere karşılıksız olarak verilen bir şeydir.³⁶⁸

İkinci tanım, İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e ait olup Şafiî ve Hanbelî mezhebinin de görüşünü ifade eder. “Vakıf, kendisi ile yararlanmak mümkün olan bir malın rakabesinde (aynında), vakfedenin de başkasının da tasarruflarına son verip ‘ayn’ı Allah’ın mülkiyetinde bâki kaldığı halde Allah’a yakınlık maksadıyla gelirini mübah ve var olan bir harcama yerine hapsedmek (alıkoymak) demektir.”³⁶⁹ Bu tanıma göre, vakfedilen şey vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve mevkuf, Allah’ın mülkü olmak üzere hapsolünmüş olur. Böylelikle de vakfedenin malın üzerindeki tasarruf hakkı ortadan kalkar ve mevkuf başka hiç kimsenin mülkü altına geçemez, miras olarak bırakılamaz.³⁷⁰ Hanefi mezhebindeki müfta bih kabul edilen tanım budur.³⁷¹ “Zeyd sıhhatinde mülk akarını vakf ve tevliyet ve gallesini evladına ve evlad-ı evladına, ba’de’l-inkırâz gallesini fukaraya şart ettikten sonra teslim ile’l-mütevelli ve tescil-i şer’i bulunmadan Zeyd fevt olup, evladından ancak kızı Hind’i ve sair veresesini terk etmekle sâir verese ol akarı mirasa idhâl murâd edip Hind ile hâkime murâfaa olduklarında hâkim İmam Ebû Yusuf kavli üzere ol akarın vakfiyetine hükmeylese, sâir verese razı olmayıp akarı mirasa idhâle kâdir olurlar mı? Cevap: Olmazlar.”³⁷² Vakfedilen mal vâkıfın mülkünden çıkar ve miras olarak kalmaz.

³⁶⁶ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/475-479; Serahsî, *el-Mebsût*, 12/27.

³⁶⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/153.

³⁶⁸ Beşir Gözübenli, “Âriyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/379-380.

³⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/28; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/154-155.

³⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/28.

³⁷¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/156.

³⁷² Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/254.

Üçüncü tanım ise Malikî mezhebine aittir. Malikîlere göre vakfedilen şey, vakfedenin mülkiyetinden çıkmaz, sadece ondaki tasarruf hakkını kaldırır. Ayrıca ücret ile bile olsa mâlik olunan bir menfaatin tasadduk edilebileceği yönünde Malikîlerin görüşleri mevcuttur.³⁷³

Cenin vakıf lehtar olabilmesi hakkında İslam hukukçuları farklı görüşlere sahiptirler. Fakihler, var olmayan bir kimse yararına vakfın geçerli olmadığı hususunda görüş birliği içindedirler. Ancak anne karnındaki cenin bir bakıma mevcut bir bakıma da henüz mevcut olmadığı için farklı görüşler mevcuttur.

Hanefî mezhebine göre, malum ve ma'duma yapılan vakıf geçerlidir.³⁷⁴ İslam hukukunda çoğunluğa göre evlada ve onun zürriyetinden gelenlere vakıf yapmak caizdir.³⁷⁵ Evlada yapılan vakıf, yalnızca nesebi sabit olup bilinen evlada yapıldığında sahihtir.³⁷⁶ Cenin, zürriyetten olması hasebiyle, vakfedenin ibaresine göre vakıftan payını almaya hak kazanır.

Vakıf yapıldığı andan itibaren altı aydan kısa bir süre içerisinde doğan cenin mevcut zürriyetten sayılır,³⁷⁷ daha fazla bir sürede doğar ise gelecek zürriyetten kabul edilip “daha sonra doğacak olanlar” hükmünde vakıf lehtarı olur.³⁷⁸

Malikî mezhebine göre, cenin ister mevcut olsun ister sonradan doğacak, var olacak olsun mülk edinme ehliyetine sahip kimselere yapılan vakıf geçerlidir.³⁷⁹ Yani Malikîlere göre vakfın, mevcuda, ma'duma, meçhule yapılması sahih olur. Ayrıca mevkuf, varolacak olan varolana kadar bekletilir. Varlığı bilindiğinde doğacak olana verilir. Eğer ölüm gibi doğumundan ümit kesilirse, verilen mal vâkıfın mülkiyetine geri geçer, ölmüş ise mirasçılara verilir.³⁸⁰ Çocuk sağ doğarsa vakıf lehtarı olur.

³⁷³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/155-156.

³⁷⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/190.

³⁷⁵ Günay, “Vakıf”, 42/477.

³⁷⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/359.

³⁷⁷ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnu'l-Hümmam, *Şerhu fethü'l-kadir* (Daru'l-Fikr, t.y.), 6/244.

³⁷⁸ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar*, 4/468; İbrahim Hata, *İslam Hukukunda Çocuk Düşürme*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 63.

³⁷⁹ Muhammed b. Ahmed Uleyş, *Minehü'l-Celil ala Muhtasari's-Şeyh Halil*, (Beyrut: Daru'l Fikr, t.y.), 8/113.

³⁸⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslami*, 8/190.

Şafî mezhebine göre cenin, mülk edinmeye ehil olmadığı için ona yapılan vakıf geçerli olmaz.³⁸¹ Hanbelî mezhebine göre de cenin, müstakil olarak mülk edinmeye ehil olmadığı için vakıf lehtar olamaz. Ancak vâkıf cenin için birine bağlı olarak vakıf yaparsa o zaman geçerli olur. Örneğin, vâkıf “Çocuklarıma ve onlardan doğacak olanlara vekfettim” ibaresini kullanırsa anne karnındaki cenin için vakıf geçerli olur.³⁸²

İncelenen Osmanlı fetva mecmualarında cenin yararına yapılan vakıf fetvalarında özel olarak “cenin” veya “haml” ifadeleri mevcut olmamakla birlikte cenini kapsayan vakıflar, “evladıma ve evlad-ı evladıma”, “neslen ba’de neslin evladıma” veya “batnen ba’de batnin” şeklinde yapılmıştır. Batnen ba’de batnin’den kasıt birden çok batındaki evlatlara vakıf yapmaktır. Bu tür lafızlarla yapılan vakıflarda hem mevcut olan evlatlar hem de vakıftan sonra mevcut olacak olan evlatlar vakıf lehtar olurlar.³⁸³ Fetva mecmualarında bu ifadelerle yapılan birçok vakıf fetvası mevcuttur.

Yukarıda belirtilen ifadelerden oluşan birkaç fetva örneği üzerinden cenini kapsayan vakıf fetvalarını açıklamalar ile aktarmaya çalışalım:

Vakıf esnasında bir defa zikredilen “Evlat” lafzıyla, vâkıfın yalnızca kendi sulbünden gelen evlatları kastedilmiş olup torunlar vakfa dahil olmamaktadır.³⁸⁴ “*Zeyd-i vâkıf vakfının gallesini utekâsının evladına, ba’de’l-inkırâz fukaraya şart edip evlad bir kere zikrolunsa utekânın evlad-i evladı şart-ı mezbûrda dahil olurlar mı? Cevap: Olmazlar.*”³⁸⁵ Vâkıf, ibaresinde yalnızca utekasının evladını zikrettiği için, utekasının torunu vakfa dahil olmamaktadır. Bu fetvada vakıf lehtar olan evladlar lafzının kapsamına, vakıf işlemi esnasında anne karnındaki ceninler de dahil olacaktır. Bunun şartı ise vâkıfın irade beyanı üzerinden altı ay geçmeden çocuğun dünyaya gelmesidir.

Vâkıfın ibaresinde torunlar kastedilerek “neslen ba’de neslin evladıma” ifadesi geçtiğinde evladlar ve evladının neslinden gelen evlatlar kastedilmiş olur.³⁸⁶ “*‘neslen ba’de neslin’ ‘batnen ba’de batnin’ manasına mütearef olmayan belde ahalisinden Zeyd-i vâkıf vakf*

³⁸¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *Ravzatü’l-tâlibîn* (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1999), 5/317; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî*, 8/191.

³⁸² Mansur b. Yunus b. Salahaddin Buhûfî, *Keşşâfü’l-kına an metni’l-İknâ* (Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, t.y.), 4/249-250.

³⁸³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/362.

³⁸⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/359.

³⁸⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 150.

³⁸⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/360.

ettiği menzilin süknasını neslen ba'de neslin evladına ve evlad-ı evladına şart eylese, Zeyd'in kızının oğlu Amr'ın kızı Zeynep ve Zeyd'in kızı oğlu Bekir'e menzilin süknâsında müşarekete kâdir olur mu? Cevap: Olur."³⁸⁷ "Neslen ba'de neslin" tabiri te'bid ifade edip tertip ifade etmez. Bu ibareyle vâkıfın hem evladı hem de torunu aynı anda mevkuf üzerinde hak sahibi olurlar.³⁸⁸

Ancak bazı beldelerde "neslen ba'de neslin" tabiri, "batnen ba'de batnın" anlamında kullanılması meşhur ise o zaman tertip gerekli olur.³⁸⁹ "*neslen ba'de neslin' batnen ba'de batnın' manasına mütearef olan belde ahalisinden Zeyd vakfının galleini neslen ba'de neslin evladına ve evlad-ı evladına şart eylese, Zeyd'in kızı Hind galle-i vakfa mutasarrife iken Zeyd'in oğlunun oğlu Amr Hind'e gallede müşârekete kâdir olur mu? Cevap: Olmaz.*"³⁹⁰

"Batnen ba'de batnın" ifadesiyle vakfedilen mevkuf evlada tahsis edilmiştir. İlk batında bulunan evlad vefat ettiğinde mevkuf onun evladına verilir.³⁹¹ "*Tevliyet ve süknâsı vâkıfın batnen ba'de batnın evladına ve evlad-i evladına meşruta vakıf menzili evlad-i vâkıfın nöbet-i süknâ kendinin olan Zeyd şu kadar akçe bedel mukabelesinde Amr'a ferâğ ve teslim ettikten sonra Zeyd fevt olup nöbet-i süknâ vâkıfın evlad-i evladından Bekir'e gelse Bekir ol menzili Amr'dan alığ şart-ı vâkıf üzere süknâya kâdir olur mu? Cevap: Olur.*"³⁹²

"Evladıma ve evlad-ı evladıma" şeklinde yapılan vakıflarda çocukların nesilleri devam ettikçe vâkıfın çocukları ve çocuklarının çocukları gallede hak sahibi olurlar. "Evlad" lafzı iki defa zikredilerek yapılan vakıf kapsamına oğlun çocuklarının girdiğinde ittifak vardır.³⁹³ Ancak kızın çocuklarının gallede hak sahibi olup olmayacakları ihtilafıdır. Fetâvâ-yı Kâdihân'da kızın çocuğunun da "evlad-ı evlad" kapsamına girdiği ifade edilmiştir.³⁹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen'in de ifade ettiğine göre "evlad" lafzı iki defa

³⁸⁷ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

³⁸⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/364.

³⁸⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/364.

³⁹⁰ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 1/270.

³⁹¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/363.

³⁹² Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 146.

³⁹³ Burhaneddin İbrahim b. Musa Tarablusî, *Kitâbu'l is 'af fi ahkâmî'l-evkaf*, (Matbaat Hindiyeye, 2. Baskı, 1902), 98.

³⁹⁴ Fahrüddîn Ebü'l-Mehâsin el-Hasen b. Mansûr Kâdihan, *Fetâvâ Kâdihân fî mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfete'n-Nu'mân*, ed. Sâlim Mustafâ el-Bedrî, (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3/199-200.

zikredilerek yapılan vakıflarda yakın uzak farketmeksizin bütün batınlardaki evlatları kapsar. Yalnızca birinci ve ikinci batındaki evlada münhasır olmaz.³⁹⁵ Kız erkek ayrımı yapılmaz. Bu hükümle ilgili fetva örneği şöyledir: “*Gallesi vâkıfın mutlakan evladına ve evlad-i evladına meşrûta vakfın gallesinde vâkıfın kızının oğlu Amr’a oğlunun kızı Hind müşarekete kâdire olur mu? Cevap: Olur.*”³⁹⁶ Bu fetvada hem oğlun hem de kızın çocukları gallede ortak oldukları belirtilmiştir.

Vakıf ibaresinde “sümme” yani, “sonra” anlamına gelen edatla üç batın üzerine tertip edilen vakıflarda bütün batınlar tertib sırasına göre hak sahibi olurlar.³⁹⁷ “*Zeyd-i vâkıf vakfiye-i ma’ mül-bihâsında ‘sümme şarata’ l-vâkıfu en yekûne’ l-gallete li evladihi sümme li evlad-i evladihi sümme ve sümme ila en yenkarizâ’ deyu şart eylese vakf-i mezbûrun gallesinde vâkıfın batn-i râbi’de mevcut olan evladına batn-i hâmisde olan evlad müşarekete kâdir olurlar mı? Cevap: Olmazlar.*”³⁹⁸ Bu fetvada olduğu gibi vâkıf önce çocuklarına sonra çocuklarının çocuklarına, sonra onların çocuklarına sonra, sonuna kadar tüm evlad ve torunlarına vakfederek bir tertip sırası belirlemiştir. Bu tertibe riayet edilmesi gerekmektedir. Bu da birinci batındaki evlat mevcut oldukça ikinci batındaki evlada, ikinci batındaki evlat mevcut oldukça üçüncü batındaki evlada mevkuf intikal etmemektedir.

Vakıf ibaresindeki tertibe riayet edilmesine örnek başka bir fetva ise, “*Tevliyeti vâkıfın batnen ba’de batnîn evlâdına ve evlâd-i evlâdına meşrûta vakfın tevliyetinde vâkıfın evlâdından batn-i evvelde olan Zeyd’e, batn-ı sâniden olan Amr müşarekete kâdir olur mu? Cevap: Olmaz.*”³⁹⁹ Farklı sıradaki batnlarda yer alan kimseler aynı anda mevkufa ortaklık edemezler.

II. İSKÂT-I CENİN VE CEZASIYLA İLGİLİ FETVALAR

Geçmişten günümüze hemen hemen her dönemde ceninin hayat hakkına müdahale sorunu gündemde olmuştur. Cenine müdahalenin hükmü tartışılırken, ceninin hangi

³⁹⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/360.

³⁹⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 150.

³⁹⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, 4/363.

³⁹⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 246.

³⁹⁹ Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 75.

oluşum aşamasında olduğu ve ruhun üflenme zamanı hususları kriter olarak belirlenmiştir.

A. Iskât'ın tanımı:

Iskât, sözlükte “düşmek” anlamına gelen sukût kökünden türemiş olup “düşürmek, atmak, izâle etmek” mânasına gelir. İslâm hukukunda ise bir hak veya mükellefiyeti düşürmeyi ifade eder.”⁴⁰⁰ Iskât-ı cenin ise İslam hukukunda ve Osmanlı Fetva mecmularında anne karnındaki çocuğun, dıştan bir müdahale sonucu düşürülerek hayatını kaybetmesidir. Tıp dilinde “abortus”⁴⁰¹ kelimesiyle ifade edilir.

Abortus, klasik Arapçada ve Osmanlıca’da “ıskât-ı cenin”⁴⁰², modern Arapçada “ichâd”⁴⁰³ ifadeleriyle belirtilir. İchâd, “tam olmayan (oluşmamış) çocuğu aldirmek”⁴⁰⁴ manasındadır.

B. Iskât'ın Çeşitleri

1. Doğal Düşük

Bebek anne karnından kendiliğinden iki şekilde ayrılır. Normal sağ doğum ve doğal düşük. Bir ceninin ölümünün tıbben düşük sayılabilmesi için gelişiminin durup embriyo veya fetüs halindeyken herhangi bir eksikliğe bağlı olarak rahimden kendiliğinden düşmesi ya da cerrahi müdahaleyle alınmasıyla gerçekleşir. Ceninin anne karnı dışında yaşamasının mümkün olmadığı hamileliğin ilk evresinde gerçekleşen düşük spontan düşük olarak isimlendirilir.⁴⁰⁵

2. Dıştan Müdahale

Canın muhafazası zaruret derecesindeki bir maslahattır. İnsan canına haksız yere kasten ya da kasıtsız olarak zarar verilemez. Canın muhafazasını gerektiren unsur canlı olmaktır.

⁴⁰⁰ Ali Bardakoğlu, “Iskat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/137.

⁴⁰¹ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 7; el-Bâr, *el-Halku 'l-insân beyne 't-tıbbı ve 'l-Kur 'ân*, 432.

⁴⁰² Zuhaylî, *el-Fıkhu 'l-İslami*, 7/108.

⁴⁰³ Ömer Faruk Harman, “Çocuk Düşürme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/363-364; el-Bâr, *el-Halku 'l-insân beyne 't-tıbbı ve 'l-Kur 'ân*, 431.

⁴⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, 7/131.

⁴⁰⁵ Moore vd., *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*, 7.

Canlılığın başlangıcı da anne babanın birleşmesinden sonra ceninin anne karnında rahme yapıştığı ilk andır. Dolayısıyla ceninin sahip olduğu ilk hak yaşama hakkıdır.

Tüm hukuk sistemlerinde ve tüm ilahi dinlerde insan canına kasten ve haksız yere zarar vermek suçtur. İslam hukukunda anne karnındaki cenine dıştan müdahale, bu duruma özel diğer katl cezalarından farklı olarak gurre⁴⁰⁶ cezasını gerektirir. Bu da İslam'ın insan hayatına verdiği değerin bir göstergesidir.

Osmanlı fetva mecmualarında ceninin düşmesine sebep olan fiiller iki çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi annenin, karnındaki çocuğunu kasıtlı olarak eşinin izniyle ya da izni olmadan kürtaj mahiyetinde ilaç kullanarak veya kendisini darp etmesi şeklinde düşürmesidir. Kürtaj, Fransızca kökenli bir kelime olup “döl yatağının içini kazıyıp cenini alma işidir.”⁴⁰⁷ Anne babanın istemli ve anlaşmalı bir şekilde ceninin hayatını sonlandırmak için yaptıkları başka fiiller de kürtaj hükmündedir.

Mecmualarda geçen ceninin düşmesine sebep olan fiillerin ikinci çeşidi ise, başkalarının annenin karnına, sırtına veya böğrüne vurup darp etmesi veya cenini düşürmek kastı olmadan korkutmasıyla düşüğe sebep olan fiillerdir. Ceninin hayatına son veren fiillerin kasıtlı veya kasıtsız olması failin üzerinden cezai yaptırımını kaldırmamaktadır.

Klasik fıkıhta cenine müdahale ve anlaşmalı kürtajın durumu ele alınırken ceninin hangi oluşum aşamasında olduğu, ruhun üflenme zamanı, müdahale sonucu ceninin ölü doğması veya sağ doğup ölmesi durumları hüküm verilirken ayrı ayrı dikkate alınmıştır. Genellikle ruhun üflenme vakti ölçüt olarak belirlenmiştir. Daha önce de ifade edildiğine göre bu kriter tartışmalı bir mesele olduğundan farklı süreler belirtilmektedir. Böylelikle de ıskât-ı ceninin hükümleri ve cezaları farklılaşmaktadır.

Ceninin kişilik hakkının ne zaman sabit olacağı sorusunun cevabı, caiz olmayan müdahalenin zamanını belirler. Kişilik hakkı mevcut ise o canın muhafazası gerekir. Fakihlerin çoğunluğu cenindeki kişilik hakkının oluşumunu, ruhun üflenmesine bağlar. Ruhun üflenmesi de ceninin oluşumuna bağlanır. Hadislerde ceninin oluşum evreleri

⁴⁰⁶ Gurre: Düşürülen ceninin diyeti demektir. Tam diyetin yirmide biridir. Geniş bilgi için bkz. Muhsin Koçak, “Gurre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/211-212.

⁴⁰⁷ Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011), “kürtaj”, 1563.

sıralanmakta ve bu evrelerin sonunda ruhun üflendiği beyan edilmektedir. Ruhun üflenme zamanı tam bilinmemekle beraber ceninin insan şeklini aldıktan sonra olduğu belirtilmektedir. Bu konuda net bir nass bulunmayıp, bazı hadislerde kırk, kırk iki, kırk beş, yüz yirmi gün ifadeleri geçmektedir.⁴⁰⁸ Mü'minun suresi on dördüncü ayette de yaratılışı tamamlanan, ete kemiğe bürünmüş olan cenin için “*bambaşka bir varlık olarak inşa ettik*” ifadesiyle tam insan şeklini almış olan cenine ruhun üflenmesi kastedildiği tefsirciler tarafından ifade edilmiştir.⁴⁰⁹

Hamileliğin dördüncü ayından sonra yani yüz yirmi günden sonra ceninine kasıtlı olarak müdahalede bulunmanın helal olmadığına dair görüş birliği mevcuttur.⁴¹⁰

Klasik fıkhıta mezheplerin ıskat-ı cenin hakkındaki görüşleri şöyledir:

Hanefî Mezhebi: Anne karnındaki cenin ile ilgili hükümlerin sabit olabilmesi için ceninin organlarının oluşmuş, insan şeklini almış olması gerekmektedir. Serahsî, *Mebûsût*'unda “Biz bu konuda işareti ve belirtiyi hakem kabul ettik”⁴¹¹ sözüyle, düşen cenindeki insan belirtilerini ve canlılığını kastetmektedir. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*'de “düşen şeyin yaratılışından bir şey oluşmamış işe o cenin değildir. O bir mudğa, bir et parçasıdır”⁴¹² diyerek cenin ile ilgili hükümler için bu oluşumu bir ölçüt olarak kabul etmektedir. Yaratılışı belirginleşmemiş halde düşen cenin için gurre gibi bir tazminat gerekmemektedir.⁴¹³ Aynı şekilde cenin sayılmadığı için annenin iddet ve nifas hükümleri de gerçekleşmemektedir.⁴¹⁴

Mâlikî Mezhebi: Çocuğun anne karnındaki varlığının bilinmesi, cenin ile ilgili hükümlerin sabit olması için yeterlidir. Cenin mudğa olsun, alaka olsun, kan parçası halinde olsun farketmeksizin düştüğünde, düşürüldüğünde hem gurre cezası gerekli olur hem de düşük yapan kadının lohusalık hükümleri başlar ve iddeti tamamlanmış olur.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Müslim, “Kader”, 2, 4, 5.

⁴⁰⁹ et-Taberî, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 18/9-11; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, 3/240-241.

⁴¹⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 5/108.

⁴¹¹ Serahsî, *el-Mebûsût*, 3/213.

⁴¹² Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/325.

⁴¹³ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 7/325.

⁴¹⁴ Serahsî, *el-Mebûsût*, 3/213.

⁴¹⁵ Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ*, (Daru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, Beyrut, 3. Basım, 1983), 5/80.

İmam Malik’e, “Kadın, bir adamın darbetmesi sonucu ölü bir mudğa (et parçası) veya alaka ya da göz ve parmakları oluşmamış olan bir şey düşürse, düşürdüğü şey için gurre gerekli olur mu?” diye sorulduğunda İmam Mâlik, “Düşen şeyin hamilelik sonucu olduğu bilirse ister mudğa, ister alaka, ister kanlı bir şey olsun onun için gurre gerekli olur, boşanma iddeti sona erer ve cariye bununla ümm-i veled olur.”⁴¹⁶ demiştir. Bununla birlikte Malîkî mezhebine göre rahimde olduğu bilenen ceninin ıskâtı caiz olmamaktadır.

Şafîî Mezhebi: Ceninin ıskâtıyla ilgili diyet ve gurre hükümlerinin geçerli olabilmesi için ceninin kan pıhtısı ve mudğa olmaktan çıkıp, parmağı, tırnağı, gözü ya da insan vücudundaki herhangi bir uzvunun oluşmaya başlaması gerekmektedir.⁴¹⁷ Ayrıca imam Şafîî nifas konusunda, “düşen şeye sıcak su döküp durumuna bakılmalıdır. Eğer dağılıyorsa o cenin değildir. Eğer dağılmıyorsa oluşmaya başlamış bir cenindir”⁴¹⁸ demiştir. Bunun neticesinde oluşumu başlamış olan bir ceninin ıskâtıyla nifas hükmü gerçekleşir ve bu durumdaki kadın lohusa hükmünde sayılır.

İmam Gazzâlî *İhyâ’u ulûmi’-d-Dîn* eserinde, azlin⁴¹⁹ hükmünden bahsederken, çocuk düşürmek ve kız çocuğunu gömmek gibi olmadığını ifade edip bunların canlı bir varlığa karşı yapılan cinayet olduğunu söylemiştir. Ceninin varlığının başlangıcı olarak da baba ve annenin sularının birleşip hayatı kabul edecek vaziyete gelmesi olduğunu belirtmiştir.⁴²⁰

Hanbelî Mezhebi: Anne karnındaki varlığın cenin olarak nitelendirilmesi organlarının belirmesiyle başlar. Bu evreden önce onun kesin olarak cenin olduğunu bilinemez.⁴²¹ Bu görüş, Hanefî mezhebiyle aynıdır. Ancak bu mezhebin bazı âlimlerine göre, anne karnındaki alaka dönemini atlatmış olan varlık cenin sayılmaktadır. Çünkü alaka evresinden sonra ceninde insani oluşumlar belirlemeye başlar.⁴²²

⁴¹⁶ Mâlik b. Enes b. Malik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî, *el-Müdevvene* (Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1994), 4/530.

⁴¹⁷ Şafîî, *el-Ümm*, 6/115.

⁴¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/213.

⁴¹⁹ Gebeliği önlemek için başvurulmuş bir tedbir. Geniş bilgi için bkz. Fahrettin Atar, “Azil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/327-328.

⁴²⁰ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ’u Ulûmi’-d-Dîn* (Darü’r-Reyyan li’t-Türas, t.y.), 2/51.

⁴²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/63.

⁴²² İbn Kayyim, *et-Tibyan fî aksâmi’l-Kur’ân*, 211-212; İbn Hacer, *Fethu’l-bâri bi-şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 11/583-594.

Günümüz fakihleri de kişilik hakkını ruhun üflenmesine bağlamamaktadır.⁴²³ Tıbbın gelişmesiyle insanın anne rahmindeki her gelişimi takip edilebildiği için kişilik hakkı anne rahmine düştüğü andan itibaren mevcut olmaktadır. Canın muhafazası bu dönemden itibaren başlamakta olup daha önce de açıklandığı üzere anne rahmindeki varlığın muhtemel bir insan olduğu en baştan itibaren bilinmektedir. Böylelikle de klasik dönemde şuanki modern tıbbın imkanları mevcut olmadığından meseleye ihtiyatlı davranıldığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtilen mezheplerin görüşlerinden yola çıkarak, klasik dönem fakihlerinin bir kısmına göre cenin hangi dönemde düşürülürse düşürülsün ıskâtın doğurduğu hüküm geçerli olur. Diğer bir kısmına göre ise hükmün geçerli olması için, ceninin bedenen insan şeklini almış olması, uzuvlarının belli olması şartı aranmaktadır. Bu da fetva mecmualarında “müstebînü’l-hılka”ve “halk-ı müstebîn” olarak belirtilmiştir.

“Müstebînü’l-hılka”, ceninin organlarının belirmiş olmasını ifade eder. Osmanlı fetvaları Hanefi fıkhnın hükümlerine göre verildiğinden, ıskât-ı ceninin cezai sonuç oluşturabilmesi için organlarının belirmiş olmasını ölçüt olarak kabul etmektedirler.

C. İskât-ı Ceninle İlgili Fetvalar

Anne karnındaki muhtemel insan, kendisini savunmaya, korumaya muktedir olmadığından ona karşı yapılacak her türlü müdahale sonuç vermektedir. Eksik vücuda sahip olsa da, canı olduğundan onun korunması gerekir.

İslam dininde cenine yapılan müdahale sonucu ceninin ölü düşmesiyle, sağ düşüp hemen akabinde ölmesi arasında ceza farkı vardır. Aşağıda Hanefi fıkhnı eksenli Osmanlı fetvalarındaki fetva örnekleriyle ıskât-ı ceninin hükümleri açıklanacaktır.

1. Ceninin Ölü Olarak Düşürülmesi

Anne karnındaki cenin insan olmakla beraber henüz dünyada olmayışı onun canının korunma hakkını elinden almaz ve ihlali de İslam hukukunda özel bir cezayı gerekli kılar. Ceninin kasıtlı veya hata ile ölü olarak düşürülmesinin cezası “gurre”dir.

⁴²³ Adnan Koşum, “Tıpla İlgili Problemler”, ed.Talip Türcan, *İslam Hukuku El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 787.

“Gurre” sözlükte “atın alnındaki beyazlık; bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi; yüzdeki güzellik ve parlaklık; beyaz köle ve câriye”⁴²⁴ gibi manalara gelir. İslam hukukunda gurrenin bir anlamı “abdest alırken yüzün yıkanması gereken yerlerinin biraz daha geniş tutularak yıkanmasıdır.”⁴²⁵ İkinci anlamı ise anne karnındaki ceninine dıştan bir müdahaleyle hayatını kaybetmesi, ölü olarak doğması/düşmesi sonucu failin, ceninin mirasçılarına ödediği maddi tazminattır.

Gurrenin delili ise, Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği şu sahih hadistir: O şöyle demektedir: “Hüzeyl Kabilesi’nden iki kadın kavga edip dövüşmüşlerdi. Kadınlardan biri diğerine bir taş attı ve kadın ile karnında taşıdığı yavruyu öldürdü. İki taraf Allah Rasûlüne gidip birbirlerinden davacı oldu. Allah Rasûlü de cenin için bir köle ya da cariye gurreesi ödenmesine, ölen kadın için de öldüren kadının âkilesinin bir diyet ödemesine hükmetti.”⁴²⁶ İslam hukukçularına göre gurrenin miktarı, tam diyetin yirmide biri⁴²⁷ yani, elli dinar veya beş yüz dirhemdir.⁴²⁸

İskât-ı cenin suçunun gurre cezasıyla sonuçlanabilmesi için ceninin müstebînü’l-hılka olması yani insanı anımsatan uzuvlarının belirmiş olması gerekmektedir.⁴²⁹ Aksi halde o kanlı et parçası, cenin sayılmadığından⁴³⁰ cezası gurre değildir. Gebeliğin daha başlarında olan ıskât suçuna ta’zir cezası uygulanmıştır. Cenin henüz tam anlamıyla oluşmadığı için gurre olmasa bile hâkimin kararlaştırdığı şiddetli bir ta’zir cezası gerekli kılınmıştır. Bu konuyla ilgili fetva şöyledir: “*Hind Zeyneb-i hâmili darbetmekle Zeyneb aslen hilkati müstebîn olmayan bir kıt’a mudğa ilkâ eylese Hind’e gurre lâzıme olur mu? el-Cevab: Olmaz, lâkin ta’zir-i şedîd lazım olur.*”⁴³¹ Ancak uzuvlarının birazı bile ortaya çıkmış olsa gurre ödenmesi gerekir.⁴³²

Günümüzde kürtaj olarak ifade edilen anne ile babanın anlaşmalı bir şekilde henüz doğmamış çocuklarının hayatına son verme durumu Osmanlı’da da karşımıza çıkmaktadır.

⁴²⁴ Koçak, “Gurre”, 14/211-212.

⁴²⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 1/253.

⁴²⁶ Buhârî, *Diyyât*, 25, *Tıbb*, 46, *Ferâiz*, 11; Müslim, *Kasâme*, 36.

⁴²⁷ Kudûrî, *Muhtasarü’l-Kudûrî*, 191; Serahsî, *el-Mebsût*, 26/87; Merginânî, *el-Hidâye*, 8/102-103.

⁴²⁸ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 7/325; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 4/11.

⁴²⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴³⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 8/109.

⁴³¹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 608.

⁴³² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

Bu durum anlaşmalı bir şekilde olduğunda ceninin uzuvlarının oluşmuş veya oluşmamış olması durumu etkilememekte ve maddi olarak suç da sayılmamaktadır.⁴³³ “Zeyd’in zevcesi Hind-i hâmil Zeyd’in izniyle iskat-ı cenin için ilâc etmekle müstebînü’l-hılka bir cenin ilka eylese Hind’in âkilesine yâ Hind’e diyet yâ gurre lâzıme olur mu? el-Cevap: Olmaz.”⁴³⁴ Anne babanın fail olduğu bir durumda maddi tazminatın gerekli olmayışının sebebi, cenin hayatta olmadığı için mirası aileye intikal ettiğinden⁴³⁵ faillerin tazminat ile mükafatlandırılmalarını önlemektir. Çünkü cenin hem vâris hem de mûris olur.⁴³⁶ Vehbe ez-Zuhaylî’nin ifade ettiğine göre, “dört mezhebin ittifak ettiği görüş, gurre (ve diyet) ahab-ı feraiz ve asabelerin bilinen miras hisselerine uygun olarak ceninden miras alınır. Fâil baba dâhil yakın bir kimse ise, gurrenden miras olarak hiçbir şey almaz. Çünkü katildir, katil ise hadisin açık ifadesi ile miras alamaz.”⁴³⁷ Sözü geçen, “Katil için miras yoktur”⁴³⁸ hadisidir. Konuyla alakalı başka bir fetva örneği ise şöyledir: “Zeyd zevcesi Hind-i hâmilin karnına depme ile darbedip Hind ol darptan cenin-i hayyi zeker ilkâ ettikten sonra Hind fevt olup ba’dehu cenin-i mezbûr dahi fi’l-hâl fevt olsa Zeyd’e ne lazım olur? Cevap: Diyet-i mer’e ve racül lâzıme olur.” – “Bu surette Zeyd Hind’e ve cenin-i mezbûra varis olur mu? Cevap: olmaz.” – “Bu surette Hind anası Zeyneb’i ve babası Amr’ı ve cenin-i mezbûr dahi anasının anası Zeyneb’i ve anasının babasını terk ettikde Hind’in diyet ve maâdâ terekesinin altı sehimden beş sehmi Zeyneb’e ve bir sehmi Amr’a verilse sahih olur mu? Cevap: Olur.” – “Bu surette cenin-i mezbûrun diyetini yalnız Zeyneb ihrâza kâdire olur mu? Cevap: Olur.”⁴³⁹ Bu fetvadaki ceza çeşidi bir sonraki “Ceninin Canlı Olarak düşürülmesi” bölümünde detaylı incelenecektir.

Anlaşmalı ıskatlarda maddi tazminatın gerekli olmayışı bu fiilin günah olmadığını göstermez. Nitekim başka bir fetvada buna işaret edilmektedir. “Zeyd’in zevcesi Hind-i hâmil Zeyd’in izniyle iskat-ı cenin için ilâc içmekle müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilka eylese Hind’in âkilesine yâ Hind’e diyet yâ gurre lâzıme olmayıp lâkin Hind âsime olur mu? el-Cevap: Olur.”⁴⁴⁰ Bu tür fiiller muhtemel bir insana karşı yapılan cinayet

⁴³³ Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 6/364.

⁴³⁴ Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 303.

⁴³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/45.

⁴³⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 8/105-106.

⁴³⁷ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 191; Serahsî, *el-Mebsût*, 26/88, 30/46-47; Merginânî, *el-Hidâye*, 8/106; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/184-186; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/45; Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslami*, 6/364.

⁴³⁸ Ebû Davûd, “Diyât”, 18; “Ferâiz”, 17.

⁴³⁹ Gedûsî, *Neticetü’l-Fetâvâ*, 415.

⁴⁴⁰ Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 303.

olduğundan, hayat hakkı elinden alındığı için bunu yapan kimseler anne baba da olsa günahkâr olmaktadır.

Çatalcalı Ali Efendi'ye ait bir fetvada efendinin, uzuvları belirginleşmiş olan bir cenini ilaç ile düşürtmesine izin verilmemiştir. “*Zeyd, câriyesi Hind’i vat’ ve ihbâl edip, cenînin halkı müstebîn olduktan sonra Zeyd cenîni muâlece ile ıskât eylemek caiz olur mu? el-Cevap: Olmaz.*”⁴⁴¹ Bir önceki fetvada görüldüğü üzere ıskatı yapan günahkâr olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, bu fetvada cariyenin bu fiile izni olup olmadığı bilinmemektedir. Şayet efendi cariyesinin gebeliğine son verirse, cariyenin ümmü veled olma imkanını elinden almış olur. Bu da cariyenin annelikten mahrumiyetine sebep olur.

Eşlerin birbirinden izinsiz olarak cenine müdahale etmeleri caiz değildir. Fail anne ya da baba olsun gurre ile cezalandırılmaktadır.⁴⁴² “*Zeyd’in cariyesi Hind-i hâmil Zeyd’in izninsiz ıskat-ı cenin için ilâc etmekle Hind müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilka eylese Hind’e ne lazım olur? el-Cevap: Gurre lazım olur ki beşyüz dirhemdir.*”⁴⁴³ Bu fetvada gurrenin miktarı hakkında bilgi mevcuttur. Adamın cenini düşürtme kastı olmadan karısını haksız olarak darp etmesi sonucu düşen çocuk için de baba gurre öder.⁴⁴⁴ “*Zeyd zevcesi Hind-i hâmilî darb edip Zeyd’in darbindan nâşi Hind, müstebîbü’l-hılka bir cenin meyyit ilka eylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevap: Gurre.*”⁴⁴⁵

Anne babanın birbirlerinin izni olmadan ceninin ölümüyle sonuçlanan müessir fiillerde gurrenin gerekli olduğu gibi yabancı kimselerin de kasıtlı veya kasıtsız cenine yaptıkları ölümle sonuçlanan müdahalelerde gurre tazminatı gerekli olur.⁴⁴⁶ Hüküm ile ilgili fetva örneği şöyledir: “*Hind Zeyneb-i hâmilin karnına depme ile darbedip Hind’in darbindan nâşi Zeyneb müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilkâ eylese Hind’e ne lazım olur? el-Cevab: Ta’zîr ve gurre.*”⁴⁴⁷ Hakimin gerekli gördüğü bazı durumlarda ta’zir cezasının da ek olarak uygulandığı görülmektedir. Burada iki ayrı suç vardır. Biri cenini düşürme diğeri de anneyi darb etme. Bu suçlardan ilkinin cezası gurre ikincisinin ise tazir olmaktadır.

⁴⁴¹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/699.

⁴⁴² Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 6/364.

⁴⁴³ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/744; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 445.

⁴⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁴⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/745.

⁴⁴⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁴⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 608.

Ceninin düşmesine sebep olan failin bunu kasıtlı veya kasıtsız (hata ile) yapmış olması mali tazminatı etkilemez, her halükârda gurre gerekir.⁴⁴⁸ Örneğin hamile kadının evine darp kastıyla ya da başka bir kasıtlı girip, kadının bilfiil darp sebebiyle değil de bu durumdan korkması neticesinde düşük yapmasına neden olan fail, gurre ile cezalandırılır. “Zeyd Hind-i hâmilin menziline girip Hind’i darb etmek kasdıyla üzerine hücum ettikte Hind hayfindan müstebînü’l-hulka bir cenîn-i meyyit ilkâ eylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevap: Gurre.”⁴⁴⁹ Korkutulma sebebiyle düşük yapan kadın hakkında başka bir fetva örneği şu şekildedir: “Zeyd, Amr’ı katl kasdıyla âlet-i harb ile Amr’ın menziline girip sayha ettikte Amr’ın zevcesi Hind-i hâmil hayfindan müstebînü’l-hulka bir cenîn-i meyyit ilkâ eylese Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevap: Gurre.”⁴⁵⁰

İkiz çocuğa hamile bir kadının düşük yapmasına sebep olan kimsenin, ölü düşen her çocuk için ayrı ayrı gurre ödemesi gerekir.⁴⁵¹ Bir gurre, bir ceninin maddi tazminatıdır. İki cenin için iki gurre gerekli olur. “Zeyd Hind-i hâmilin menziline girip Hind’i darbetmek kasdıyla üzerine hücum ettikde Hind hayfindan müstebînü’l-hulka iki cenin-i meyyit ilka eylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevap: Her iki cenin için gurre lazıme olur.”⁴⁵²

Hanefilere göre gurrenin miktarı, değeri beş deve olan bir köle veya bir cariye. Ya da elli dinar ve yahut gümüşten beş yüz dirhemdir. Cumhura göre ise altı yüz dirhemdir. Bu farklılık dinarın dirhem karşılığının tespitinden kaynaklanmaktadır.⁴⁵³ “Birkaç kimesneler Hind-i hâmilin menziline girip Hind’i darp etmek kasdıyla üzerine hücum ettiklerinde Hind hayfindan müstebînü’l-hulka bir cenin-i meyyit ilka eylese ol kimselere gurre lazım olur mu? el-Cevap: Olur. Bu surette gümüşten gurre beş yüz dirhem-i Şer’i olur mu? el-Cevap: Olur.”⁴⁵⁴ Fail elindeki cariye ile gurreyi tazmin etmek isterse edebilir, para ile ödemesi gerekmez. “Zeyd’in cariyesi Hind Zeyneb-i hâmilin bi-gayr-i hak darbedip Zeyneb Hind’in darbından nâşi müstebînü’l-hulka bir cenin-i meyyit ilkâ eylese Zeyd

⁴⁴⁸ Koçak, “Gurre”, 211-212.

⁴⁴⁹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/744.

⁴⁵⁰ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/745.

⁴⁵¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 6/364.

⁴⁵² Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 446; Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 303.

⁴⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/87; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 7/325; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 6/362.

⁴⁵⁴ Cebeci, *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*, 303.

Hind'i Zeyneb'e def ederken Zeyneb almayıp Zeyd'e 'Bana beşyüz dirhem ver' demeğe kâdire olur mu? el-Cevab: Olmaz."⁴⁵⁵

Dıştan gelen müessir fiil sebebiyle ceninin ölmesine sebep olurken bir de annenin ölmesine sebep olmak, ölü düşen cenin için gurre ve ölen kadın için diyeti gerektirir.⁴⁵⁶ "Zeyd zevcesi Hind-i hâmilin karnına tepme ile darb edip Hind ol darbdan müstebînü'l-hılka bir cenîn-i meyyit ilkâ edip akabinde Hind dahi fevt olsa Zeyd'e ne lâzım olur? el-Cevap: Gurre ve diyet-i mer'e."⁴⁵⁷

Osmanlı fetvalarında cenin cinayetleri arasında acı ve dikkat çeken bir meselede kocanın, doğum yapan karısına yardım eden ebeyi engellemesiyle, bebeği kendisi doğurtmaya çalışırken hem karısının hem de çocuğunun ölümüne sebep olması şöyle aktarılır. "*Hind-i hâmilin vaz'-i hamli karîb oldukda infisâl-i veledde muttasıl veca' ârız olup Hind'in zevci Zeyd kâbileyi men edip veledin hayyen sadri çıkmayıp ancak başı çıkdıkda bıçak ile veledi zebh ve katledip ba'dehu veledin bedenini ihrâc için Hind'in karnını bir kayış ile bağlayıp sıkamakla veledin bedeni çıksa Zeyd'in ol vechile Hind'i bağlayıp sıkmasından nâşi bir kaç saat murûrunda Hind dahi fevt olsa Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Cenin için gurre, Hind için diyet-i mer'e ve kefâret.*"⁴⁵⁸ Bu fetvada henüz tamamen doğmamış olan ceninin başı kesilerek öldürülmesi üzerine faile gurre ödetilir.⁴⁵⁹ Ayrıca kadının da kasta benzer şekilde ölümüne sebep olduğu için faile diyet ve kefâret ödetilir. Kefaret kasta benzer ölümlerde ek bir ceza olarak takdir edilir.⁴⁶⁰

Müessir fiil sonucu hamile kadının ölümü sonrasında ölü düşen çocuk için gurre gerekmemektedir. Çünkü ceninin, annenin ölümü sebebiyle mi yoksa müessir fiil sebebiyle mi düştüğü kesin bir şekilde bilinmemektedir. Bu durumlarda faile annenin diyeti ödetilirken cenin için gurre cezası gerekmemektedir.⁴⁶¹ İncelenen fetva mecmualarında bu hususa dair fetva örneği tespit edilmemiştir.

⁴⁵⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 615.

⁴⁵⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁵⁷ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/744.

⁴⁵⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 608.

⁴⁵⁹ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar*, 6/573.

⁴⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/66.

⁴⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/89-90; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

Fetvalarda rastlamadığımız bir mesele ise gurrenin tazmin süresidir. Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre gurrenin bir sene içerisinde ödenmesi gerekir.⁴⁶² Çünkü tam diyetin ödeme süresi üç yıldır.⁴⁶³ İmam Şafî'ye göre ise gurre can bedeli olduğu için tazmin süresi üç yıldır.⁴⁶⁴

Fetva mecmualarında ıskât-ı cenin suçunda tarafların bir bedel üzerinde anlaşmasıyla yapılan sulhun geçerli olduğu ve anlaşma gerçekleşikten sonra pişman olup sulhten caymanın mümkün olmadığı gözlemlenmektedir. “Zeyd Amr’dan ‘*Sen beni katl kasdıyla âlet-i harble menzilime girmekle zevcem Hind havfından müstebînü’l-hılka bir cenîn-i meyyit ilka etmiş idi*’ deyu gurre dava ettikde Amr Zeyd ile an-inkâr dava-yı mezbûreden şu kadar akçe üzerine sulh ve def‘-i bedel eylese, Amr nâdim olup sulhu feshe kâdir olur mu? Cevap: Olmaz.”⁴⁶⁵ Başka bir fetva örneği ise, “*Hind-i hâmil Zeyd’den ‘Sen beni bi-gayr-i hak darbedip darbından nâşi müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilkâ etmişdim*’ deyu dava ettikde Zeyd Hind ile an-inkar dava-yı mezbûreden şu kadar akçe üzerine sulh ve def‘-i bedel eylese Zeyd nâdim olup sulhu feshe kâdir olur mu? el-Cevap: Olmaz.”⁴⁶⁶ Çünkü sulh bağlayıcı bir akid olduğu için tek taraflı olarak feshedilemez.⁴⁶⁷ Ayrıca burada davalı tazminin bir kısmını ödeyerek bir nevi suçu kabullenmiş demektir. Böyle olunca pişman olup sulhten dönülmez.

2. Ceninin Canlı Olarak Düşürülmesi

Hamile kadına karşı yapılan haksız fiiller sonucu ceninin anne karnından sağ düşüp akabinde hayatını kaybetmesi, İslam hukukunda tam vücûp ehliyetine sahip, normal bir insanı öldürmek gibidir. Bir insanı kasten öldürmenin cezası ise kısastır. Hamile kadının darp edilmesinden ötürü düşük yapması ise kasta benzer veya hata ile ölüm niteliğinde olduğundan kısas cezasını gerektirmez. Kısas yerine tam diyet,⁴⁶⁸ Hanefîlere, Şafîilere ve Hanbelîlere göre ise ek olarak kefarete de gerekli olur. Hanefîlere göre ölü düşmüş çocuk için gurreye ek olarak kefarete ödetilmezken diğer mezheplere göre bu gereklidir.⁴⁶⁹

⁴⁶² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 6/364.

⁴⁶⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, 8/104.

⁴⁶⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/565.

⁴⁶⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 328.

⁴⁶⁷ Fahrettin Atar, “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/484.

⁴⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/90; Merginânî, *el-Hidâye*, 8/105; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/88; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/45.

İslam hukukunda diyet, adam öldürme ve yaralamalarda mağdur tarafa ceza ve kan bedeli olarak ödenen tazminattır.⁴⁷⁰ İlgili fetva şöyledir: “Zeyd Hind-i hâmilin göğsüne vurup Hind düştükte ol darbdan bir cenîn-i hay ilkâ eylese ve cenîn-i mezbûr filhâl fevt olsa Zeyd’e ne lâzım olur? el-Cevap: Diyet.”⁴⁷¹

Diyetin miktarı Hanefilere göre, yüz deve, altın ile ödenecekse bin dinar, gümüş olarak ödenecekse on bin dirhemdir.⁴⁷² “Zeyd Hind-i hâmilin menziline girip Hind’i darbetmek kasdıyla üzerine hücum ettikde Hind hayfindan bir cenin-i zeker-i hay ilka ettikde sonra cenin-i mezbûr fi’l-hâl fevt olsa veresesi ceninin tamam-i diyetini Zeyd’den almağa kâdir olurlar mı? el-Cevap: Olurlar. Bu surette cenin-i mezbûrun diyeti gümüşden ne miktardır? el-Cevap: Onbin dirhemdir.”⁴⁷³ Bu fetvada da darp olmaksızın korkudan düşük yapma sonucu sağ düşüp sonra ölen çocuk için diyet ödetilmektedir. Bu durumda fiil değil sonuç önemlidir. Hata ile de olsa kasıtlı veya kasıtsız fark etmeksizin sonuca bakılır.

Düşüklerde cezanın diyetle sonuçlanmasının tek sebebi ceninin canlı olarak düşüp akabinde ölmesidir.⁴⁷⁴ Düştüğünde hareket etmeyen veya ağlamayan çocuk canlılık emarelerini taşımıyorsa ölü olarak düşmüş demektir. Cumhura göre ceninin canlı doğması bebeğin tam doğup, canlılık emareleri olan ağlaması, hareket etmesiyle anlaşılır.⁴⁷⁵ Hanefilere göre ise ceninin vücudunun büyük bölümünün sağ doğmasıyla tamamının sağ doğduğuna hükmedilir.⁴⁷⁶ “Zeyd Hind-i hâmilin arkasına darb-ı şedîd ile darbedip Hind düşmekle Zeyd’in darbindan nâşi müstebînü’l-hılka bir cenin ilkâ ettikten sonra cenin-i mezbûr fi’l-hâl fevt olsa hâlâ cenin-i mezbûrun ba’de’l-vilâde tahrîk-i âzâ edip hayyen vilâdeti sâbit olmakla veresesi Zeyd’den diyet taleb ettikde Zeyd mücerred ‘Ba’de’l-vilâde ref’-i savt etmemekle hay addolunmaz’ deyip diyet vermemeğe kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁴⁷⁷ Çocuğun, hareket etmesi yeterli düzeyde canlılık göstergesidir, ağlayıp ses çıkarması gerekmez. Daha önce belirttiğimiz bir fetvada sadece kafası çıkmış

⁴⁷⁰ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/473-479.

⁴⁷¹ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/745.

⁴⁷² Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/35.

⁴⁷³ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 446.

⁴⁷⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁷⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/410.

⁴⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 30/50-51; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslami*, 8/410.

⁴⁷⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 608.

olup kafasının kesilmesiyle öldürülen cenin tam doğmadan anne karnındayken ölü olarak düşürülmüş olarak kabul edilip canlılık emaresi göstermediği için yalnız gurre cezasının uygulandığını görmüştük.

Hanefilere göre cenin müessir bir fiil sebebiyle canlı olarak doğmuş ve sonrasında ölmüş ise diyetin yanında kefaret cezası da gerekli olur.⁴⁷⁸ “*Zeyd atına binip katl kastıyla Hind-i hâmilî ata çiğnetip andan nâşi bir cenin-i hayy-i zeker ilkâ edip cenin fi'l-hâl fevt olup akabinde Hind dahi fevt olsa Zeyd'e ne lazım olur? el-Cevab: Cenin için diyet-i racül, Hind için diyet ve kefaret.*”⁴⁷⁹ Aynı şekilde bazı durumlarda ek olarak ta'zir cezasının da uygulandığı fetva örneğinden tespit edilmektedir. “*Hind Zeyneb-i hâmilî darbedip darbından nâşi Zeyneb bir cenin-i hay ilkâ edip cenin-i mezbûr fi'l-hâl fevt olsa Hind'e ne lazım olur? el-Cevab: Ta'zir-i şedîd ve diyet ve kefaret.*”⁴⁸⁰

Suç azmettirmek, o suçun cezasını gerektirir. Bir kimsenin darp emri verdiği cariyesi ya da kölesinin darp ettiği kadının, düşük yapması sebebiyle emri veren efendi cezalandırılır. Günümüz hukukunda bu, suç azmettirmedir.⁴⁸¹ Osmanlı hukukunda da bu hükme göre fetva verilmiştir. “*Hind cariyesi Zeyneb'e 'Hatice-i hâmilî darbeyle' deyu emretmekle Zeyneb Hatice'yi Hind'in huzurunda darbettikde ol darbdan nâşi Hatice bir cenin-i zeker-i hay ilkâ edip cenin-i mezbûr fi'l-hâl fevt olsa Hind'e diyet lâzime olur mu? Cevap: Olur.*”⁴⁸²

Cenine karşı işlenen fiilin cinayet sayılabilmesi için, sebep-sonuç ilişkisinin kurulabilmesi gerekmektedir. Anneye veya cenine karşı yapılan eylemin sonucunda düşüğün gerçekleştiğinin kesin olarak bilinmesi gerekir. Darptan, korkudan, uzun bir süre geçtikten sonra düşük vâki olmuş ise sebep-sonuç ilişkisi net bir şekilde kurulamaz. Fail dava edilse bile ceninin farklı bir sebepten ölmüş olması muhtemel olduğundan ceza yükümlülüğü oluşmaz. İslam hukukçularına göre, gurre gerektiren ıskât-ı cenîn suçu, ceninin bilfiil düşmesiyle (anne karnından ayrılmasıyla) sabit olur. Şüphe ile tazmin sabit olmaz.⁴⁸³ *Hind, Zeyneb-i hâmil ile çekiştikten sonra bir ay mürûrunda Zeyneb bir cenîn-*

⁴⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 7/326; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/44.

⁴⁷⁹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 608.

⁴⁸⁰ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 608.

⁴⁸¹ TCK Md. 38/1: “Başkasını suç işlemeye azmettiren kişi, işlenen suçun cezası ile cezalandırılır.”

⁴⁸² Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 416.

⁴⁸³ Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekaik*, thk. Zekerîyyâ Umeyrat, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), 9/104; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/62.

i hay ilkâ eylese ba'dehu sekiz gün mürûrunda cenîn-i mezbûr fevt olsa Zeynep, Hind'e 'câiz ki senin çekişmenden ilkâ etmiş olam' deyu Hind'den nesne almaya kâdir olur mu? el-Cevap: Olmaz."⁴⁸⁴

Ayrıca ceninin müessir bir fiil ile ıskât edildiğinin başkaları tarafından da malum olması gerekir. Suçlanan kimse, böyle bir fiili inkâr ederse ve şahit mevcut değil ise şüphe mevcut olduğundan tazminat gerekmez.⁴⁸⁵ "*Hind Zeyneb'den 'Sen beni darb-ı şedîd ile darbedip senin darbindan nâşi müstebînü'l-hulka bir cenin-i meyyit ilka eyledim' deyu dava ve Zeyneb bi'l-küllîye inkar edip Hind'in müddeâsı sabit olmasa kavî-i mücerredîyle Zeyneb'e nesne lazım olur mu? el-Cevap: Olmaz.*"⁴⁸⁶ Başka bir fetva örneği şöyledir: "*Hind-i hâmil Zeyneb'den 'Beni bi-gayr-i hak darb-ı şedîd ile darbedip darbindan nâşi bir cenin-i hay ilka ettikde cenin-i mezbûr fî'l-hâl fevt oldu' deyu dava ve Zeyneb bi'l-küllîye inkar edip Hind'in müddeâsı sabit olmasa kavî-i mücerredîyle Zeyneb'in üzerine diyet lazıme olur mu? el-Cevap: Olmaz.*"⁴⁸⁷ İspat edilemeyen iddialar ceza için yeterli değildir. Çünkü iddianın iftira olma olasılığı mevcuttur.

Çocuk doğurmak, çocuk düşürmek iddetin tamamlanmasını sağlar.⁴⁸⁸ Bu düşünceyle ilaç içip bebeğin ölümüne sebep olmak suçtur. Bunu yapan hamile kadın cezalandırılır. "*Hind-i hâmil zevci Zeyd ile muhâlaa oldukdan sonra ıskât-ı cenîn ile iddeti munkaziye olmak için deva icip müstebînü'l-hulka bir cenin-i meyyit ve bir cenin-i hay ilkâ edip fî'l-hâl ol cenin dahi fevt olsa Hind'e ne lazım olur? el-Cevap: Meyyiten ilkâ ettiği cenin için gurre, hayyen ilkâ ettiği anda fevt olan cenin için diyet ve kefâret. Bu surette Zeyd gurre ve diyeti tamamen Hind'den talep ettikde Hind 'Gurre ve diyetin sülûsü bana intikal eder' deyu tamamen vermemeğe kâdire olur mu? el-Cevab: Olmaz.*"⁴⁸⁹ Düşürülen ceninin ölü düşmesiyle gurre, canlı düşüp ölmesiyle ise diyet ve kefaret gerekir. Düşen ceninlerin tazminleri ayrı ayrı yapılır.

⁴⁸⁴ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, 2/745.

⁴⁸⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 9/104; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/62.

⁴⁸⁶ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 445.

⁴⁸⁷ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 445.

⁴⁸⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 3/213.

⁴⁸⁹ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâvâ*, 607-608.

III. İDDET VE CENİNLE İLİŞKİSİNE DAİR FETVALAR

A. İddetin Tanımı

İddet kelime olarak, “saymak, sayı, sayılan şeyin miktarı, adet”⁴⁹⁰ manalarına gelir. Fıkıhî bir terim olarak ise, evliliği herhangi bir sebepten ötürü bitmiş olan kadının, başka bir erkekle evlilik için beklemesi gereken muayyen süreyi ifade etmek için kullanılan kelimedir.⁴⁹¹

Kâsânî’nin ifade ettiğine göre Hanefiler iddeti, “evliliğin etkilerinden geriye kalanların sona ermesi için tespit edilmiş müddettir” şeklinde tanımlarken, diğer fakihler ise “iddeti, kadının bir müddet beklemesidir”⁴⁹² şeklinde tanımlar. Kâsânî’nin tanımını değerlendirecek olursak, evliliğin her türlü maddi ve manevi etkilerinden arınmak için bir müddet beklemek, psikolojik yönden toparlanma olabileceği gibi kadının hamilelik ihtimalini de sonuçlandırır ve gelecek evlilikler için nesep karışıklılığını önler.

B. İddetin Çeşitleri

Evliliğin bitme şekline ve kadının hür veya cârîye olmasına göre kadının iddet miktarı farklılık gösterir. Fazla detaya girmeden kısaca iddet çeşitlerini ve miktarlarını aktaralım.

Bâin talak veya ric’î talak ile biten evliliklerde kadının iddet bekleme süresi Kur’an-ı Kerîm’deki şu âyetle belirlenmiştir. “*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler.*”⁴⁹³ Bu süre kişinin hamile olup olmadığını tespit etmek ve evliliğini tekrar gözden geçirip değerlendirmek için yeterli bir süredir.

Ayette geçen “üç kar”⁴⁹⁴ kelimesi fakihler tarafından üç temizlik süresi ve üç hayız süresi olmak üzere iki şekilde anlaşılmıştır. Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre boşanmış kadının iddeti üç hayız süresidir. Şafîî ve Malikî mezheplerine göre ise boşanmış kadının iddet süresi üç temizlik dönemidir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 3/281.

⁴⁹¹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 3/284.

⁴⁹² Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 3/190.

⁴⁹³ el-Bakara, 2/228.

⁴⁹⁴ el-Bakara, 2/228.

⁴⁹⁵ H. İbrahim Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466-471.

Henüz hayız görmeyen hür küçüğün ve âyise⁴⁹⁶ kadının iddet bekleme süresi ise üç aydır.⁴⁹⁷ Bu hüküm Kur'an'daki şu ayetle belirlenmiştir. *“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır”*⁴⁹⁸ Talak sonucu evliliği biten cariye'nin iddet bekleme süresi ise iki hayız dönemidir. Ayrıca cariye olup henüz hayız görmeye başlamamış küçüğün ve âyise kadının iddet bekleme süresi ise bir buçuk aydır.⁴⁹⁹

Boşanma iddetinden muaf tutulan kadınlar evlilikleri boyunca cinsel temasta bulunulmamış kadınlardır.⁵⁰⁰ Bu hüküm Ahzâb suresi kırk dokuzuncu ayette şöyle bildirilmektedir, *“Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur.”*⁵⁰¹

Eşi vefat eden hür kadının, başka bir evlilik yapabilmesi için iddet bekleme süresi Kur'an'da belirlenmiştir. Allah Teâlâ Bakara sûresi 234. ayet-i kerîmede; *“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler”*⁵⁰² şeklinde buyurmuştur. Eşi, efendisi vefat eden cariye'nin, iddet bekleme süresi ise iki ay beş gündür.⁵⁰³

C. İddetin Cenin ile İlişkisi

Evliliğin hangi sebeple sona erdiğine ve kadının hür veya câriye oluşuna bakılmaksızın hamile olan kadının iddet süresi doğum yapınca sona erer.⁵⁰⁴ Hamile kadının iddeti ile alakalı hüküm, Talak sûresi dördüncü ayette, *“Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer”*⁵⁰⁵ ifadesiyle net bir şekilde belirtilmiştir.

⁴⁹⁶ Âyise, hayzı kesilmiş, menopoza girmiş olan kadındır. Geniş bilgi için bkz. Yunus Vehbi Yavuz, “Âyise”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/253-254.

⁴⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/172.

⁴⁹⁸ et-Talâk 65/4.

⁴⁹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/172.

⁵⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 3/191.

⁵⁰¹ el-Ahzâb, 33/49.

⁵⁰² el-Bakara, 2/234.

⁵⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/172.

⁵⁰⁴ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 3/192-193.

⁵⁰⁵ et-Talâk, 65/4.

İddet konusu İslam hukuku açısından çok önemli olup Osmanlı fetva külliyyatına da yansımıştır. Bu bölümde doğum ile iddetin sona ermesi hakkındaki fetvalar incelenecektir.

Hanefilere göre, düşük yapan kadının lohusa sayılıp nifas hükümlerine tabi olabilmesi için düşen ceninin organlarının belirginleşmiş olması gerekmektedir.⁵⁰⁶ “Zeyd zevcesi Hind-î hâmilî tatlık ettikten sonra Hind müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilka eylese Hind’in iddeti münkaziye olur mu? el-Cevap: Olur.”⁵⁰⁷ Cenin olduğuna dair belirtiler mevcut değil ise, organları belirginleşmemiş ise, nifas hükümleri geçerli olmamaktadır.⁵⁰⁸ “Hind-i hâminden sıkt vaki olup lakin ol sıktın vücudunda âzâdan bir şey zahir olmayıp müstebînü’l-hılka olmasa Hind nefsa hükmünde olur mu? el-cevap: Olmaz.”⁵⁰⁹ Bu Hanefi mezhebine ait bir görüştür. Şafii mezhebinde ise düşen şeyin cenin olduğu biliniyorsa kadın için nifas hükümleri geçerli olur. Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesinde de iddet bahsinde, “Sıkt vâki’ oldukta eğer müstebînü’l-hılka ise vaz-ı haml gibidir, değil ise ânınla iddet münkazî olmayıb...”⁵¹⁰ şeklinde hüküm verilmiştir.

Eşin vefatından bir gün sonra bile doğum yapılmış olsa iddet tamamlanmış olur. Eşi vefat eden hamile kadının doğumuyla veya düşük yapmasıyla iddetinin tamamlandığına dair örnek fetva şöyledir; “Zeyd fevt oldukta zevcesi Hind-i hâmil Zeyd’in fevtinden bir ay murûrunda müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilkâ eylese Hind’in iddeti münkaziye olup nefsinî âhara tecvîze kâdir olur mu? Cevap: Olur.”⁵¹¹

İddet süresi içinde olan veya hamile olan bir kadınla nikâh sahih olmaz.⁵¹² “Zeyd zevce-i medhûl-bihası Hind’i tatlık ettikten sonra Amr Hind’in iddeti münkaziye olmak zu’miyle Hind’i tezevvüc edip ba’dehu üç ay murûrunda Hind müstebînü’l-hılka bir cenin-i meyyit ilka eylese Amr’ın nikâhı sahih olur mu? el-cevap: Olmaz.”⁵¹³ İddetin tamamlandığı düşüncesiyle yapılan ikinci evlilikte hamileliğin asgari süresi olan altı ay geçmeden doğan/düşen çocuk bir önceki kocaya ait olup, iddet süresi içinde evlilik akdi yapıldığı

⁵⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/213; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’*, 3/325.

⁵⁰⁷ Cebeci, *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, 165.

⁵⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/213; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’*, 3/325.

⁵⁰⁹ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 5.

⁵¹⁰ Çeker, *Hukuk-i Aile Kararnamesi*, Md. 144, s. 63.

⁵¹¹ Gedûsî, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, 76.

⁵¹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/87.

⁵¹³ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yi Feyziye*, 80.

için de nikâh feshedilir. Bu konu nesebin tesbiti konusunda detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

İddeti doğum ile tamamlanan kadın, başka bir adamla sahih nikah yapıp, hulle gerçekleştikten sonra eski eşiyle tekrardan sahih bir nikah ile evlenebilmektedir.⁵¹⁴ “Zeyd zevcesi Hind-i hâмили üç talâk ile tatlik ettikten sonra Hind müstebînü’l-hulka bir cenin-i meyyit ilka edip ba’dehu nifâs eyyâmında birkaç gün mürûrunda Hind nefsinin tahlîl için şuhûd mazharlarında Amr’a tezvîc eylese Amr dahi duhûl ve vat’ eylese tahlîl’i şer’i bulunmuş olur mu? el-Cevap: Olur.”⁵¹⁵ Ancak hulle gerçekleşmeden eski eş ile nikah geçerli olmaz. Hullenin geçerli olabilmesi için normal sahih bir evlilik akdi yapılması gerekir. Fasid evlilik ile hulle şartları gerçekleşmiş olmamaktadır.⁵¹⁶ “Zeyd zevcesi Hind-i hâмили üç talâk ile tatlik ettikten sonra Hind müstebînü’l-hulka bir cenin ilkâ edip ba’dehu yirmi⁵¹⁷ gün mürûrunda müstebînü’l-hulka bir cenin dahi ilkâ eylese Hind’in iddeti hangi ceninden münkaziye olur? el-Cevap: Cenin-i sânid. Bu surette cenin-i evveli ilkâ ettikten sonra li-ecli’t-tahlîl nefsinin Amr’a tezvîc, Amr dahi Hind’e duhûlünden sonra Hind’i tatlik edip ba’dehu cenin-i uhrâ ilkâ etmiş olsa tahlîl-i şer’i hasıl olmuş olur mu? el-Cevap: Olmaz.”⁵¹⁸ Kadın ikiz veya daha çok çocuğa hamile ise iddeti son doğurduğu çocuktan itibaren tamamlanır.⁵¹⁹ Bu sebeple fetvadaki kadın, iddeti tamamlanmadan nikahlandığı için hulle gerçekleşmemiştir.

Türk Medeni Kanunu’nda evliliği bitmiş bir kadının bekleme süresiyle ilgili şöyle bir madde mevcuttur, “Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün geçmedikçe evlenemez. Doğurmakla süre biter. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığının anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme bu süreyi kaldırır.”⁵²⁰

⁵¹⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 3/150.

⁵¹⁵ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 112.

⁵¹⁶ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 3/150.

⁵¹⁷ “yirmi üç gün”, 1289 baskısı.

⁵¹⁸ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-fetâvâ*, 113-114.

⁵¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/212.

⁵²⁰ bkz. Türk Medeni Kanunu: md. 132, www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

SONUÇ

Fetvalar, Osmanlı hukuk sisteminin temel kaynaklarından biridir. Osmanlı dönemine ait en meşhur, muteber ve temsil gücüne sahip fetva mecmuaları üzerinden tez konumuz olan ceninin konusu incelenmiştir. Cenin ile ilgili meselelerin birçok farklı meselede fetvaya konu olması, ceninin İslam toplumundaki konumuna dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Cenin ile ilgili yüz yirmi dört fetva tespit edilip bu çalışmada biraraya getirmeye çalışıldı. Bunun neticesinde fetvaların ekseriyetle ceninin oluşum evrelerine bağlı olarak, ceninin insan şeklini almış olma ölçütüyle verildiği gözlemlendi. Fetvalardaki hükmün daha net bir şekilde kavranabilmesi için anne karnındaki ceninin oluşum evrelerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Birinci bölümde cenin kavramı, nasslar ve güncel tıbbi veriler ışığında detaylı bir şekilde incelenmiş olup, bazı fetvaların o dönemin kısıtlı tıbbi gözlem imkânıyla verildiği tespit edilmiştir.

İslam dinine göre anne karnındaki ceninin canının, malının korunması zaruret derecesindeki bir maslahattır. Osmanlı hukukundaki fetva mecmualarında cenin ile ilgili fetvaların çoğu cenin haklarıyla alakalıdır. Ceninin hayat hakkı, nesep hakkı, miras hakkı, vasiyet ve vakıf haklarıyla ilgilidir. Ayrıca ceninin doğması veya düşmesiyle annenin iddet ve nifas meselelerinde etkisi de mevcuttur. Halk, sıklıkla hamile kadının çocuğunun nesebi, mirası, vasiyeti, vakfı gibi meselelerde fetva talep etmiş olsa da mecmualardaki fetva çoğunluğu çocuk düşürme anlamındaki ıskât-ı cenin ile ilgilidir.

Cenin ıskât edilme şekline göre cezaları farklılaşmaktadır. Anne karnındaki ceninin müessir fiil sebebiyle ölü halde düşmesi gurre cezasını gerektirirken, canlı halde düşüp hemen ölmesi sebebiyle fâile (kâtile) normal bir insan öldürmedeki gibi tam diyet ödetilir. Bazı durumlarda bu cezalara ek olarak kefarete ve ta'zir cezalarının da uygulandığı gözlenmektedir.

Osmanlı hukukunda, Hanefî mezhebinin uygulamaları esas alındığı için çocuk düşürme suçlarında ceninin oluşmuş olma, insan şeklini almış olma kıstasıyla hükümler verilmiştir ki fetva metinlerinde bu ölçüt “müstebînü'l-hılka” ya da “halk-ı müstebîn olma” şeklinde geçmektedir.

Osmanlı döneminde ceninin anne karnındaki süreci hakkında tıbbi bilgilerin kısıtlı olması sebebiyle fetvalar klasik usule göre verilmektedir. Fetva mecmualarında cenin fetvaları incelenip değerlendirilirken günümüz tıbbından da ceninin gelişimi hakkında güncel bilgiler almaktayız. Böylelikle de tıbbın gelişmesiyle fetvalardaki güncellemeyi gözlemlemekteyiz.

İlk olarak nesebin tespit edilmesiyle alakalı fetvalar incelendiğinde, hamileliğin ekal ve ekser sürelerinin ciddi rol oynadığı gözlemlenmiştir. Fetvalarda bu süre 6 ay ile 24 ay arasındır. Ancak güncel tıbbi verilere göre hamileliğin en az süresi, yani bir bebeğin yaşayabilirlik sınırı 22 ile 23 haftadan yani yaklaşık beş buçuk aylık doğum ile başladığı ifade edilir. Gebeliğin en çok süresi ise beklenen doğum tarihinden en fazla 3-4 hafta uzadığı gözlemlenmiştir.

İslam hukukunda çoğunluğa göre ceninin lehine olan mali haklarının işlerlik kazanması, onun sağ doğumuna bağlanmıştır. Bu Medeni hukukta da böyledir.

Osmanlı hukukuna göre ıskât hükümlerinin sabit olabilmesi için anneden düşen şeyin yapısı cenine benzemelidir. Aksi halde düşen şey cenin hükmünde sayılmamaktadır. Günümüz tıbbında teknolojik gelişim ile sperm ve yumurtanın birleşmesinden itibaren hamilelik gözlemlenebilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulunun cenine müdahale hakkındaki güncel fetvası şu şekildedir: “İnsan hayatının korunması, İslam dininin beş temel ilke ve amacından biridir. Zira en şerefli varlık olan insanoğlu saygındır ve dokunulmazdır. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllemenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Buna göre, annenin hayatının korunması gibi haklı ve kesin bir zaruret olmaksızın gebeliğe son vermek caiz değildir.”⁵²¹ Cenin, oluşumunun ilk anından itibaren insan olma potansiyeli taşıdığı tespit edildiği için canın korunma hakkı gerekçesiyle hamileliğe müdahale dinen caiz değildir.

Türk Ceza Kanunun 99. ve 100. maddeleri çocuk düşürtme ve düşürme suçlarıyla ilgilidir. Medeni hukukta da çocuk düşürtme ve düşürme suçunun sabit olabilmesi için suçun gebelik süresinin onuncu haftasından sonra işlenmiş olması ölçüt olarak

⁵²¹ *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 518-519.

belirlenmiştir. TCK 99. maddesinin birinci fıkrasına göre “Rızası olmaksızın bir kadının çocuğunu düşürten kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” Annenin beden ve ruh sağlığına zarar gelmesi durumunda hapis sürelerinde artış söz konusudur. TCK 100. Maddesine göre “Gebelik süresi on haftadan fazla olan kadının çocuğunu isteyerek düşürmesi halinde, bir yıla kadar hapis veya adli para cezasına hükmolunur.”

Düşük yapmış olan kadının lohusa sayılıp sayılmayacağı hususunda da Osmanlı fetvalarında düşen ceninin organlarının oluşmuş olma şartı mevcuttur. Organları belli olmayan et parçası şeklinde olan şey sebebiyle nifas hükümleri geçerli olmamaktadır. Ancak günümüz tıbbında anneden düşey şeyin cenin olup olmadığı açıkça bilinebildiği için hüküm buna göre verilmektedir. Din işleri yüksek kurulunun fetvası da bu yöndedir. “Rahimden gelen şeyin niteliği ve hangi aşamada olursa olsun düşen şeyin cenin olup olmadığı tespit edilebildiği için buna göre davranmak uygun olacaktır. Bu itibarla organları belli olsun ya da olmasın düşenin cenin olduğu bilindiğine göre, düşükten sonra görülen kan da lohusalık (nifas) kabul edilmelidir.”⁵²²

Fetvalardaki bu farklılaşmayı en iyi açıklayan, “Ezmânın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr edilmez” şeklindeki Mecellenin 39. kaidesidir. Hakkında kesin nass bulunmayan ictihâda dayalı bu tür hükümlerin, teknolojinin gelişimi sayesinde ilgili meselelerde yeni bilgilerin elde edilebilmesi sebebiyle değişikliklere uğraması çok doğal ve gereklidir.

⁵²² *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, 106.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ**, Muhammed Fuâd. *Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Müessesetü Menahili'l-İrfân, ty.
- ACAR**, H. İbrahim. “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- AKALIN**, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- AKSOY**, Şahin. “İslami Metinler Doğmamış Çocuğun Ahlaki Durumu Problemini Çözmeye Yardımcı Olabilir mi?” çev. İnanç Özekmekçi. *Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter? Tıbbi, Dini ve Etik Sorunları*. İstanbul: İSAR, 2021, 19-28.
- AKTAN**, Hamza. “İstîlâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- , “Miras”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- ARI**, Abdüsselam, “Vasiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- ARSLAN**, Emine. “Osmanlı Dönemi Nukûllü Fetvâ Mecmuaları”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 5, (2008 Bahar), 131-153.
- , *Nukûllü Fetva Mecmûaları ve Mehmed Fıkhî'nin el-Ecvibetü'l-Kâni'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- ASIM EFENDİ**, Ahmed. *Kamus Tercümesi*. İstanbul 1305, IV/1114.
- ASLAN**, Nâsi. “İslam-Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kaza Münasebeti”, *Dini Araştırmalar* 2 / 4 (1999), 85-100.
- ATAR**, Fahreddin. “Azil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- , “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- , “İfta Teşkilatının Ortaya Çıkışı”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 19-48.
- , “Sulh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- , “Tedbîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- AYDIN**, Mehmet Âkif “Liân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/172-173. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- AYNÎ**, Mehmed Fıkhî. *Risâle fî edebî'l-müftî*. thk. Osman Şahin. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı-İSAM, 2018.
- BÂCÎ**, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef. *el-Müntekâ*. Beyrut: Daru'l-Kitâbu'l-Arabiyye, 3. Basım, 1983.
- BARDAKOĞLU**, Ali. “Diyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/473-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- , “Ehliyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- , “Ferâiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- , “Iskat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/137 İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- BEYDÂVÎ**, Kâdî Nasîrüddin. *Envarü't-tenzîl ve esrarü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Daru İhyaî Turas'il-Arabî, 1418.
- BİLGİLİ**, İsmail. “İslam Hukukunda Cenin hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 219-240.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul 1976, I/246.

- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-sahîh*. Kahire: Daru'l-Hadis, 2011.
- BUHÛTÎ**, Mansur b. Yunus b. Salahaddin. *Keşşâfü'l-kına an metni'l-İknâ'*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- BULUT**, Halil İbrahim. "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü Kemal Paşazâde Örneği". *Dini Araştırmalar* 7 / 21 (Haziran 2005): 179-196.
- CEBECİ**, İsmail (ed.). *Cerîde-i İlmiyye Fetvaları*. İstanbul: Klasik, 1. Basım, 2009.
- ÇAM**, Nail. *İslam Hukukunda Cenin Ahkamı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- ÇATALCALI**, Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Haz. Esra Kılavuz Eser. 2 Cilt. İsar, 2021.
- ÇEKER**, Orhan. *Hukuk-i Aile Kararnamesi*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, ty.
- DİRİK**, Mehmet. "İslam Hukuku'nda Ceninin Mal Varlığı Hakları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 211-235.
- DESÛKÎ**, Muhammed b. Ahmed *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-şerhi'l-kebîr*, Dâru'l-fikr, t.y.
- DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi. "Nesep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/573-575. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- DURU**, Tuğba. *İslâm Hukukunda Cenine Müdahale*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- EBÛ DAVUD**, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Sünenu Ebî Dâvûd*. Riyad: el-Mektebetü'l-Maarif, t.y.
- EL-AYNÎ**, Ebu Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Daru'ihyâ-i tûrâsi'l-Arabî, ty.
- EL-BÂR**, Muhammed Ali. *el-Halku'l-insân beyne't-tıbbı ve'l-Kur'ân*. Cidde: ed-Dâru's-suudiyye, 1984.
- ENSÂRÎ**, Zekerîyya b. Muhammed. *Esna'l-metâlib Şerhu Ravzi't-tâlib*, Daru'l-Kitabu'l-İslâmî, ty.
- ERASLAN**, Sadık. *Şeyhülislamlık Kurumu ve Ceride-i İlmiyye*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

- ESED**, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- FEYZULLAH**, Efendi. *Fetâvâ-yı Feyziye*. Haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik, 1. Basım, 2009.
- GAZZÂLÎ**, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'u ulûmi'd-Dîn*. Darü'r-Reyyan li't-Tûras, ty.
- , *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. thk: Hamze İbn Zübeyr Hâfız. Medine: Şeriketü'l-Medine-i Münevvere, 1414.
- GEDİKLİ**, Fethi. “Osmanlı Mahkemesinde Fetva Kullanımı ve Fetva-Kaza İlişkisi”. *Osmanlı Hukukunda Fetva* (ed. Süleyman Kaya vd.). İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- GÖRGÜLÜ**, Ülfet. *Fıkıhta Cenin Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- GÖZÜBENLİ**, Beşir. “Âriyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- GÜNAY**, Hacı Mehmet. “Vakıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- HARAŞÎ**, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu Muhtasari Halîl*, Beyrut: Daru'l Fikr, ty.
- HARMAN**, Ömer Faruk. “Çocuk Düşürme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/363-364. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- HATA**, İbrahim. *İslam Hukukunda Çocuk Düşürme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- İBN ÂBİDÎN**, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû 'l-muhtar ala Dürri 'l-muhtar*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1992.
- İBN HACER**, Ahmed b. Ali Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk.: Muhammed Fuad Abdulbaki- Abdülaziz b Bâz. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- İBN KAYYİM**, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye. *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân*, ed. Taha Yusuf Şahin. Dar'ul-Katibi'l-Arabî, t.y.

- İBN KESİR** Ebül-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kuraşî ed-Dımeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Kahire: Darü'r-Reyyan li't-Türas, t.y.
- İBN KUDÂME**, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Mugnî*. thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. Riyad, 1999.
- İBN MACE** Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mace*, Kahire: Daru İhyai'l-kütübu'l-arabiyye, t.y.
- İBN MANZUR**, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâr-u Sadır, t.y.
- İBN NÜCEYM**, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefî. *el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekaik*. thk.: Zekerîyyâ Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- İBN RÜŞD**, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dar'ul Hadîs, 1425.
- İBNU'L-HÜMAM**, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethü'l-kadîr*. Daru'l-Fikr, t.y.
- İPŞİRLİ**, Mehmet. "Bab-ı Meşîhat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- , Mehmet. "Çatalcalı Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- , Mehmet. "Abdullah Efendi Yenişehirli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/100-101. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- KÂDÎHAN**, Fahrüddîn Ebü'l-Mehâsin el-Hasen b. Mansûr. *Fetâvâ Kâdîhân fî mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfete'n-Nu'mân*. ed. Sâlim Mustafâ el-Bedrî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- KALLEK**, Cengiz. "Fetâvâ-yı Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/438. İstanbul: TDV Yayınları 1995.
- KARAMAN**, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.

———, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

KÂSÂNÎ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefi. *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerai'*. thk.: Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut, Beyrut: Dar'ul-Kitâbu'l-Arabiyye, 1974.

KAYA, Süleyman. “Akifzâde'nin Mecelletü'l-Mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2011), 93-108.

———, “Osmanlı Fetvası Üzerine”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22, (2013), 79-125.

KERVANCIOĞLU, Ertan. “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları” *Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter? Tıbbi, Dini ve Etik Sorunları*. İstanbul: İSAR, 2021, 15-18.

KILIÇ, Muharrem. “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 63-82.

KOÇAK, Muhsin. “Gurre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

KOŞUM, Adnan. “Tıpla İlgili Problemler”. ed. Talip Türcan. *İslam Hukuku El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

KÖSE, Saffet. “Netîcetü'l-fetâvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

———, “Hulle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/475-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

———, “Lakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/68-69. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

KUDÛRÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cağfer b. Hamdan Ebu Hüseyin. *Muhtasaru'l-Kudûrî*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.

KURT, Leyla Müjde. “Cenin Malvarlığı Hakları”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2 / 1 (Temmuz 2016): 187.

- KURTUBÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: müessese menahili'l-İrfan. t.y.
- KUZÂT**, Şeref Mahmut. "Cenine Ruh Ne Zaman Verilir?". çev. Ekrem KELEŞ. *Diyanet İlmî Dergi*, 38/2 (Nisan-Haziran, 2002), 107-128.
- MÂLİK**, b. Enes b. Malik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî. *el-Müdevvene*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- MARDİN**, Ebu'l-Ulâ. "Fetvâ". İslam Ansiklopedisi. IV, 582. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- MERGINÂNÎ**, İmam Burhâneddin Ebu Hasan Ali b. Ebu Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübeddî*. İstanbul: Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, 2018.
- MEVSİLÎ**, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. "*el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*" Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1937.
- MOORE** Keith L vd.. *Klinik Yönleriyle İnsan Embriyolojisi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2008.
- , *Before We Are Born*. Philadelphia: W. B. Saunders Company, 1989.
- MÜSLİM** b. Haccac, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi. *Sahîh-i Müslim*. thk.: Muhammed Fuad Abdûlbaki. Beyrut: Dâru İhyâi'tTurâsi'l-Arabî, ty.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1999.
- ÖĞÜT**, Salim. "Fetâvâ-yı Feyziye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/443. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- ÖRSTEN**, Seda. *Osmanlı Hukunda Fetva*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- , "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 4 (Güz 2007), 29-40.
- ÖZCAN**, Tahsin. *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- , "Muhallefât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/405-406. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- ÖZDEMİR**, Merve. *Osmanlı Fetva Mecmualarında Tıp*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- , “Osmanlı Fetvalarında Iskât-ı Ceninin Cezâî Sonuçları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 956-65.
- ÖZEL**, Ahmet. “Behcetü’l-Fetâvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/346. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- ÖZEN**, Şükrü. “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 249-378.
- ÖZGÖKMAN**, Fatih. “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2013), 59-62.
- ÖZVAR**, Erol. *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- SADLER**, Thomas W.. *Langman’s Medical Embryology*. Philadelphia: Wolters Kluwer, 2010.
- SERAHSÎ**, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1993.
- SEYYÎD**, Ahmet Efendi. – es-Seyyid Hafız mehmed b. Ahmed el-Gedûsi. *Netîcetü’l-Fetâvâ*. Haz. Süleyman Kaya vd.. İstanbul: Klasik, 1. Basım, 2014.
- ŞAFÎÎ**, Ebu Abdullah b. Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dar’ul Ma’rife, 1990.
- ŞAHİN**, Osman. *İslam Hukukunda Fetva Usulü*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- ŞİMŞEK**, Fatma – Eroğlu, Haldun – Dinç, Güven. “Osmanlı İmparatorluğunda Iskât-ı Cenin (Çocuk Düşürme)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research* 2/6, (2009), 593-609.
- TABERÎ**, Muhammed b. Cerîr. *Câmiü’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*. Matbaatü Mustafa el Babî el Halebî ve Evladuhu. 3. Baskı, 1968.
- TARABLUSÎ**, Burhaneddin İbrahim b. Musa. *Kitâbu’l is’af fî ahkâmi’l-evkaf*. Matbaat Hindiyeye. 2. Baskı, 1902.
- TİRMİZİ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi (v.209-279). *Sünen-i Tirmizi (el-Camiu’s-Sahih)*. Kahire: Mektebetü’l-İslamiyye, t.y.

- TURAN**, Şerafettin “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/238-240. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- TÜREK**, Ahmet. – F. Çetin DERİN. “Feyzullah Efendinin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 3 (1969), 205-218.
- ULEYŞ**, Muhammed b. Ahmed. *Minehü’l-Celil ala Muhtasari’ş-Şeyh Halil*. Beyrut: Daru’l Fikr, t.y.
- UZUNPOSTALCI**, Mustafa. “Cenin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/369-370. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- YAVUZ**, Yunus Vehbi. “Âyise”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- YAYLALI**, Davut. “Münâseha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/570. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- YAZICI**, Nesimi. “Cerîde-i İlmiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/407. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- YENİŞEHİRLİ**, Abdullah Efendi. *Behcetü’l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya vd.. İstanbul: Klasik, 1. Basım, 2011.
- YILDIRIM**, Duran Ali. *Kur’ana Göre İnsanın Yaratılışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- YILMAZ**, İbrahim. “İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi”. *Marife* 14/1 (Bahar 2014), 31-51.
- ZERKÂ**, Mustafa Ahmet. *Fıkhu’l-İslamî fi sevbihi’l-cedîd: el-medhalü’l-fıkhiyyü’l-‘âm*. Dımaşk: Daru’l-Fikr, 1968.
- ZİNDANİ**, Abdülmecid. *Kur’anda İlmi Mucizeler*. çev. Resul Tosun. Kayıhan Yayınevi, 1995.
- ZUHAYLİ**, Vehbe. *el-Fıkhu’l-İslami ve edilletuhu*. Dımaşk: Daru’l-Fikr, 3. Baskı, 1989.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- İlmiyye Salnâmesi**. İstanbul: Matbaa-i Amire 1334/1914-16.

Türk Ceza Kanunu: Madde 99.-100. www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

Türk Medeni Kanunu: Madde 132. www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf